גבולות בני־הגנה לישראל אחרי 7 באוקטובר:

תנאי הכרחי מול לוחמה אסלאמיסטית רב־זירתית

בעריכת

ד"ר דן דייקר
נשיא המרכז הירושלמי לענייני חוץ וביטחון (JCFA)

תא"ל (במיל') יוסי קופרווסר
ראש מכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון (JISS)

JCFA
המרכז הירושלמי
לענייני חוץ וביטחון

JISS
מכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון
The Jerusalem Institute
for Strategy and Security

גבולות בני־הגנה לישראל אחרי 7 באוקטובר:
תנאי הכרחי מול לוחמה אסלאמיסטית רב־זירתית

בעריכת

ד"ר דן דייקר
ותא"ל (במיל') יוסי קופרווסר

מאמרים מאת

בריגדיר גנרל (בדימוס) ארנסט ק' ("ארני") אודינו, צבא ארה"ב
אלוף (במיל') גיורא איילנד
השגריר אלן בייקר
ד"ר דן דייקר
אלוף (במיל') גרשון הכהן
גנרל (בדימוס) צ'ארלס פ' ("צ'אק") וולד, חיל האוויר של ארה"ב
ארז וינר
אל"מ (במיל') ד"ר ערן לרמן
אל"מ (במיל') ד"ר ז'ק נריה
גבי סיבוני
עודד עילם
אלוף (במיל') יעקב עמידרור
תא"ל (במיל') יוסי קופרווסר

JCFA
המרכז הירושלמי
לענייני חוץ וביטחון

JISS
מכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון
The Jerusalem Institute
for Strategy and Security

2026

המרכז הירושלמי לענייני חוץ וביטחון

רחוב תל חי 13, ירושלים, 9210717
טל': 02-5619281 | פקס: 02-5619112
דוא"ל: info@jcfa.org
אתר האינטרנט: **he.jcfa.org** | jcfa.org (אנגלית)

מכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון

אבא אבן 16, ירושלים, 9025805
טל': 02-9406060
דוא"ל: info@jiss.org.il
אתר האינטרנט: **jiss.org.il**

© 2026 המרכז הירושלמי לענייני חוץ וביטחון (ע"ר)
© 2026 מכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון (ע"ר)

מסת"ב ISBN 978-965-218-180-0

תוכן העניינים

תקציר מנהלים 5

מבוא

גבולות בני־הגנה אחרי 7 באוקטובר: ביטחון טופוגרפי לאורך רכס יהודה ושומרון, אזורי חיץ ופירוז מעֵבר לגבולות ישראל בצפון ובדרום
ד"ר דן דייקר ותא"ל (במיל') יוסי קופרווסר 13

חלק א': המסגרת האסטרטגית

גבולות בני־הגנה לישראל: מצַו היסטורי לכורח קיומי לאחר 7 באוקטובר
ד"ר דן דייקר 17

"גבולות בני־הגנה" – מה זה אומר? הרהורים בעקבות המלחמה
אלוף (במיל') יעקב עמידרור 23

זכותה של ישראל להחזיק באזורי ביטחון ובשטחים מפורזים ולפקח עליהם כחלק מזכותה לגבולות בני־הגנה
השגריר אלן בייקר 29

חלק ב': הזירות האזוריות

גבול בר־הגנה עם רצועת עזה אחרי 7 באוקטובר
תא"ל (במיל') יוסי קופרווסר 33

עיצוב מחדש של מרחב הביטחון לאורך גבול ישראל־לבנון
עודד עילם 37

גבולות בני־הגנה בחזית הסורית
אל"מ (במיל') ד"ר ז'ק נריה 49

מקומה של מצרים בתפיסת הביטחון של ישראל
אל"מ (במיל') ד"ר ערן לרמן 53

גבולות בני־הגנה בהקשר של הגבול המזרחי
תא"ל (במיל') יוסי קופרווסר 61

חלק ג': גבולות בני־הגנה כאינטרס ביטחוני אמריקני

בעד עומק אסטרטגי לישראל לאחר 7 באוקטובר – טיעונים מפי מפקד אמריקני
גנרל (בדימוס) צ'ארלס פ' ("צ'אק") וולד, חיל האוויר של ארה"ב 67

עומק אסטרטגי, לוחמה היברידית, וההיגיון בהגנה קדמית אחרי 7 באוקטובר
בריגדיר גנרל (בדימוס) ארנסט ק' ("ארני") אודינו, צבא ארה"ב 71

חלק ד': תפיסת הביטחון המעודכנת של ישראל אחרי 7 באוקטובר

תפיסת ביטחון עדכנית
אלוף (במיל') גיורא איילנד 77

מ"קיר הברזל" ל"שלום מתוך עוצמה"
גבי סיבוני וארז וינר 83

השינויים הדרושים בתפיסת הביטחון של ישראל בעקבות כשלי 7 באוקטובר
תא"ל (במיל') יוסי קופרווסר 89

חשיבה מחודשת על תפיסת הביטחון של ישראל אחרי 7 באוקטובר
גרשון הכהן 93

אודות המחברים 101

תקציר מנהלים

גבולות בני־הגנה אחרי 7 באוקטובר: ביטחון טופוגרפי לאורך רכס יהודה ושומרון, אזורי חיץ ופירוז מעֵבר לגבולות ישראל בצפון ובדרום

ד"ר דן דייקר ותא"ל (במיל') יוסי קופרווסר

מתקפת 7 באוקטובר חוללה שינוי יסודי בתפיסת הביטחון של ישראל, בהמחישה כי גבולות בני־הגנה מצריכים יותר מיתרון טופוגרפי ביהודה ושומרון. ישראל חייבת ליצור מסגרת ביטחונית מקיפה המשלבת עומק אסטרטגי, אזורי חיץ ושטחים מפורזים לאורך גבולותיה בדרום, בצפון ובמזרח, כדי למנוע פלישות של ארגוני טרור בגיבוי איראני בעתיד. בכך נכללת שמירה על השליטה הביטחונית בשטחי מפתח בעזה, בלבנון, בסוריה ובבקעת הירדן עד לפירוק היכולות העוינות ולגיבוש מנגנוני אימות אפקטיביים. גבולות בני־הגנה מוצגים לא רק כדרישה קיומית לשם ביטחונה של ישראל, אלא גם כתשתית ליציבות אזורית וכאינטרס אסטרטגי המשותף גם לארצות הברית ולשותפותיה באזור.

גבולות בני־הגנה לישראל: מצַו היסטורי לכורח קיומי לאחר 7 באוקטובר

ד"ר דן דייקר

מתקפת חמאס ב־7 באוקטובר 2023 חשפה את כישלון תפיסת הביטחון הקודמת של ישראל, והדגישה את הצורך להרחיב את המושג גבולות בני־הגנה מעבר להתמקדות הקודמת בבקעת הירדן וברכס יהודה ושומרון. ביטחונה של ישראל כיום מצריך אסטרטגיה מקפת המשלבת עומק אסטרטגי, שליטה טופוגרפית, שטחים מפורזים ואזורי חיץ לאורך גבולותיה עם עזה, לבנון וסוריה כדי למנוע מתקפות חוצות־גדר בעתיד. גישה זו, המעוגנת במסגרת המשפטית שיצרה החלטת מועצת הביטחון של האו"ם 242 ובחשיבה אסטרטגית ארוכת שנים המשותפת לארה"ב ולישראל, גורסת כי גבולות בטוחים הם תנאי הכרחי לשלום בר־קיימא. מסקנת המאמר היא שגבולות בני־הגנה בעלי הכרה בין־לאומית, עם פירוז מאומת ופיקוח ביטחוני ישראלי, חיוניים להישרדותה של ישראל וליציבות אזורית רחבה יותר.

"גבולות בני־הגנה" — מה זה אומר? הרהורים בעקבות המלחמה

אלוף (במיל') יעקב עמידרור

ביטחון בר־קיימא מסתמך על עוצמה, ערנות ואחדות. הגיאוגרפיה לבדה אינה ערובה לביטחון, והגנה חייבת לשלב מוכנות צבאית, עליונות מודיעינית ולכידות חברתית. הרתעה אמינה מצריכה מוכנות מתמדת, תגובה מהירה, ויכולת ניכרת לעין להביא לידי הכרעה. הסכמים דיפלומטיים

יכולים לסייע ליציבות אך אינם יכולים לשמש תחליף להגנה עצמאית. באזור הפכפך שצורתו משתנה בהתאם לבריתות המתחלפות ולטכנולוגיות החדשות, חוסן לאומי ומניעה יזומה הם כורח המציאות. ביטחון אמיתי נובע מצפיית האיומים טרם התהוותם ומשמירה על העוצמה המוסרית והחומרית הנחוצה כדי להרתיע תוקפנות ולהגן על שרידות המדינה.

זכותה של ישראל להחזיק באזורי ביטחון ובשטחים מפורזים ולפקח עליהם כחלק מזכותה לגבולות בני־הגנה

השגריר אלן בייקר

ההיסטוריה של הנסיגות הטריטוריאליות של ישראל ממחישה כי הסכמי שלום מצריכים הסדרי ביטחון אכיפים, ולא רק התחייבויות דיפלומטיות. כוחות פיקוח בין־לאומיים בסיני, בדרום לבנון ובעזה כשלו פעם אחר פעם ולא מנעו הפרות של הסכמי פירוז מצד קבוצות עוינות והקמת תשתיות צבאיות, כמו אלה שהביאו למתקפת 7 באוקטובר ולהתבססות חיזבאללה לאורך גבול הצפון של ישראל. במאמר נטען כי כשלים אלו מחזקים את זכותה של ישראל על פי החוק הבין־לאומי להחזיק באזורי ביטחון, אזורי חיץ ושטחים מפורזים ולפקח עליהם, כחלק מזכותה להגנה עצמית ולגבולות בני־הגנה. צעדים שכאלה מוצגים לא כמכשולים לשלום אלא כתנאים הכרחיים למניעת חידוש התוקפנות ולהבטחת יציבות אזורית לטווח הארוך.

גבול בר־הגנה עם רצועת עזה אחרי 7 באוקטובר

תא"ל (במיל') יוסי קופרווסר

תפיסת ההגנה של ישראל מול עזה כשלה ב־7 באוקטובר בשל מודיעין לקוי, הסתמכות בלתי מוצדקת על הרתעה, הערכת חסר של הגורמים הגיאוגרפיים והאנושיים ואי־מניעת התעצמותו של חמאס. כדי ליצור גבול בר־הגנה ישראל חייבת לעבור מהסתמכות על הרתעה ועל התרעות מודיעיניות לשמירה על מוכנות מתמדת, שליטה מבצעית ועומק. הכרחי לשמור על שליטה מלאה בדרכי הגישה, על אזור חיץ מפורז ועל נוכחות צה"לית מתמדת. יש להימנע מליישב ישראלים בעזה. רק ערנות מתמשכת תוכל להבטיח את הגבול הדרומי.

עיצוב מחדש של מרחב הביטחון לאורך גבול ישראל־לבנון

עודד עילם

קיימת מסגרת אסטרטגית לשינוי יסודי של המצב הביטחוני הנפיץ לאורך גבול ישראל־לבנון. במשך השנים התפתח הגבול מן התוואי ששורטט ב־1921 אל "הקו הכחול" הנוכחי. חולשה מדינית בלבנון, חוסר יעילות של האו"ם והשפעה איראנית אפשרו לחיזבאללה להתקבע ככוח צבאי דומיננטי בדרום לבנון. הצלחותיה הצבאיות של ישראל בעת האחרונה יוצרות הזדמנות להשיג הסדר גבול חדש, בר־קיימא, המדגיש פירוז, שיקום הריבונות ופיקוח בין־לאומי איתן.

חזון זה מצריך הובלה יציבה של ארה"ב, שיתוף פעולה בין־לאומי ונחישות מדינית פנימית, מתוך הכרה שביטחון אמיתי בגבול יכול לנבוע רק מהגדרה חדשה של הסדר האסטרטגי בשטח.

גבולות בני־הגנה בחזית הסורית

אל"מ (במיל') ד"ר ז'ק נריה

בעקבות נפילת משטר אסד ועליית ההנהגה הסורית החדשה תחת אחמד א־שרע חל שינוי דרמטי במאזן הכוחות באזור. התרחקותה של סוריה מאיראן והושטת ידה אל ישראל הפכו אויב לשעבר לשותף פוטנציאלי. היערכות חדשה זו שיבשה את המסדרון היבשתי של איראן ללבנון, החלישה את חיזבאללה, והפכה את סוריה לחיץ אסטרטגי המרחיק את ישראל מן ההשפעה האיראנית.

ישראל נהנית כעת מעומק אסטרטגי רב יותר, מחזית הגנה מורחבת, ומיכולות משופרות להתרעה מוקדמת נגד איומים מן המזרח. שיתוף הפעולה המתהווה בין ישראל לבין סוריה – המתמקד בהרתעת איראן, ייצוב אזור הגבול ותיאום צעדים ביטחוניים – פותח לפני שתי המדינות הזדמנויות חדשות לשלום ולהשתלבות באזור. אם תימשך שותפות זו, יהיה בה כדי לסמן צעד גדול לקראת שינוי פני הנוף האסטרטגי במזרח התיכון לטובת ישראל.

מקומה של מצרים בתפיסת הביטחון של ישראל

אל"מ (במיל') ד"ר ערן לרמן

הסכם השלום בין ישראל למצרים עודנו נדבך מרכזי של היציבות האזורית, אולם ההתפתחויות בעקבות המלחמה שהחלה בעזה ב־2023 הבליטו הן את ערכו האסטרטגי והן את מגבלותיו. אומנם ההסכם ממשיך לספק תמיכה לשיתוף פעולה ביטחוני וליציבות אזורית, אך עוינותה המתמשכת של מצרים כלפי ישראל, קשריה האזוריים המשתנים והתעצמותה הצבאית הניכרת מדגישים את הצורך שישראל לא תחדל מלעמוד על המשמר. שמירה על השלום תצריך אסטרטגיה מאוזנת המשלבת מוכנות צבאית עם מאמצים דיפלומטיים מתמידים, מעורבות נמשכת של ארה"ב ושיתוף פעולה עם שותפות אזוריות.

גבולות בני־הגנה בהקשר של הגבול המזרחי

תא"ל (במיל') יוסי קופרווסר

מתקפת 7 באוקטובר חשפה את פגיעותה של ישראל למגוון איומים: פשיטות קרקעיות, רקטות, כטב"מים וחדירות – והבליטה את הצורך בגבולות בני־הגנה ובעומק אסטרטגי. ביטחון ישראל מחייב לשמור על שליטה צבאית בבקעת הירדן, כפי שהדגיש ראש הממשלה רבין, כדי לקדם פני איומים ממזרח ולהבטיח מעקב ועליונות מבצעית. השלום ושיתוף הפעולה הביטחוני עם ירדן עודם חיוניים, אם כי כל אי־יציבות שם תצריך כוחות ישראליים מתוגברים. בתוך יהודה

ושומרון ישראל חייבת לנהל מבצעים יזומים נגד הטרור, מכיוון שהרשות הפלסטינית אינה בולמת את האלימות. בסופו של דבר, אסטרטגיית ההגנה של ישראל תלויה בהמשך החזקת השליטה בבקעת הירדן, שמירה על חופש פעולה בכל רחבי יהודה ושומרון, ומניעת הקמתה של מדינה פלסטינית שעלולה לשמש בסיס לפעולות טרור.

בעד עומק אסטרטגי לישראל לאחר 7 באוקטובר — טיעונים מפי מפקד אמריקני

גנרל (בדימוס) צ'ארלס פ' ("צ'אק") וולד, חיל האוויר של ארה"ב

מתקפת חמאס ב־7 באוקטובר 2023 המחישה כי גבולות בני־הגנה הם צורך מבצעי ולא רק שאיפה מדינית. ביטחון ישראל תלוי בשלושה עמודי תווך המשלימים זה את זה: שליטה אסטרטגית בשטחי מפתח, השמדת יכולות האויב הסמוכות והגנת טילים רב־שכבתית, עם עומק טריטוריאלי כיסוד הכרחי. בהסתמך על הניסיון הצבאי האמריקני, גנרל צ'ארלס פ' וולד טוען כי אזורי חיץ בעזה, בדרום לבנון וברמת הגולן, ושטחים אסטרטגיים אחרים, הכרחיים למניעת חדירות בעתיד ואי־אפשר להמירם בטכנולוגיה לבדה. עוד הוא גורס כי ישראל צריכה לחזק את הארכיטקטורה הביטחונית האזורית עם ארצות הברית והשותפות הערביות, תוך שיפור ההסברה האסטרטגית כדי לתווך את המציאות הצבאית והגיאוגרפית המכתיבה את הצורך שלה בגבולות בני־הגנה.

עומק אסטרטגי, לוחמה היברידית, וההיגיון בהגנה קדמית אחרי 7 באוקטובר

בריגדיר גנרל (בדימוס) ארנסט ק' ("ארני") אודינו, צבא ארה"ב

עומק אסטרטגי, אזורי חיץ ושטחים מפורזים חיוניים לביטחון ישראל ומשרתים אינטרסים אסטרטגיים אמריקניים רחבים יותר. לקחי 7 באוקטובר מדגישים כי שליטה טריטוריאלית, בצירוף היכולת לנטרל איומים סמוכים, הכרחית למניעת מתקפות בעתיד מצד איראן ושלוחיה. ישראל בטוחה מחזקת את היציבות האזורית, מספקת לארצות הברית בעלת־ברית איתנה בחזית העולמית נגד הטרור האסלאמיסטי וההתפשטות האיראנית, ומחזקת את השותפות האסטרטגית שעליה מושתת ביטחונן של שתי המדינות.

תפיסת ביטחון עדכנית

אלוף (במיל') גיורא איילנד

מתקפת הטרור הברוטלית של חמאס ב־7 באוקטובר מחייבת לא רק להפיק לקחים קונקרטיים ולעשות התאמות בבניין הכוח הצבאי של ישראל ובהיערכות להגנת הגבולות, אלא גם לעדכן את התפיסה האסטרטגית הישראלית בכללותה ואת היכולת להסביר את התפיסה הזאת לקהילה הבין־לאומית. מאמר זה נועד לשרטט את העקרונות העיקריים שעל ישראל לאמץ לעצמה וללמוד להסבירם ביעילות מחוצה לה.

מ"קיר הברזל" ל"שלום מתוך עוצמה"

גבי סיבוני וארז וינר

אנו בוחנים את התפתחות תורת הביטחון של ישראל מתפיסת "קיר הברזל" של זאב ז'בוטינסקי ועד לגישת "שלום מתוך עוצמה" שמקדם כיום ראש הממשלה נתניהו. הנחתו המרכזית של ז'בוטינסקי ולפיה שלום בר־קיימא מחייב עוצמה צבאית ללא עוררין הפכה ליסוד של אסטרטגיית ההגנה הישראלית, שאותה ניסח בן־גוריון מאוחר יותר כעקרונות ההרתעה, ההתרעה וההכרעה. בחלוף הזמן, משהשתנו האיומים העומדים מול ישראל מצבאות קונבנציונליים לשחקנים א־סימטריים כדוגמת חמאס וחיזבאללה, התפתחה הדוקטרינה לכיוון של הכלה והגנה, בעיקר בעקבות רפורמות ועדת מרידור בעשור הראשון של שנות ה־2000.

מתקפת 7 באוקטובר הייתה נקודת מפנה שחשפה את חולשת ההכלה והניעה שינוי אסטרטגי בחזרה לעבר ההכרעה. גישתה הנוכחית של ישראל מדגישה את פירוק האויב מיכולותיו, אכיפה מתמשכת כדי למנוע התחמשות מחדש, והסתמכות רבה יותר על ייצור עצמי של מערכות נשק כדי להבטיח קיימות ביטחונית לטווח הארוך. יציבותה של ישראל בעתיד תלויה בשילוב של עוצמה צבאית, פיתוח כלכלי וטכנולוגי והסברה אסטרטגית, כדי להמשיך את חזונו של ז'בוטינסקי, חזון של שלום המושתת על עוצמה והרתעה.

השינויים הדרושים בתפיסת הביטחון של ישראל בעקבות כשלי 7 באוקטובר

תא"ל (במיל') יוסי קופרווסר

מתקפת חמאס ב־7 באוקטובר 2023 והמלחמה הרב־חזיתית שהתפתחה בהמשכה חשפו כשלים קריטיים בתפיסת הביטחון של ישראל, בעיקר בהתרעה, בהרתעה ובהגנה. ארבעת עמודי התווך המסורתיים של ישראל: התרעה, הרתעה, הכרעה והגנה – היו, כך התברר, בלתי הולמים נגד צבאות טרור היברידיים הפועלים מתוך סביבה עירונית ותת־קרקעית. כדי לפצות על החסרונות האלה ישראל חייבת לבחון מחדש את תפיסת הביטחון שלה ולתקנה באמצעות הוספת עמוד חמישי: מניעה ודיכוי של התעצמות כוחות האויב. הדבר מצריך תיאום מודיעיני חזק יותר, כוחות גדולים יותר, ושיתוף פעולה מתמשך עם ארצות הברית כדי לשמור על חופש פעולה. ההרתעה נחוצה מול אויבים בעלי מניעים אידאולוגיים, ואילו אסטרטגיות ההגנה צריכות להבטיח גבולות שבאמת אפשר להגן עליהם. ההכרעה עודנה חיונית אך עליה להיות מותאמת לשיקולים אסטרטגיים ומוסריים. הדוקטרינה המעודכנת צריכה להכשיר את ישראל לפעולה בזירות רבות, לחזק את חוסנה, ולהבטיח את יציבותה ושרידותה האזורית בטווח הארוך.

חשיבה מחודשת על תפיסת הביטחון של ישראל אחרי 7 באוקטובר

גרשון הכהן

תפיסת הביטחון של ישראל, המבוססת על עקרונותיו של דוד בן־גוריון – התרעה, הרתעה והגנה – תוכננה לניצחונות מהירים שבעקבותיהם יבוא שלום בר־קיימא. כיום המודל הזה

נמצא במשבר. אסטרטגיית "טבעת האש" של איראן, המשלבת את חמאס, חיזבאללה וכוחות פרוקסי נוספים, מנסה ללכוד את ישראל בעימותים ממושכים מרובי חזיתות המחלישים את גמישותה הצבאית ואת עמידתה הלאומית. לוחמה א־סימטרית מודרנית, העושה שימוש בטילים, במערכים תת־קרקעיים ובמתקפות על אזרחים, שחקה את ההתרעה וההרתעה של ישראל ואת יכולתה להשיג ניצחונות מכריעים. במשך הזמן, הסתמכות היתר של ישראל על כוח אווירי ומודיעין במקום על מוכנות קרקעית יצרו נקודות תורפה חדשות, שנחשפו מאז 7 באוקטובר 2023. כדי להבטיח את ביטחונה על ישראל להגדיר מחדש את תפיסת הביטחון שלה, תוך איזון בין יכולת התקפית מהירה לבין חוסן מתמשך, בנייה מחדש של עומק טריטוריאלי ומוכנות להגנה אסטרטגית ממושכת.

אזורי חיץ ושטחים מפורזים חיוניים לביטחון ישראל

גבולות בני־הגנה אחרי 7 באוקטובר: ביטחון טופוגרפי לאורך רכס יהודה ושומרון, אזורי חיץ ופירוז מעֵבר לגבולות ישראל בצפון ובדרום

ד"ר דן דייקר ותא"ל (במיל') יוסי קופרווסר

מאז ניצחונה של ישראל במלחמת ששת הימים בשנת 1967 מול צבאותיהן של ארבע ממדינות ערב, חלו שינויים בדוקטרינה הישראלית המתמקדת בגבולות בני־הגנה. דוקטרינה זו, שהושפעה מחזונו של שר החוץ לשעבר יגאל אלון, התייחסה לנקודות התורפה של המדינה בגבולה המזרחי לפני המלחמה ולמישור החוף הצר לאורך הים התיכון. ניצחון הבזק של ישראל במלחמת ששת הימים הניב יתרון טופוגרפי ועומק אסטרטגי הן מול ירדן במזרח והן מול סוריה בצפון, בזכות רמת הגולן שנכבשה במלחמה. יתרון אסטרטגי זה סיפק הגנה על עורקי התחבורה הראשיים של ישראל ועל ערי החוף הגדולות שלה, מאשדוד בדרום ועד חיפה בצפון, שבהן מרוכזים כ־70% מאוכלוסיית המדינה וכ־80% ממפעלי התעשייה שלה.

ב־50 השנים האחרונות, ובעיקר מאז מתקפת חמאס ב־7 באוקטובר 2023 אשר כללה פלישה, טבח וחטיפה של מאות אזרחים תמימים, חלה תמורה יסודית בתפיסת הביטחון של ישראל. הזוועות שחוותה ישראל באותו יום מר ונמהר היו חלק מאסטרטגיה רחבה יותר של המשטר האיראני, שביקש לבתק את הארץ לשניים באמצעות שלוחיו – חמאס בדרום וחיזבאללה בצפון. לקחי 7 באוקטובר הדגישו את חשיבותה המכרעת של ההגנה על כל גבולות ישראל באמצעות פירוז השטח שמעבר לגבול, כך שייווצרו אזורי חיץ ועקב זאת שליטה ישראלית, מנגנוני פיקוח ועומק אסטרטגי המאפשר תמרון. הדבר משקף את חשיבות הרחבתה של דוקטרינת הגבולות בני־ההגנה כדי להגן על ישראל ביעילות מן המזרח, מן הדרום ומן הצפון.

בדרום, הקמת אזור חיץ ומרחב ביטחון מפורז בתוך רצועת עזה תחת שליטה ישראלית, ובכלל זה לאורך הגבול בין עזה למצרים, חיונית כדי ליצור עומק אסטרטגי מינימלי שנועד למנוע פלישה נוספת של חמאס בנוסח 7 באוקטובר. לפני המתקפה, היעדרו של עומק אסטרטגי בין יישובי עוטף עזה לבין רצועת עזה הותיר את היישובים חסרי הגנה בפועל נגד מתקפת טרור המונית. זאת ועוד, חדירותו של גבול עזה־מצרים, שדרכו הוברחו טונות של כלי נשק, תחמושת וסחורות לחמאס, מעידה על נקודות תורפה אסטרטגיות וקיומיות דומות.

בצפון ניצבה ישראל לפני איומים מתמשכים של חדירת מחבלי חיזבאללה דרך גבולה עם לבנון, שלאורכו חפר הארגון מנהרות. איום נוסף על ישראל נשקף מגבול ישראל־סוריה עקב התמוטטות משטרו של אסד ועלייתן של קבוצות ג'יהאדיסטיות מתחרות. מיליציות אסלאמיסטיות קיצוניות איימו לפלוש לישראל ולעמדות צה"ל בקרבת רמת הגולן. איומים אלו מחייבים את ישראל להקים אזור חיץ ושטח מפורז שרוחבו כ־15 עד 20 ק"מ מעבר לגבול עם סוריה. נוכחות צה"ל בצד הסורי של רמת הגולן, ובכלל זה בהר חרמון לעבר דמשק, יצרה אזור חיץ שכזה.

גם בלבנון הקימה ישראל אזור חיץ ושטח מפורז של קילומטרים אחדים. אזורים אלו חייבים להשתרע לפחות עד נהר הליטני, ובמקומות מסוימים אף מעבר לו, כדי למנוע אש עוינת ישירה לעבר היישובים הישראליים ואיום של פלישה. ישראל למדה לקחים כואבים מנסיגתה החד־צדדית בשנת 2000, לנוכח שבריריותם של גבולותיה הקטועים של המדינה. היא תיאלץ תמיד להגן על עצמה מפני האיומים המתמשכים מצד קבוצות ג'יהאדיסטיות, בין שמדובר בארגון חיזבאללה השיעי הנתמך בידי איראן ובין שמדובר במחבלים סונים קיצונים. אזורי חיץ יבססו, ייַצבו ויאבטחו את ממשלת לבנון הצעירה המתנגדת לחיזבאללה, ויחזקו אותה במאמציה לדרוש את פירוק חיזבאללה וגופי טרור אחרים מנשקם. אזורי חיץ ושטחים מפורזים מספקים יתרון ביטחוני לישראל ולמיעוטים אתניים באזור, כדוגמת הדרוזים והכורדים בסוריה.

מול מצרים על ישראל לחתור לפירוז מלא של דרכי הגישה מסיני לעזה, כפי שנקבע בנספח הצבאי להסכם השלום בין שתי המדינות משנת 1979.

מנקודת מבט בין־לאומית, גבולות בני־הגנה לישראל הם גם תנאי חיוני למדיניות "אמריקה תחילה" של הממשל האמריקני במזרח התיכון. שמירה על הביטחון בגבולות אלו היא אינטרס משותף לישראל ולארצות הברית, המבקשת להבטיח יציבות אזורית שתאפשר שגשוג כלכלי בשיתוף פעולה עם מדינות מובילות כגון ערב הסעודית.

נוסף על כך, גבולות בני־הגנה ביהודה ושומרון, ובעיקר שמירה על השליטה והביטחון בבקעת הירדן ובגב ההר, הם דרישות ביטחון הכרחיות לקיומה של כל ישות פלסטינית שעשויה להיות שם בעתיד. ישראל גם חייבת להבטיח כי שטחי הרשות הפלסטינית, ובעיקר מחנות הפליטים, לא ישמשו בית גידול לארגוני טרור.

בכל פריסה מחודשת אפשרית של צה"ל לאורך קווי ביטחון חדשים מן ההכרח להבטיח שישראל תוכל לוודא נאמנה כי שלוחי איראן בלבנון ובסוריה, ובהם חיזבאללה וקבוצות טרור אסלאמיסטיות נוספות, וכן חמאס בעזה, יפורקו מנשקם ויחוסלו מבחינה ארגונית, וכי תוכל לפקח על כך כראוי. תנאי ביטחון מוקדמים הכרחיים אלו יתקיימו בד בבד עם הסדרי ביטחון חדשים בגבולות, מתוך שיתוף פעולה עם כוחות צבא של מדינות שכנות שיוכלו בסופו של דבר להחליף את הנוכחות הביטחונית הישראלית. בעיקר אחרי זוועות 7 באוקטובר, ולנוכח הלחץ המתמשך של המשטר האיראני על ארצות הברית להרחיק את צה"ל מעמדות הביטחון החיוניות שלו בדרום לבנון – כינון גבולות בני־הגנה לישראל בדרום, בצפון ובמזרח הוא דרישה ביטחונית קיומית ואבן פינה הכרחית במזרח תיכון פוטנציאלי יציב, בטוח ומשגשג.

חלק א':
המסגרת האסטרטגית

גבולות בני־הגנה לישראל:
מצַו היסטורי לכורח קיומי לאחר 7 באוקטובר

ד"ר דן דייקר

במשך קרוב לשישה עשורים חתרה ישראל לגבולות בני־הגנה מכוח זכותה הבסיסית כמדינה ריבונית וחברה בקהילה הבין־לאומית להגן על עצמה, מכוח הצורך האסטרטגי ומכוח הישגיה הצבאיים והדיפלומטיים, שכולם חקוקים במסמכים משפטיים בין־לאומיים מוכרים ומאושרים. ואולם אירועי 7 באוקטובר 2023: חציית הגבול, הטבח והחטיפות בידי חמאס, ובעקבותיהם המלחמה והשלכותיה הבין־לאומיות – ניפצו את ההנחות ששלטו בתפיסת הביטחון הלאומי של ישראל בכל הנוגע להגנה. הם הציפו את הצורך להרחיב מיסודה את הדוקטרינה בדבר גבולות בני־הגנה. הישגיה הצבאיים של ישראל במלחמת ששת הימים ובמלחמת יום הכיפורים, בד בבד עם ההכרה הבין־לאומית בהחלטות מועצת הביטחון של האו"ם 242 (1967) ו־338 (1973), סיפקו יתרון טריטוריאלי שאִפשר לישראל לשלוט בגבולותיה ובמישור החוף מן המזרח.

אלא שלאחר פלישת חמאס ב־7 באוקטובר ותקיפות חיזבאללה שבאו בעקבותיה, ואשר איימו על עצם קיומה של ישראל כמדינה ריבונית, דרושה לישראל מסגרת אסטרטגית המחייבת אזורי חיץ מפורזים לאורך שוליה הדרומיים והצפוניים של המדינה.

התשתית הדיפלומטית: החלטת מועצת הביטחון של האו"ם 242

החלטת מועצת הביטחון של האו"ם 242, שהתקבלה פה אחד בנובמבר 1967, נמנעה במתכוון מלקרוא לישראל לסגת מ**כל** השטחים שתפסה במלחמת ששת הימים, בעת שנלחמה נגד צבאותיהן של ארבע ממדינות ערב. לשון ההחלטה, שנוסחה בקפידה – נסיגה "משטחים" ולא "מ**ה**שטחים" – שיקפה התייעצויות דיפלומטיות נמרצות בין החברות הקבועות במועצת הביטחון; כפי שהודה אחר כך השגריר הבריטי לורד קרדון בריאיון לערוץ הטלוויזיה PBS, "לא אמרנו שצריכה להיות נסיגה לקווי 67'".[1] לעמדה זו היה שותף שגריר ארה"ב ארתור גולדברג, שאישר כי קווי הפסקת האש של 1949 היו קווי שביתת נשק זמניים ולא נועדו לשמש גבולות קבע, שכן גבולות שכאלה לא היו בטוחים מבחינת ישראל.[2]

למעשה, הסעיף האופרטיבי של החלטת מועצת הביטחון 242, הקורא ל"גבולות בטוחים ומוכרים", שיקף את הכרתה של מועצת הביטחון בעובדה שקווי שביתת הנשק טרום מלחמת ששת הימים, כולל המותניים הצרים של המדינה, שרוחבם 12 ק"מ בלבד, לא היו בני־הגנה. יתר על כן, הם היו קווי הפרדת כוחות זמניים, לא גבולות בין־לאומיים. תת־מזכיר המדינה של ארה"ב יוג'ין רוסטוב, דמות מפתח בהעברה של החלטת מועצת הביטחון 242, טען כי ההחלטה אינה מחייבת את ישראל לסגת לפני משא ומתן על תנאי שלום שיכוננו "גבולות בטוחים ומוכרים".[3] החלטת מועצת הביטחון 338, שנתקבלה בעקבות מלחמת יום הכיפורים ב־1973, אישרה את יישום החלטה 242 וקריאתה לגבולות בטוחים מוכרים במסגרת שלום צודק ובר־קיימא.

הממשלים בארצות הברית, בזה אחר זה, הכירו במסגרת הגבולות בני־ההגנה. ביוני 1967 הסיק יושב ראש המטות המשולבים, הגנרל ארל וילה, כי "מנקודת מבט צבאית גרידא תצטרך ישראל להמשיך ולהחזיק בחלק מן השטח הערבי שנתפס כדי לספק גבולות בני־הגנה מבחינה צבאית". בנוגע ליהודה ושומרון המליצו ראשי המטות המשולבים על "גבול לאורך השטח השולט הצופה על נהר הירדן".[4]

מחויבות אמריקנית זו הגיעה לניסוחה המפורש ביותר במכתבו של הנשיא ג'ורג' בוש הבן מ־14 באפריל 2004 לראש הממשלה אריאל שרון: "ארצות הברית חוזרת על מחויבותה האיתנה לביטחונה של ישראל, ובכלל זה גבולות בטוחים ובני־הגנה".[5] הן בית הנבחרים והן הסנאט של ארצות הברית אישרו החלטות התומכות במכתבו של בוש ברוב גדול של שתי המפלגות, כולל הסנטורים דאז הילרי קלינטון וג'וזף ביידן. היו אלה מחויבויות רשמיות שנכללו בכל הסכם שלום ומסגרת דיפלומטית בין ישראל למדינות ערביות מאז ואילך.

מורשת רבין ורצף אסטרטגי

נאומו האחרון של ראש הממשלה יצחק רבין בכנסת באוקטובר 1995 הביא לידי ביטוי את הקונצנזוס הישראלי על גבולות בני־הגנה. בדברו בכנסת במהלך הדיונים על הסכמי הביניים שנחתמו באוסלו ועל השלמת הסכם השלום בין ישראל לירדן, אמר רבין: "גבולות מדינת ישראל לעת פתרון הקבע יהיו מעבר לקווים שהיו קיימים לפני מלחמת ששת הימים. לא נחזור לקווי 4 ביוני 1967".[6]

רבין ציין כי "גבול הביטחון להגנת מדינת ישראל יוצב בבקעת הירדן, בפירוש הנרחב ביותר של המושג הזה", והדגיש את השמירה על "ירושלים מאוחדת" ועל גושי ההתיישבות העיקריים.[7] עמדתו שיקפה את נקודות התורפה היסודיות של ישראל: חוסר סימטריה אדיר בין צבאה הסדיר לצבאותיהן של שכנותיה העוינות, היעדר עומק אסטרטגי, וריכוז 70 אחוזים מאוכלוסייתה ו־80 אחוזים ממפעלי התעשייה שלה במישור החוף הסמוך לגב ההר של הגדה המערבית.

כפי שהראה דורי גולד, לשעבר שגריר ישראל באו"ם, במחקריו המקיפים על גבולות בני־הגנה, קונצנזוס זה כלל את כל הקשת הפוליטית הישראלית ואת הנהגתה הצבאית.[8] החל ממאמרו של שר החוץ יגאל אלון ב־1976 במגזין **Foreign Affairs**, "ישראל: הטיעון בעד גבולות בני־הגנה",[9] ועד מחקרו של שר החוץ משה יעלון ב־2014 "דרישותיה הקריטיות של ישראל לגבולות בני־הגנה",[10] טענו בכירים ישראלים בעקביות כי חרף ההתקדמות הטכנולוגית עדיין אי־אפשר לוותר על הטופוגרפיה, הגיאוגרפיה והשליטה הטריטוריאלית.

גבולות בני־הגנה אחרי 7 באוקטובר: ניתוץ תפיסת הביטחון

פלישת חמאס לדרום הארץ ב־7 באוקטובר 2023 וההתקפה שנלוותה אליה חשפו את הכשל בתפיסת הביטחון של ישראל, ולפיה הרתעה והתרעה מוקדמת לבדן, בגיבוי עליונות טכנולוגית ונוכחות צבאית מוגבלת, יוכלו להיות תחליף לעומק אסטרטגי וליתרון טופוגרפי. הפלישה ההמונית של כ־6,000 מחבלי חמאס ותומכיהם העזתים הביאה לרצח ושחיטה אכזריים של כ־1,200 אזרחים וחיילים ולחטיפתם של 251 בני ערובה. בכך הומחש כי מודל ההתנתקות מעזה ב־2005 לא הרתיע את האויב ואף לא הכיל אותו.

הכשל התפיסתי היה משולש. ראשית, הקונספציה הניחה כי חזון המושתת על פיתוח ורווחה כלכליים ימתן את האידאולוגיה החמאסית. שנית, היא סברה כי נוכחות צבאית ישראלית מוגבלת בשילוב מעקב טכנולוגי יוכלו להבטיח התרעה מספקת. שלישית, היא העריכה הערכת חסר את יכולות היריב לתכנן מתקפות רב־חזיתיות משולבות. אירועי 7 באוקטובר הוכיחו כי נסיגה טריטוריאלית בלי עומק אסטרטגי ובלי פירוז מאומת אינה אלא הזמנה לעוד מתקפות הרסניות חוצות־גבול.

דוקטרינת הגבולות בני־ההגנה לאחר 7 באוקטובר: פירוז ואזורי חיץ

החשיבה האסטרטגית הישראלית התגבשה כעת סביב שתי דרישות משלימות: פירוז כולל ואזורי חיץ טריטוריאליים. נוסף על השליטה של ישראל על גב ההר ביהודה ושומרון – שם חזונו של רבין לשליטה על כל בקעת הירדן, הנמוכה ממנו בכ־1,000 מטר, עודנו הכרחי – חשוב לא פחות להחיל את העקרונות האלה כיום גם מול כוחות עוינים בעזה, לבנון וסוריה.

נסיגתה החד־צדדית של ישראל מרצועת עזה, שגרמה לסילוקם של 9,000 ישראלים מבתיהם במסגרת ההתנתקות ב־2005, הביאה לידי התעצמות צבאית מסיבית של חמאס. חמאס צבר בשיטתיות מאגר תחמושת של יותר מ־30,000 רקטות, פגזי מרגמה ורחפנים, בנה רשת מנהרות תת־קרקעית שאורכה כ־500 ק"מ, ואימן כוחות המסוגלים להוציא לפועל מבצעים רב־זרועיים. אירועי 7 באוקטובר המחישו כי הפירוז חייב להיות מוחלט ומאומת, ולהישמר אך ורק באמצעות נוכחות ביטחונית ישראלית קבועה.

אזורי חיץ טריטוריאליים מרחיקים כוחות עוינים ממרכזי אוכלוסייה ישראליים ומספקים זמן התרעה חיוני, עומק אסטרטגי וחופש תמרון. בעקבות 7 באוקטובר, ישראל הקימה או הרחיבה אזורי חיץ לאורך כמה חזיתות. בעזה הקים צה"ל אזורים כאלה, המשתרעים עד לרוחב של שלושה קילומטרים לאורך כל היקף הרצועה.

בדרום לבנון, החלטת מועצת הביטחון של האו"ם 1701, שהתקבלה בעקבות מלחמת לבנון השנייה ב־2006, נועדה לכאורה לכונן אזור פנוי מחיזבאללה מדרום לנהר הליטני בפיקוח כוחות או"ם. אולם עקב כישלונו המוחלט של האו"ם למנוע נוכחות חמושה של חיזבאללה בדרום לבנון, כוחות ישראליים מחזיקים כעת בעמדות כמה קילומטרים בעומק השטח הגבוה הקריטי. בדומה לזה, בעקבות התמוטטות משטרו של אסד בסוריה, ולאחר שהמשטר אִפשר את התגברות פעילות הטרור נגד ישראל משטחו, תפסה ישראל את אזור החיץ שהיה תחת מנדט האו"ם בצד הסורי של רמת הגולן והקימה אזור מפורז רחב יותר, 15 עד 20 ק"מ עומקו. הדבר

מעניק לישראל יתרון טופוגרפי ותצפית על דמשק, ומונע מכוחות עוינים, ובכללם שלוחיה של איראן, גורמי חיזבאללה או ארגוני ג׳יהאד, לתפוס עמדות בדרום סוריה.

איומים המצריכים גבולות בני־הגנה מורחבים

דוקטרינת הגבולות בני־ההגנה המורחבים מגיבה למפת איומים גוברת. בצפון, חיזבאללה עודנו מחזיק במאגרים לא מבוטלים של רקטות וטילים, הרבה מעבר ליכולות של חמאס, והציג תוכניות לחדור לצפון ישראל. איראן עדיין מבקשת ליצור מסדרון יבשתי רציף דרך עיראק וסוריה אל לבנון, בשעה שהשפעתה של טורקיה ותמיכתה במיליציות סוריות מאיימות על גבולה של ישראל.

עקב ריבוי החימוש המונחה המדויק, רחפני התקיפה ולוחמת המנהרות, השליטה בעמדות מפתח טופוגרפיות נעשתה קריטית אף יותר. מערכות התרעה קרקעיות בהרי יהודה ושומרון וברמת הגולן עודן הכרחיות לגילוי איומים מנמיכי־טוס. השליטה בבקעת הירדן חיונית כעת אף יותר למניעת הברחת נשק וחדירת כוחות עוינים ככל שאיראן משתדלת לחדור מערבה.

כפי שכתבו הרמטכ"ל לשעבר רב־אלוף גדי איזנקוט ואל"מ (במיל׳) גבי סיבוני בקווים המנחים האסטרטגיים שפרסמו ב־2019, מפת האיומים הנוכחית "מעצימה את חשיבות השטח", וכל הסדר שלום צריך להבטיח כי "ישראל תשלוט בעצמה ובאופן מוחלט על המעטפת הנוכחית שלה, כולל בקעת הירדן".[11] אירועי 7 באוקטובר הוכיחו את צדקת ההערכה הזאת והמחישו כי המעטפת האסטרטגית חייבת לכלול בפירוש אזורי חיץ לאורך קווי העימות.

קריאה להכרה בין־לאומית

הסביבה הביטחונית שלאחר 7 באוקטובר מחייבת הכרה משפטית אמריקנית ובין־לאומית בדרישתה של ישראל לגבולות בני־הגנה מורחבים. העיקרון כי ישראל זכאית לגבולות בטוחים ומוכרים השונים מקווי 1967 – עיקרון שיסודותיו הונחו בהחלטת מועצת הביטחון 242 וחוזקו במכתבו של הנשיא ג׳ורג׳ בוש הבן לראש הממשלה לשעבר אריאל שרון – חייב להתרחב כעת ולהקיף אזורי חיץ והסדרי פירוז לאורך גבולותיה הדרומיים והצפוניים של ישראל. השגריר אלן בייקר, ששימש שנים רבות יועץ משפטי למשרד החוץ של ישראל, ציין כי לישראל הזכות המשפטית המלאה והחובה להבטיח את ביטחונה בכל האמצעים כל עוד לא הוסר האיום על ריבונותה. עיקרון משפטי בין־לאומי זה תקף, חיוני ומוצדק אף יותר היום בנוגע לאזורי חיץ ופירוז בלבנון, סוריה ועזה ולשם שמירה על הביטחון כל עוד האיומים עומדים בעינם.

הנתונים ההיסטוריים מדברים בעד עצמם. בכל פעם שישראל נסוגה משטח – דרום לבנון בשנת 2000 ועזה בשנת 2005 – מילאו כוחות עוינים את הריק הטריטוריאלי והתבססו לאורך גבולותיה, מה שהביא לעוד מתקפות חוצות־גדה. אירועי 7 באוקטובר אישרו, למרבה הצער, כי התעקשותה של ישראל על גבולות בני־הגנה, פירוז מפוקח ומבוקר, אזורי חיץ ונוכחות של כוחות ישראליים כדי לפקח ולהבטיח ביטחון אינה יכולה להיתפס כמכשול לשלום. אדרבה, זה תנאי הכרחי לכל סיכוי להשיג יציבות באזור, ודרישה יסודית להבטחת זכותה המוכרת של ישראל להגן על עצמה ועל אזרחיה.

סיכום

אירועי 7 באוקטובר ניתצו קונספציה ביטחונית שאננה. ההנחה ולפיה הרתעה והתרעה מוקדמת – שני עקרונות ברזל של תפיסת הביטחון הלאומי הוותיקה של ישראל – יכולות לשמש תחליף לגבולות בני־הגנה המושתתים על עומק אסטרטגי ועל העיקרון החדש של מניעה צבאית יזומה קרסה בסערת דם ואש. ובכל זאת, מן האסון הזה עולה חזון אסטרטגי בהיר: גבולות בני־הגנה חייבים לכלול כעת במפורש שטחים מפורזים מפוקחים ואזורי חיץ מנוטרים לאורך כל קווי העימות.

גבולותיה בני־ההגנה המורחבים של ישראל הכרחיים מבחינה צבאית, מבחינת הביטחון הלאומי ומבחינת יחסי החוץ. על ישראל להביא את הקהילה הבין־לאומית לידי הכרה בכך שהצורך שלה בגבולות בטוחים הוא דרישה מינימלית מצד אומה שלמדה, במחיר דמים נורא, כי גיאוגרפיה, טופוגרפיה ועומק אסטרטגי עדיין מהווים את יסודות הביטחון במזרח התיכון הנפיץ.

הפלישה ב־7 באוקטובר שינתה כליל את התודעה הלאומית והאסטרטגית של ישראל, והגדירה מחדש את זהותה הקולקטיבית ואת תפיסתה הביטחונית. לכן גבולות בני־הגנה המאבטחים את כל החזיתות הישראליות הם דרישה קיומית, למרות כל הלחצים המדיניים והכלכליים הזרים, למרות דעת הקהל העולמית, ולמרות פעילותם של ארגונים אזרחיים בין־לאומיים. בשעה שישראל ניצבת מול המשך חתירתה של איראן לנשק גרעיני ולעליונות אזורית, תוך שהיא מטפחת ארגוני טרור ג׳יהאדיסטי כבאי־כוחה בכל העולם, עקרונות ביטחון חיוניים אלו, שניסחו שר החוץ לשעבר יגאל אלון וראשי הממשלה יצחק רבין, לוי אשכול ובנימין נתניהו, עודם חיוניים להבטחת המשך קיומה של מדינת הלאום של העם היהודי.

הערות

1. לורד קרדון (היו פוט), תעתיק ריאיון בתוכנית 3 ,(“Israeli Politics”) **The MacNeil/Lehrer Report** במארס 1978, American Archive of Public Broadcasting (GBH וספריית הקונגרס), https://americanarchive.org/catalog/cpb-aacip-507-kk94747m5g (נצפה בתאריך 15 בדצמבר 2025).

2. Arthur J. Goldberg, “Resolution 242 After Twenty Years,” PDF, Eyes on Israel, https://eyesonisraelonline.org/content/m3/l2/TA%203.2D%20U.N.%20Resolution%20242%20After%20Twenty%20Years%20by%20Arthur%20Goldberg.pdf (נצפה בתאריך 15 בדצמבר 2025).

3. Eugene V. Rostow, “The Intent of UNSC Resolution 242—The View of Non-Regional Actors,” in UN Security Council Resolution 242: The Building Block of Peacemaking (Washington, DC: Washington Institute for Near East Policy, 1993), בפרט הדיון בהשמטה המכוונת של המילית ”the“ בסעיף הנסיגה והאפשרות הנובעת מכך לתיקוני גבול באמצעות משא ומתן, https://www.washingtoninstitute.org/sites/default/files/pdf/UNSecurityCouncilResolution.pdf.pdf (נצפה בתאריך 15 בדצמבר 2025).

4. Earle G. Wheeler, ראש המטות המשולבים, ”מזכר למזכיר ההגנה: גבולות המזרח התיכון (JCSM-373-67, 29 ביוני 1967, עמ׳ 1 (”מנקודת מבט צבאית בלבד, ישראל תצטרך לשמור על חלק מהשטח שתפסה כדי לספק גבולות בני־הגנה מבחינה צבאית.“), ארכיון אינטרנטי (טקסט/סריקה של מסמכים לא מסווגים של המטות המשולבים), https://archive.org/download/MiddleEastBoundaries/Middle%20East%20Boundaries_text.pdf (נצפה בתאריך 15 בדצמבר 2025).

5. ג׳ורג׳ וו. בוש, ”מכתב מהנשיא בוש לראש הממשלה שרון“, הבית הלבן (בארכיון), 14 באפריל 2004 (”ארצות הברית חוזרת על מחויבותה האיתנה לביטחונה של ישראל, ובכלל זה גבולות בטוחים ובני־הגנה“.), https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/04/20040414-3.html (נצפה בתאריך 15 בדצמבר 2025).

6. יצחק רבין, ”ראש הממשלה יצחק רבין: אשרור הסכם הביניים הישראלי־פלסטיני“ (נאום בכנסת, 5 באוקטובר 1995), מדינת ישראל, משרד ראש הממשלה (תעתיק רשמי), https://www.gov.il/en/pages/pm-rabin-in-knesset-ratification-of-interim-agreement-5-oct-1995 (נצפה בתאריך 15 בדצמבר 2025).

7. יצחק רבין, "נאום יצחק רבין בכנסת אחרי ההסכם הישראלי־פלסטיני" (הודעת ראש הממשלה על אישור הסכם הביניים הישראלי־פלסטיני, כנס מיוחד, 5 באוקטובר 1995) ובו נאמר: "בראש ובראשונה, ירושלים המאוחדת..." ו"גבול הביטחון להגנת מדינת ישראל יוצב בבקעת־הירדן, בפירוש הנרחב ביותר של המושג הזה", וכן אמירה בעניין הוספת גוש עציון/אפרת/ביתר וגושי ההתיישבות. מרכז יצחק רבין, "לא להמשיך להרוג, לא להמשיך להיהרג", https://www.rabincenter.org.il/speeches/%D7%9C%D7%90־%D7%9C%D7%90־%D7%9C%D7%94%D7%A8%D7%95%D7%92־%D7%9C%D7%94%D7%9E%D7%A9%D7%99%D7%9A־%D7%9C%D7%94%D7%99%D7%94%D7%A8%D7%92/ (נצפה בתאריך 23 ביולי 2026).

8. ראו דורי גולה, **גבולות בני־הגנה לישראל: תגובה עדכנית לתומכי התפיסה ולמטילים בה ספק** (ירושלים: המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה, 2022), https://he.jcfa.org/wp־content/uploads/2021/06/defensible_borders_HEB_23jan2022_web.pdf (נצפה בתאריך 23 ביולי 2026). דורי גולה, "לאן נעלמה בקעת הירדן?", המרכז הירושלמי לענייני חוץ וביטחון (JCFA), 10 בינואר 2010, https://he.jcfa.org/%D7%9C%D7%90%D7%9F־%D7%A0%D7%A2%D7%9C%D7%9E־%D7%94%D7%91%D7%A7%D7%A2%D7%AA־%D7%94%D7%99%D7%A8%D7%93%D7%9F/ (נצפה בתאריך 23 ביולי 2026).

9. Yigal Allon, "Israel: The Case for Defensible Borders," **Foreign Affairs** 55, no. 1 (October 1976): 38–53, JSTOR stable URL, http://www.jstor.org/stable/20039626 (נצפה בתאריך 15 בדצמבר 2025).

10. Moshe Ya'alon, "Israel's Critical Requirements for Defensible Borders," **Jerusalem Center for Public Affairs** (policy study), 2014, https://jcpa.org/wp־content/uploads/pdf/defensible_borders_20apr2021_covers_min_2.pdf (נצפה בתאריך 15 בדצמבר 2025).

11. דורי גולה, **גבולות בני־הגנה לישראל: תגובה עדכנית לתומכי התפיסה ולמטילים בה ספק** (ירושלים: המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה, 2022), https://he.jcfa.org/wp־content/uploads/2021/06/defensible_borders_HEB_23jan2022_web.pdf (נצפה בתאריך 23 ביולי 2026); גדי איזנקוט וגבי סיבוני, **קווים מנחים לתפיסת ביטחון לישראל** (תל־אביב: INSS – המכון למחקרי ביטחון לאומי, ספטמבר 2019), 9 (שם נאמר כי "מפת האיומים על ישראל מעצימה את חשיבות השטח. לכן כל הסדר צריך להבטיח שישראל תשלוט בעצמה ובאופן מוחלט על המעטפת הנוכחית שלה, כולל בקעת הירדן") ו־39 (החוזר על אותו עיקרון תחת הסעיף "גבולות בני־הגנה" https://www.inss.org.il/he/wp־content/uploads/sites/2/2019/10/memo196_6.pdf (נצפה בתאריך 23 ביולי 2026).

"גבולות בני־הגנה" — מה זה אומר? הרהורים בעקבות המלחמה

אלוף (במיל') יעקב עמידרור

הביטוי "גבולות בני־הגנה" מלווה את ישראל זה שנים רבות. הוא מסביר מדוע ישראל לא יכלה להסכים לגבולות 1967 – בעיקר הגבול עם ירדן לפני מלחמת ששת הימים (כלומר הקו הירוק בין הגדה המערבית לבין מדינת ישראל) והגבול עם סוריה, שעבר לפני 1967 למרגלות רמת הגולן הסורית. לא היו אלה גבולות בני־הגנה.

לפני שנתעמק בפרטי הגבולות האפשריים ובמה שהופך אותם לבני־הגנה, כדאי להיזכר במציאות האסטרטגית הישראלית הבסיסית, מציאות שלא סביר כי תשתנה חרף התמורות הרבות שהתרחשו ויתרחשו במזרח התיכון:

- ישראל עודנה מדינה קטנה (שטחה של איראן גדול בערך פי 70 משטח ישראל) ואוכלוסייתה נושאת משקל דמוגרפי של כשמונה מיליון יהודים, לעומת כ־400 מיליון תושבים במדינות הליגה הערבית. ישראל תישאר המדינה היהודית היחידה בארגון האומות המאוחדות מול 21 מדינות ערביות ו־57 מדינות בעלות רוב מוסלמי.

- בשל הא־סימטריה הגורפת שישראל נתונה בה, ברור כי ישראל לא תוכל "להביא את ברלין" למזרח התיכון; אין היא יכולה להפוך את מדינות האזור לדמוקרטיות־ליברליות או להפחית במידה ניכרת את השנאה כלפיה, לא משנה בכמה מלחמות תנצח (וכנראה גם לא באמצעות הסכמים דיפלומטיים בלבד). מנגד, אם ישראל תפסיד במלחמה, אפילו פעם אחת, עלול הדבר להביא כליה על מדינת הלאום של העם היהודי. משום כך, אחרי כל מלחמה, מוצלחת ככל שתהא, ישראל חייבת להתחיל להיערך למלחמה הבאה.

המזרח התיכון לא ישתנה באורח דרמטי בעתיד הנראה לעין. לא סביר שיצמחו בו הרבה חברות חדשות, פתוחות ודמוקרטיות. האסלאם לצורותיו השונות יישאר כוח דומיננטי. התחרות על ההגמוניה האזורית, בעיקר בין איראן לטורקיה, תמשיך לנוע סביב צירי העוצמה הצבאית והנכונות להקרין מכוחן על כל האזור. מדינות המפרץ ישתמשו בכוחן הכלכלי כדי להגדיל את

השפעתן, אך ייזהרו מעימותים ישירים עם שכנות תוקפניות ואף עשויות לבקש הסדר עימן, זאת גם במחיר קשרים קרובים יותר עם מדינות העוינות את ישראל, ובהן אירן.

משום כך ישראל חייבת להבין כי עליה להיות מוכנה "למלחמה הבאה" ולהסתמך רק על עוצמתה שלה, גם בתקופות ממושכות של שקט. על החרב להישאר חדה ומוכנה בכל עת, גם כשהיא בנדנה. בניית עוצמתה הכלכלית, החברתית והדיפלומטית של ישראל חיונית לעתידה וחייבת להימשך בד בבד עם בניית עוצמה צבאית, תוך איזון מוקפד בין מהלכים אלו. חיוני לייצב ולחזק את החברה הישראלית כך שתוכל לעמוד בפני איומים חמורים המופנים אליה מצד מדינות השוללות את עצם קיומה של מדינת לאום יהודית.

דיון בתרחישי ייחוס שונים אפשרי רק על יסוד שתי ההבנות הבסיסיות האלה בדבר מצבה של ישראל, מתוך ידיעה כי ישראל לא תוכל להבטיח את שרידותה באמצעות הסכמים דיפלומטיים (שעליה לנסות להשיג אך בלי להסכים לאילוצים שיחלישוה), אלא באמצעות עוצמה אובייקטיבית והאופן שבו עוצמה זו נתפסת בעיני אויביה ויריביה. איש אינו יודע באמת לבנות "הרתעה קונבנציונלית", אי לכך ישראל חייבת להסתמך על עוצמה אמיתית, מוכחת, המוקרנת כלפי חוץ, ולא על ההשערה הפסיכולוגית הקרויה "הרתעה". מכיוון שאי־אפשר לדעת במדויק באיזו מידה האויב מורתע, אסור לקבל החלטות בנוגע לביטחון לאומי על סמך ההנחה שקיימת הרתעה או שאפשר להגבירה או להחלישה כרצוננו. הרתעה עשויה להיות תוצאת לוואי של פעולות נכונות ומכות חזקות שסופג האויב, אך אין לדעת אם הושגה וכיצד האויב תופס מבחינה סובייקטיבית את מצבו היחסי מול ישראל.

תפיסת ההגנה המבוססת על גבולותיה של ישראל היא אפוא מרכיב חיוני ביכולתה להשיג את המטרות הללו בעתיד: לאפשר לחברה להתחזק ולכלכלה לצמוח, ולהפגין את יכולתה של ישראל להגן על עצמה. לנוכח המלחמה האחרונה כדאי להוסיף ולהדגיש כי ההגנה לאורך הגבולות חייבת להבטיח ששום סכנה קיומית אמיתית אינה מאיימת על המדינה או על תושביה, הן הקרובים לגבול והן הרחוקים ממנו. לפיכך, הגנת הגבולות חייבת לקבל חשיבות מחודשת בתפיסת הביטחון שלאחר המלחמה, ומשמעות הדבר היא שיש להבהיר את המרכיבים היסודיים המהווים "גבולות בני־הגנה".

בעבר הייתה הגדרתם של גבולות בני־הגנה גיאוגרפית ברובה, כלומר האם גבולות נמצאים בשטח נוח או לא נוח מבחינת הגנה. היו, למשל, קריאות להזיז את גבול הגולן מזרחה משום שהתוואי שקבע הסכם סייקס־פיקו עובר למרגלות הגולן ממערב, סמוך לבקעת הירדן ולחוף ים כנרת, והטופוגרפיה שלו אינה מאפשרת הגנה. זכר הנחיתות הגיאוגרפית של צה"ל לפני מלחמת ששת הימים – הקושי להגן על גבול נמוך הנשלט מן הגולן לכל אורכו – הוטמע בתודעה הישראלית והוביל לרצון הבלתי פוסק בקו הגנה גבוה יותר, מזרחי יותר.

ביהודה ושומרון (הגדה המערבית), נוסף על נחיתות טופוגרפית לאורך חלק ניכר מהקו הירוק, כמעט לא היה לישראל שום עומק מבצעי בין הגדה המערבית לבין הים התיכון. למשל, גזרת טול כרם־נתניה הייתה צרה ביותר, כ־12 קילומטרים בלבד מן החוף ועד לגדר הגבול. משמעות הדבר היא כי מתקפה בסדר כוחות של דיוויזיה יכלה להגיע לחוף הים בתוך פחות מ־24 שעות. כדי ליצור עומק במקום כזה הרחיקה ישראל בפועל (גם אם לא מבחינה משפטית) את הגבול מן הליבה העירונית של המדינה. יצחק רבין אמר בנאומו האחרון בכנסת (אוקטובר 1995) כי צה"ל יהיה פרוס בכל מסגרת הסכם בעתיד עם הפלסטינים "בבקעת־הירדן, בפירוש הנרחב ביותר

של המושג הזה" (להבנתי, כוונתו הייתה עד לכביש אלון, אם כי הוא לא אמר זאת במפורש). הוא לא דיבר על ריבונות אלא על מציאות מעשית המרחיקה את גבול הביטחון בפועל מלב מדינת ישראל.

ההיגיון הזה נמצא גם בהסכם השלום בין ישראל למצרים. חצי האי סיני מפריד בין ישראל לבין תעלת סואץ ומצרים, ובהסכם נעשה שימוש בהגבלות על הפריסה והלוגיסטיקה של מצרים כדי ליצור מרחב התרעה מוקדמת ועומק קדמי לגבול הישראלי, חיץ שנוצר מתוקף המגבלות שבהסכם על הכוחות המצריים ברחבי סיני.

אחרי 7 באוקטובר ראוי לבחון מחדש את הסוגיה של "גבולות בני־הגנה" כדי להפיק לקחים מן העימות. מן הבחינה עולות כמה מסקנות כלליות, הנוגעות לא רק לעוטף עזה, שיש לאמצן כל אימת שישראל שוקלת כיצד להגן על גבולותיה:

מסקנה ראשונה: יש חשיבות לשאלה כיצד להתכונן להגנה ואילו כוחות להקצות, בין שקו הגבול עובר בשטח נוח יותר מבחינה טופוגרפית ובין שאינו עובר בשטח כזה. הגנה היא אירוע צבאי שיש בו כללים ועקרונות כבכל צורת לחימה אחרת. התעלמות מעקרונות אלו מגדילה במידה רבה את הסיכוי לכישלון בשעת מבחן, כפי שקרה ביישובים בעוטף עזה בבוקר 7 באוקטובר.

מסקנה שנייה: מעבר להיערכות נכונה וכוח מספיק לאורך הגבולות, ישראל צריכה להוסיף מכשולים פיזיים מהותיים לאורך הגבולות כדי להקשות על כל ניסיון תקיפה. מכשולים אלו חייבים להיות מוגנים כך שלא יהיה אפשר לנטרלם בקלות באמצעות מתקפת פתע. רצוי ביותר שלפני המכשולים יוקמו אזורי חיץ או מחסומים כדי לעכב גישה אליהם ואל הגבול הן בימי שגרה והן בשעת חירום.

ב־7 באוקטובר לא עמד צה"ל בדרישות המקובלות למוכנות הגנתית ולא היו ברשותו מכשולים או אזורי חיץ נאותים, לא רק מול רצועת עזה אלא גם מול חיזבאללה בלבנון. משום כך, בשל מוכנות הגנתית לקויה, הכישלון, למעשה, נקבע מראש. יוצא מכלל זה המכשול התת־קרקעי (שנבחן בצורה שונה משום שחמאס לא ניסה לחצות את הגבול דרך מנהרות באותו בוקר).

מסקנה שלישית: רוב השטחים שלאורך גבול ישראל מכילים יישובים אזרחיים על הגבול או בסמיכות רבה אליו (או לעמדות צה"ל). בעקבות לקחי 7 באוקטובר יש צורך לשלב את היישובים האלה בתפיסת ההגנה ובניהולה, כפי שהיה נהוג בשנים שלאחר הקמת המדינה. תפיסה זו הוזנחה ברבות הימים, כפי שהתברר בדרך כואבת בבוקר 7 באוקטובר, אולם סמוך לגדר עדיין יש יישובים בלי הגנה נאותה או שילוב ראוי בתוכניות ההגנה. יש יישובים שהוקמו במתכוון סמוך לגבול כחלק מדוקטרינה ביטחונית קודמת, אך כאשר השתנתה הדוקטרינה, לא נעשו השינויים הדרושים כדי לאבטח אותם.

מסקנה רביעית: ישראל חייבת לשנות את גישתה כלפי עוצמת הכוח הדרוש להחזקת קווי ההגנה. מכיוון שמתקפת 7 באוקטובר התרחשה ביום חג, כוחות צה"ל היו מדוללים במידה ניכרת וצה"ל היה ב"הדממה". אין מקום להתנהלות שכזו בצבא שנועד להגן מפני אויב המביע בגלוי כוונה להשמיד את מדינת ישראל. צה"ל חייב לקבוע סד"כ מינימלי בכל גזרה ולשמור על סד"כ זה 365 ימים בשנה, בלי הקלות. עליו לוודא שהמרכיבים בשטח תואמים את צורכי ההגנה; למשל, להגביר את כוח האש לתמיכה בלחימה באמצעות עיבוי הארטילריה, להוסיף רחפנים

חמושים וכטב"מים מוכנים לפריסה מיידית, ולחזק יכולות איסוף ותצפית ישירה המשולבות בכוחות הקרקעיים (ולא מרוכזות בתל אביב). אש היא גורם מרכזי ביכולת ההגנה. משום כך, יחידות המייצרות אש צריכות להיות אורגניות או תחת פיקודו של מפקד האוגדה המרחבית.

באופן כללי, אין להגביל את ההגדרה "בני־הגנה" לעצם מיקומו של קו הגבול בלבד. הגנה היא אתגר מקצועי המושפע מגורמים שמעבר לגיאוגרפיה. ישראל צריכה לשנות את גישתה לאזורי מגע ולראות בהם מרחבים משולבים הכוללים יישובים, מוצבים, אמצעי אש, כוחות צבא ניידים, ואדמות חקלאיות שאינן מיושבות בקביעות. לנוכח התפתחותה של לוחמה בגובה נמוך – מל"טים, רחפנים ואמצעי ניוד אישיים כפי שנצפו ב־7 באוקטובר – ראוי יהיה לשלב באותם מרחבים מרכיבי הגנה אווירית מקומיים שיוכלו לפעול באופן עצמאי ולא להסתמך רק על מרכיבי הגנה אווירית מרכזיים שמפעיל חיל האוויר. התכנון חייב לכלול יכולות תנועה מאזורי הגבול האלה אל תוך ישראל ומתוך ישראל אל אזורי הגבול כדי להבטיח שיתוף פעולה הדוק עם המשטרה, שהיא האחראית על העורף כל עוד לא שונתה הקצאת האחריות בזמן מלחמה.

חטיבות מרחביות וחילות צריכים להיבנות מתוך מבט המאגד את הצבא עם המרחב האזרחי, משום ששילוב היכולות האלה תחת אותו פיקוד יבטיח ביצוע טוב יותר של משימת ההגנה. למיקומו הגיאוגרפי של קו הגבול יש חשיבות, וישראל צריכה לחתור לגבולות קלים יותר להגנה, אך המיקום אינו הכול; יש להתייחס למרכיבי ההגנה בכל קו גבול שהוא.

לנוכח העקרונות האלה, לְמה ישראל צריכה להתכונן בעתיד וכיצד תשפיע המלחמה על האיומים הצפויים?

אומנם מוקדם מדי לסכם את השפעותיו ארוכות־הטווח של מבצע "חרבות ברזל", אך יש הבחנות חשובות שאפשר למנות כבר עתה.

אפשרויות ותרחישים לעתיד

שאלת המפתח היא כיצד ייראה המזרח התיכון לאחר המלחמה בזירות שונות.

בהנחה שצה"ל ישלים את משימותיו בשנה הקרובה וישראל תצליח להגיע להסכמים או להסדרים מעשיים בשטח, תעמוד ישראל בפני מזרח תיכון שונה שבו היריב הפעיל העיקרי, המרכזי והישיר הוא איראן, והחיכוך לאורך גבולותיה המיידיים של ישראל יפחת.

בשל ההתפתחויות בלבנון ובעזה, איראן אינה יכולה להסתמך על שלוחיה בגבולות ישראל שינהלו מלחמה רב־זירתית גדולה תוך שהיא עצמה נשארת בלתי מעורבת לכאורה. איראן תצטרך להיות תלויה יותר ביכולות של החות'ים ואולי של המיליציות השיעיות בעיראק. איראן עצמה נפגעה קשות בתקיפות הישראליות במהלך "מלחמת שנים־עשר הימים" ומבצע "שאגת הארי"/"זעם אפי". תוכנית הגרעין שלה הוסגה לאחור, וכך גם חלק מיכולתה לייצר טילים. עם זאת, איראן נותרה מדינה בעלת פוטנציאל הרס עצום, מדינה לומדת שתאתגר את ישראל שוב בתחום הצבאי ובתחומים נוספים כגון סייבר, טרור, ריגול וחתרנות פנימית.

האיום המיידי המופחת מעזה יאפשר לצה"ל לשמור על היערכות אינטנסיבית פחות מול

שטחים נרחבים בעזה. עם זאת, אזור הרתעה או אזור מעורבות רחב עשוי להשתרע על פני שטח ענק, ממערב עיראק ועד לים התיכון, ולהקיף גם את סוריה ולבנון. הדבר הוא בגדר שינוי מהותי לטובה לעומת האיום על ישראל לפני 7 באוקטובר.

האיומים בעתיד יתרכזו בשני היבטים:

- היכולות השיוריות שנותרו לחמאס, למרות פירוקו כארגון, ויכולות התקיפה השיוריות שנותרו בידי חיזבאללה למרות המכה הקשה שספג, בצירוף מאמציהם של שני הארגונים להתחמש שוב ולהתגבר על אמצעי הנגד של צה"ל.

- החששות בנוגע למדינות סוניות שונות הנובעים מהאיומים הפנימיים בתוכן, כלומר מהאפשרות שיחול שינוי דרסטי במשטריהן של מדינות שלישראל יש הסכמים עימן בהווה או שייתכנו הסכמים עימן בעתיד. ישראל חייבת ללמוד לפעול כדי להסיר איומים על מדינות אלו ובתוכן, ולהתכונן מבחינה רעיונית ומבצעית כאחד לחילופי משטרים שעלולים להשפיע עליה, איום שסביר כי יגבר עם הזמן.

ארבע מדינות הראויות לתשומת לב מודיעינית ותכנונית ממוקדת הן (בסדר אקראי) מצרים, ערב הסעודית, ירדן וטורקיה. ישראל חייבת ללמוד אותן יותר לעומק ולהכין תוכניות לתרחישים של שינוי במשטריהן או בעמדות משטריהן כלפי ישראל.

ירדן

הכוחות צריכים להתמקד בעיקר במניעת הברחות מעבר לגבול עם ירדן. כל עוד המשטר הנוכחי מתקיים, פריסה נרחבת יותר של צה"ל באזור זה תהיה בזבוז של משאבים, משום שלירדן הגבול היבשתי הארוך ביותר עם ישראל. ירדן תהפוך לאויב או תתיר טרור רק אם משטרהּ יתחלף.

מצרים

למצרים הצבא הערבי הגדול ביותר, ואין לזלזל ביכולותיו. כשתדעך הלחימה בעזה, יש למקד מאמצים דיפלומטיים בצמצום היערכותם של כוחות ומערכים לוגיסטיים גדולים של המצרים בסיני. ישראל חייבת לאכוף ללא פשרות את הנספח הצבאי להסכם השלום. אסור לאפשר למצרים להכין בחצי האי סיני, כברת הארץ המפרידה בין ישראל לבין תעלת סואץ ומצרים, אמצעים לתקיפת ישראל. לא מדובר דווקא בכוונותיה של קהיר, מכיוון שככל הנראה אין במצרים גורם רציני המעוניין במלחמה עם ישראל, בין השאר משום שעימות כזה יגרום לקריסה כלכלית מוחלטת. אך כן מדובר בפוטנציאל הצבאי הנבנה בסיני. על ישראל להרחיב את האיסוף והמחקר המודיעיניים על מצרים ולהבטיח כי אנשי מקצוע מנוסים יעסקו בחשיבה מבצעית על תרחישים פוטנציאליים מולה. בשלב זה אין צורך בשינויים ניכרים בהיערכות הכוחות הישראליים מול מצרים, אך צריכות להיות תוכניות מגרה.

סוריה

עדיין לא ברור כיצד ייראה המשטר החדש בדמשק – אם הגורמים הג׳יהאדיסטיים בתוכו יזנחו את האידאולוגיה העוינת כלפי ישראל וינסו לבנות מחדש את סוריה כמדינה הדואגת לאוכלוסייתה, או שמא ישמרו על מוקד של שנאה ויהפכו את סוריה לאויב פעיל. הסכנה תגבר אם סוריה תהפוך בפועל לשליחתה של טורקיה, המטפחת שאיפות נאו־עותמאניות. כוחות טורקיים או שלוחיה של טורקיה בסוריה עלולים להחמיר את הסיכון לעימות ישיר ואלים בין ישראל לטורקיה.

המדיניות צריכה להיות "כבדהו וחשדהו". ישראל צריכה לשמור על נוכחות צה"לית נרחבת יותר בגולן תוך ניהול דיאלוג אמיתי עם המשטר החדש בדמשק, שייתכן כי עודנו מפוצל ואינו שולט בשטח שליטה מלאה. כמו כן על ישראל להביא בחשבון את מחויבויותיה לאוכלוסייה הדרוזית – נושא חשוב אך נפרד. יש צורך להשגיח מקרוב על ההתפתחויות בסוריה; המצב שם נזיל ביותר, וייתכן שישראל תצטרך לשמור על מערכת יחסים כפולה עם סוריה: מצד אחד לעסוק בשיחות על עתיד טוב יותר, ומצד שני להתכונן לחיכוך, ובכלל זה פריסה ופעילות ישראלית בחלקים מן הגולן ומניעת פרעות בדרוזים.

לבנון

בלבנון נרשמה הצלחה מסוימת בעקבות המלחמה, אך המשך הפעילות מעבר לגבול הכרחי כדי לבסס ולהעמיק את ההישגים. החלפת המשטר העלווי של סוריה במשטר שעוין את איראן ואת חיזבאללה תקשה על חיזבאללה להתחמש מחדש. חיזבאללה יצטרך ככל הנראה להקצות משאבים כדי להגן על האינטרסים שלו מפני שכנתו הסונית העוינת. יחד עם ממשלת לבנון, עשוי להיווצר לחץ לפירוק הארגון מנשקו. במצב החדש, האיום של חיזבאללה על ישראל עשוי לדעוך או ללבוש צורה חדשה (רחפנים), וייתכן כי יוסיף להיחלש. הדבר עשוי לספק לישראל הזדמנות לשחוק אף יותר את עוצמתו של חיזבאללה, אם ישירות, בהתאם לנסיבות, ואם בעקיפין באמצעות הפעלת לחץ מתאים על ממשלת לבנון.

נקודות לסיכום

אחד הלקחים העיקריים של המלחמה נוגע לשורש יכולתה של ישראל להגן על גבולותיה בקרבות הגנה בעתיד: הכרחי למנוע היווצרות של איום קרוב לגבולות, וזאת אף בתקופות רגיעה. על ישראל לאמץ השקפת עולם אקטיבית הרואה בפעולת מנע כלי הגנתי חיוני למניעת בנייתו של איום משמעותי. החשיבות נעוצה לא רק במיקום הגבול ובמידת המוכנות לאורכו, אלא גם במניעת יכולתו של היריב ליצור איום על הגבול מלכתחילה.

כדי לממש מטרות אלו חיוני לבנות מערכות מודיעין המותאמות לדרישות הללו. יש לראות באויב שמעבר לגבול איום צבאי גם כאשר מדובר בארגון טרור. איסוף המודיעין וניתוחו חייבים להיבנות בהתאם. בסוגיות אלו האחריות במלואה חייבת לחול על הצבא, ועליו להחזיק בסמכות הבלעדית בכל הנוגע להגנת הגבולות, לניהול קרבות הגנה ולמוכנות הכוללת.

זכותה של ישראל להחזיק באזורי ביטחון ובשטחים מפורזים ולפקח עליהם כחלק מזכותה לגבולות בני־הגנה

השגריר אלן בייקר

כל נסיגה טריטוריאלית מצד ישראל לוותה בהסדרי ביטחון ופירוז שהיו נתונים לפיקוח ולהשגחה. כך היה בסיני לאחר מבצע קדש ב־1956 ובעקבות הסכם השלום עם מצרים ב־1979, כך היה בהסכם הפרדת הכוחות בין ישראל לסוריה ב־1974, וכך בדרום לבנון בשלהי שנות ה־80 וברצועת עזה ב־2005. ההסכמים נועדו למנוע מכוחות עוינים למלא את החלל שנוצר ולהתבסס לאורך גבולות ישראל באופן שיחשוף את שטחה של הארץ למתקפות חוצות־גדר.

עקב זאת הוקם כוח אונ"ף (UNEF) בסיני ב־1956 לאחר מבצע קדש, כדי לפקח על הפסקת פעולות האיבה ועל נסיגת הכוחות הזרים. מאותה סיבה הוקם אונ"ף 2 (UNEF II) ב־1973 כדי לפקח על הפסקת האש בין ישראל למצרים אחרי מלחמת יום כיפור. אונדו"ף (UNDOF) הוקם ב־1974 כדי לשמור על הפסקת האש בין ישראל לסוריה ופיקח על הפרדת הכוחות. ויוניפי"ל (UNIFIL), שהוקם ב־1978 והמנדט שלו הורחב ב־2006, נועד להשיב את השקט והביטחון לגבול ישראל־לבנון.

כפי שהתברר, הסדרי ביטחון ופירוז אלו היו בלתי נאותים לחלוטין, שכן התלות בכוחות זרים ובאישור האו"ם לא הצליחה למנוע הפרות של דרישות הפירוז.

כפי שהוכח, למרבה הצער, ב־7 באוקטובר, הן בנוגע לרצועת עזה והן בנוגע לדרום לבנון, עמידתה של ישראל על הצורך בגבולות בני־הגנה, בפירוז תחת פיקוח והשגחה ובאזורי חיץ, ובכלל זה נוכחות כוחות ישראליים כדי להשגיח וכדי להבטיח את הביטחון, היא מרכיב הכרחי בהבטחת היכולת להגן על גבולות ישראל.

כל עוד נשקפת סכנה ברורה ומיידית לאורך גבולותיה של ישראל, וכל עוד נמשך האיום על ביטחונה מצד שטחים הגובלים עימה, יש הצדקה מלאה להתעקשותה של ישראל על אזורי ביטחון ושטחים מפורזים תחת פיקוחה והשגחתה.

בשום פנים ואופן אין לראות בעמידתה של ישראל על הצורך בנוכחות ובפיקוח מתמשכים אלו מכשול לשלום.

אדרבה, זה תנאי הכרחי לכל סיכוי להשיג ייצוב אזורי, ודרישה יסודית להבטחת זכותה המוכרת של ישראל להגן על עצמה ועל אזרחיה.

חלק ב':
הזירות האזוריות

הגבול המזרחי והדרומי של ישראל

גבול בר־הגנה עם רצועת עזה אחרי 7 באוקטובר

תא"ל (במיל') יוסי קופרווסר

אם יש לקח ברור אחד ממתקפת הטרור של חמאס ב־7 באוקטובר 2023, הריהו שתפיסת הביטחון של ישראל בנוגע לרצועת עזה כשלה כישלון חרוץ. אומנם חקירת אירועי אותו היום עדיין מתנהלת, אך כמה כשלי מפתח כבר התבהרו.

1. הכישלון המודיעיני

הכישלון הראשון היה תפיסתי.

- הערכות מודיעין הניחו בטעות כי חמאס מורתע, לא כשיר למתקפה רחבת היקף, ובעיקר ממוקד בשיפור תנאי החיים בעזה.

- גורמי מחקר האמינו שביכולתם לאמוד במדויק את כוונותיו ויכולותיו של חמאס.

דברים אלו הובילו לשאננות ולזחיחות, שחקו את המקצועיות והולידו תוכנית איסוף מודיעין בלתי מספקת. הממסד הביטחוני גם הניח כי די במערך גדר הגבול לחסום ניסיונות חדירה. הנחה זו התבססה על תרחישי איום בקנה מידה קטן, לא על פלישה נרחבת ומתואמת שיעדיה הם אתרים אזרחיים וצבאיים כאחד.

2. הסתמכות־יתר על הרתעה

משקל־יתר ניתן להרתעה. ההנחה הייתה כי בשל העליונות המספרית, הטכנולוגית והמודיעינית המכרעת של ישראל, חמאס יימנע מפעולות התקפיות. הנחה נוספת הייתה כי חמאס הבין שמנהרותיו נוטרלו וכי הרקטות שלו אינן יעילות נגד ההגנה הישראלית.

במציאות, חמאס היה מוכן לשלם מחיר כבד כדי להשיג את מטרותיו. ההיגיון של הארגון בנוגע לעלות מול תועלת לא הובן כהלכה. ארגונים פנאטיים אינם מורתעים באמצעים קונבנציונליים.

3. הערכת־חסר של השטח מבחינה גיאו־אסטרטגית ואנושית

ההגנה נבנתה על סמך הערכת־חסר של הסכנות הנובעות מן הגיאוגרפיה, האוכלוסייה, האידאולוגיה והתנאים הצבאיים.

- סמיכות הגבול למרכזי אוכלוסייה עוינת הייתה נקודת תורפה.
- היה קשה לחדור מבחינה מודיעינית.
- לא היה כמעט עומק אסטרטגי.
- הכוחות הסדירים היו מוגבלים.
- אזרחים ובסיסים היו קרובים מדי לגבול ללא הגנה נאותה.

אל מול החולשות האלה ניצבה אוכלוסייה שעוברת מילדות שטיפת מוח לשנאת ישראל ולהאדרת האלימות.

4. כישלון במניעת התעצמותו הצבאית של חמאס

מאז ההתנתקות ב־2005 לא הצליחה ישראל למנוע מחמאס להתעצם מבחינה צבאית. מלבד אכיפת סגר לא נעשה כמעט דבר לבלום את ייצור כלי הנשק, את ההברחות או את האימונים. ההתנתקות הביאה לידי אובדן ניכר של מודיעין מהשטח (HUMINT) והחלישה את יכולותיה של ישראל להילחם בטרור. בתקופות רגיעה כמעט לא נעשה ניסיון מצד ישראל לפגוע במנהיגי חמאס.

5. בניית גבול בר־הגנה

כדי להפוך את הגבול עם עזה לבר־הגנה, ישראל חייבת לשנות מן היסוד את תפיסת הביטחון שלה. ההגנה צריכה להתבסס על האיום שהאויב יכול לממש, ולא על הערכת כוונתו של האויב לממשו. הרתעה לבדה אינה יכולה להבטיח ביטחון.

מודיעין איכותי הוא חיוני, אך ההגנה אינה יכולה להסתמך על התרעה מוקדמת. כדי להבטיח ביטחון ישראל חייבת לשמור על מוכנות מתמדת, בדומה להתנהלות כיפת ברזל.

6. דרישות מבצעיות ואסטרטגיות

על ישראל למנוע התחמשות מחודשת בעזה, וזאת באמצעות שליטה בכל הנתיבים, ובכללם הגישה דרך הגבול עם מצרים, המנהרות, הים והאוויר. נוכחות צה"לית לאורך ציר פילדלפי נחוצה עד שמצרים והטכנולוגיה יוכלו להבטיח סיכול מוחלט של כניסת נשק.

ישראל חייבת גם לשמור על חופש מבצעי של כוחותיה בכל רצועת עזה כדי למנוע התארגנות מחדש והתחמשות. אין די באש מנגד; האופציה לתמרון קרקעי חייבת להישמר.

אזור חיץ מפורז קדמי בתוך עזה יוכל לסייע לזהות חדירה. אדמות חקלאיות לאורך הגבול צריכות להיות מגודרות, ונחוצה בקרה קפדנית על תנועות. בשטחים צמודי גבול ייתכן שיהיה צורך להעביר את התושבים למקומות אחרים ולהציב בפניהם מכשולים נוספים.

הגנה בעומק מצריכה חיזוק ועיבוי של מערכת הגבול, כיתות כוננות ביישובים הסמוכים והגנה אווירית וימית משופרת.

7. שאלת חידוש ההתיישבות

התיישבות ישראלית מחודשת ברצועת עזה בעת הזאת תזיק יותר משתועיל. אומנם יישובים תורמים לביטחונם של אזורים אחרים, אך בנסיבות הנוכחיות הם יקשו את ההגנה ויש להימנע מהקמתם.

סיכום

הקמת גבול בר־הגנה עם עזה תצריך השקעה ניכרת בכוח אדם, בטכנולוגיה ובמודיעין. בעימות מרובה חזיתות מעמסה זו כבדה – אך הכרחית.

יהא מעמדם של חמאס או של השלטון בעזה אשר יהא, רק מוכנות מתמדת, שליטה מבצעית ועומק אסטרטגי יכולים להבטיח גבול בר־הגנה באמת. דבר זה נכון במיוחד כל עוד הפלסטינים אינם משנים את נרטיב השנאה שלהם כלפי הציונות ואת שאיפתם להיאבק בישראל עד חורבנה.

עיצוב מחדש של מרחב הביטחון לאורך גבול ישראל־לבנון

עודד עילם

קו גבול נודד

בראשית שנת 1921 יצאו שני קצינים בדרגת לוטננט־קולונל, נְיוּקוֹם הבריטי ופּוּלֶה הצרפתי, לסמן את הגבול בין ארץ ישראל ללבנון, מן הים התיכון ועד אל־חמה שעל גדת הירמוך. במשך שלושה שבועות נסעו השניים לאורך הנתיב וסימנו את הגבול באמצעות 71 גלי אבנים; הללו הוחלפו לאחר מכן בעמודי בטון ובערימות של אבנים מבוטנות. דוח ועדת ניוקום־פולה לווה במסמך כתוב ובתשריט.

מ־1923 עד 1948 עבר קו הגבול שינויים ותיקונים. במהלך מלחמת העולם השנייה סימנו הבריטים מחדש את הגבול לאחר שצבאם כבש את סוריה (שהייתה אז בשליטת צרפת של וישי) והעבירה לידי צרפת החופשית בראשות הגנרל דה גול. בעת ששהו הכוחות הבריטיים במדינה סומן שוב הגבול מחדש באמצעות הציוד המשוכלל ביותר של אותה תקופה, וכך נתגלו טעויות לא מעטות בסימון מ־1921. נקודות הגבול סומנו בציוני בטון המכונים "עמודי גבול".

אחרי מלחמת העצמאות נקבע בהסכם שביתת הנשק בין ישראל ללבנון מ־23 במארס 1949 כי הגבול הבין־לאומי יעבור בקו שביתת הנשק בין ישראל ללבנון. כחלק מהסכם שביתת הנשק עם מצרים, ירדן, לבנון וסוריה הוקמו ועדות שביתת נשק משותפות (ועש"ן), בהן גם עם לבנון.

ועדת שביתת הנשק של ישראל ולבנון סימנה את קו שביתת הנשק באמצעות ערימות של אבנים מבוטנות צבועות לבן ובראשן שני דגלוני מתכת ועליהם הכתובות "ישראל" ו"לבנון", מצביעים בכיוונים מנוגדים. לפני שהספיקה ועדת שביתת הנשק לפתור את כל המחלוקות, פרצה מלחמת ששת הימים, ובעטייה הופסקו למעשה השיחות בעניין הגבול.

כיום, הקו המפריד בין ישראל ללבנון הוא הקו שנקבע כאשר צה"ל נסוג מן השטחים שאליהם נכנס ב־1982. עם נסיגת ישראל מלבנון ב־24 במאי 2000 הוסכם עם האו"ם על שרטוט קו

היערכות חדש, השונה במקצת מן הגבול הבין־לאומי. סימון זה נקרא "קו נסיגת כוחות צה"ל מלבנון", ומכונה גם "הקו הכחול" (על שם צבעו של דגל האו"ם).

האו"ם מסמן את הקו בשטח באמצעות חביות גדולות וגושי בטון צבועים כחול. זה קו זמני שרובו, אך לא כולו, חופף לקו שביתת הנשק בין ישראל ללבנון. קיימת הבנה בין ישראל לאו"ם כי הקו הסופי ייקבע במשא ומתן בין ישראל ללבנון. ארבע עשרה נקודות עודן שנויות במחלוקת.

הגבול כחזית אסטרטגית נפיצה

כפי שהתברר, גבולה הצפוני של ישראל עם לבנון, בעיקר מאז אירועי 7 באוקטובר 2023 והמערכה בצפון שנפתחה בעקבותיהם, הוא חזית אסטרטגית נפיצה המצריכה חשיבה מחודשת. מסמך זה בוחן את הכשלים המובְנים והמתמשכים בהסדרי הגבול בעבר, ומנתח מדוע הסדרים אלו חזרו וכשלו בכל הנוגע לאכיפת ריבונותה של לבנון ולמניעת התבססותו של חיזבאללה כגורם צבאי אסטרטגי. הטענה היא כי הצלחותיה הצבאיות של ישראל ועימותיה השונים עם חיזבאללה, בעיקר במלחמה הנוכחית, יצרו מנוף ייחודי המאפשר לממשלת לבנון, בתמיכה בין־לאומית, לשוב ולהשליט את ריבונותה על דרום המדינה. לכך יהיו השלכות מרחיקות לכת על דרישותיה של ישראל לשינוי הסטטוס קוו. במסמך זה תוצע פרדיגמה חדשה לייצוב הגבול, המסתמכת על גישה מדורגת ("פעימות"): יצירת אזור ביטחון מורחב, פירוז מוחלט של דרום לבנון מכוחות חיזבאללה, ופריסת כוח רב־לאומי אפקטיבי בהובלת ארצות הברית, תוך שמירה על חופש פעולה אווירי של ישראל בשלבים הראשונים עד לייצוב המלא. לבסוף מובא דיון באתגרים הבין־לאומיים והפנימיים הכרוכים ביישום האופציה הזאת ובצורך בהבנות רחבות ובמנגנוני אכיפה מהותיים.

מבוא: רעידת האדמה ב־7 באוקטובר והצורך בפרדיגמה ביטחונית חדשה לצפון

אירועי 7 באוקטובר 2023 והמלחמה שפרצה בעקבותיהם לא רק חשפו את הפגיעוּת החמורה של ישראל בגבולה הדרומי; הם גם הבליטו באופן דרמטי את האיומים המסלימים בגבולה הצפוני עם לבנון. הלחימה העזה עם חיזבאללה – ירי רקטות מאסיבי, שיגורי כטב"מים ותמרונים קרקעיים – כפתה פינוי רחב־היקף של יישובים ישראליים והוכיחה כי תפיסת הביטחון הקיימת, המעוגנת בהחלטת מועצת הביטחון של האו"ם 1701, קרסה לחלוטין. הקו הכחול, שנועד לסמן את קו הנסיגה של ישראל מלבנון ולהבטיח את פירוז הדרום, הפך למעשה לחזית פעילה.

מציאות זו מחייבת בחינה מחודשת ומדוקדקת של ההנחות האסטרטגיות שעיצבו את מדיניותה של ישראל כלפי לבנון בעשורים האחרונים. במאמר זה יובאו ניתוח של שורשי הכשל המתמשך בשליטה בגבול וסקירה של ממדי המחלוקת המשפטית הבין־לאומית, ותוצג חלופה אסטרטגית מקפת לעיצוב מחודש של מרחב הביטחון בגבול הצפון. החלופה מסתמכת על לקחים מן העבר, מכירה במציאות הגיאו־פוליטית המורכבת, ומציעה מסגרת מדורגת, בת־קיימא, המעוגנת במחויבות בין־לאומית של ממש ואינה מובלת בידי האו"ם, לאחר שארגון זה כשל בתפקידו.

חלק א׳: רקע היסטורי וגיאו־פוליטי — כרוניקה של אי־יציבות וריבונות כושלת

לבנון: מדינה מלאכותית ושברירית שהפכה ל"מדינת חיזבאללה"

בשל הדמוגרפיה הרב־עדתית והמערכת הפוליטית השברירית שלה, לבנון סובלת מאז היווסדה מאי־יציבות כרונית. הסכם טאיף (1989), שחתם את מלחמת האזרחים ארוכת השנים (1975–1990), נועד להניח תשתית למדינה מתפקדת, אך בפועל הותיר על כנם מוקדי כוח עדתיים ואינטרסים זרים שהמשיכו לערער את היציבות. נסיגת ישראל מרצועת הביטחון במאי 2000, הגם שבוצעה בהתאם להחלטות האו"ם, יצרה רִיק שלטוני בדרום לבנון. חיזבאללה, בתמיכת איראן וסוריה, ניצל במהירות וביעילות את הריק הזה, והפך את עצמו מכוח גרילה מקומי לגורם צבאי מדינתי־למחצה בעל יכולות אסטרטגיות לאיים על ישראל.

הקמתה של "מדינת חיזבאללה", בעיקר בדרום, ובכלל זה מנגנון צבאי עצמאי, רשתות חברתיות וכלכליות ומערכת מדינית מקבילה, אִתגרה ישירות את ריבונות המדינה הלבנונית. ממשלות לבנון החלשות והמפוצלות נמנעו מעימות ישיר עם הארגון, וכך אפשרו לו להפר בשיטתיות את החלטת מועצת הביטחון 1701. החלטה זו, שהתקבלה בסוף מלחמת לבנון השנייה ב־2006, קראה לפרק את כל הארגונים החמושים בלבנון מנשקם, לפרוס את צבא לבנון ככוח הריבוני היחיד מדרום לליטני, ולמנוע את כניסתם של כלי נשק לאזור בלי אישור ממשלתי. בפועל, חיזבאללה לא פורק מנשקו; אדרבה, הוא שדרג בשיעור דרמטי את יכולותיו, בנה מאגר של עשרות אלפי רקטות וטילים, בהם טילים מדויקים, ויצר איום אסטרטגי קבוע על העורף הישראלי.

הקו הנוכחי (הקו הכחול): אנטומיה של כישלון אסטרטגי

הקו הכחול, ששרטט האו"ם בשנת 2000, מעולם לא נועד להיות גבול קבע בין־לאומי אלא קו נסיגה. הוא משתרע על פני כ־79 קילומטרים, מאזור הר דוב/חרמון במזרח עד ראש הנקרה במערב, לחוף הים. טופוגרפיה הררית מורכבת, רכסים שולטים בצד הלבנוני, יערות צפופים, ואדיות עמוקים – כל אלה מקשים מאוד על יכולת התצפית והשליטה של צה"ל ומעניקים לחיזבאללה יתרון טקטי מובנה. כפרים לבנוניים רבים – מרון א־ראס, בנת ג'בייל, עיתא א־שעב ואחרים – נמצאים בקרבה מסוכנת לגבול, ולעיתים קרובות צופים על יישובים ישראליים. חיזבאללה ניצל את הסמיכות הזאת להטמעת תשתיות צבאיות בתוך אוכלוסיות אזרחיות, תוך שימוש ציני באזרחים כבמגן אנושי. כמו כן נוצלה הסמיכות כבסיס למתקפות ולירי תלול מסלול אל תוך ישראל.

הפגיעות האסטרטגית של היישובים על קו הגבול – מטולה, קריית שמונה, שלומי, מנרה, ורבים אחרים – הומחשה בממדים טרגיים מאז אוקטובר 2023. ירי טילי נ"ט, רקטות קצרות טווח, פגזי מרגמה וכטב"מים הפכו לדבר יום ביומו וגרמו נזק כבד לרכוש, פגעו בתשתיות חיוניות, ולמעשה שיתקו את החיים האזרחיים. הכורח לפנות עשרות אלפי תושבים למשך חודשים רבים הוא מכה קשה לחוסן הלאומי ולריבונות הישראלית.

חלק ב': אבחון כשלי עבר בהסדרת הגבול — מדוע המודל הקיים קורס שוב ושוב

ניסיונות לייצב את גבול ישראל־לבנון בעבר, בעיקר הסדרים שמקורם בהחלטות בין־לאומיות, נכשלו בשיטתיות. לא מדובר ברצף של מקרים, אלא בתוצאה הנובעת מתערובת רעילה של גורמים מבניים, מדיניים ואסטרטגיים:

- **חולשה מובנית של לבנון וחוסר יכולת/רצון לאכוף ריבונות:** ממשלות לבנון היו חלשות, מפולגות ומושפעות מגורמים עדתיים וחיצוניים. הן חסרות יכולת צבאית ומדינית להתעמת עם חיזבאללה ולאכוף ריבונות ברחבי המדינה, בעיקר בדרום. צבא לבנון, למרות תמיכה בין־לאומית מסוימת, עודנו נחות מכוחו הצבאי של חיזבאללה, ולעיתים נאלץ לפעול בתיאום עם הארגון. כל ניסיון לקרוא תיגר על חיזבאללה מעורר סכנה של מלחמת אזרחים חדשה – איום שכל הגורמים הפוליטיים בלבנון חוששים מפניו.

- **כישלון של יוניפי"ל והאו"ם כמנגנון פיקוח/אכיפה:** יוניפי"ל, שעליו הוטל לפקח על יישום החלטה 1701, התגלה ככוח חסר שיניים ולא יעיל. המנדט המוגבל שלו, תלותו בשיתוף פעולה של צבא לבנון ושל חיזבאללה והיעדר יכולת אכיפה של ממש – כל אלה הופכים אותו לגוף סמלי בעיקר. דוחות האו"ם ציינו מדי פעם בפעם את ההפרות מצד חיזבאללה, אך לא המציאו צעדי תיקון של ממש. האו"ם, כמוסד, הדגים שוב ושוב כי אינו מסוגל להתמודד עם ארגוני טרור במימון מדינתי הפועלים מתוך אוכלוסייה אזרחית, וכי אינו מצליח ליצור מנגנוני אכיפה אפקטיביים או להטיל סנקציות משמעותיות על לבנון בתגובה לאי־עמידתה בהתחייבויותיה.

- **מעורבות איראנית שהופכת את לבנון לחזית קדמית במאבק אזורי:** אירן רואה בחיזבאללה זרוע אסטרטגית מרכזית של "ציר ההתנגדות" ושל שאיפתה להגמוניה אזורית. היא מממנת, מחמשת ומכווינה את הארגון, וכך הופכת את לבנון לבסיס קדמי נגד ישראל. כל עוד האינטרס של טהרן להחזיק בלבנון כבבת ערובה עומד בעינו, כל הסדר מקומי יישאר חשוף ללחץ ולחבלה מצד אירן. הפיכת דרום לבנון למאחז אירני היא אחד הגורמים העיקריים לאי־היציבות הכרונית.

- **ניצול ציני של החוק הבין־לאומי ושל המרחב האזרחי בידי חיזבאללה:** חיזבאללה פועל מתוך אוכלוסייה אזרחית ומאחוריה, תוך ניצול ההגנות בחוק ההומניטרי הבין־לאומי. הוא מציב את התשתית הצבאית שלו – מחסני נשק, מפקדות, אתרי שיגור – בתוך אזורי מגורים, בתי ספר ובתי חולים, ובכך מקשה על צה"ל להגיב ומציב לפני ישראל דילמות מוסריות ומשפטיות. בד בבד חיזבאללה מנהל מנגנון תעמולה בין־לאומי אפקטיבי שבאמצעותו הוא מצייר את עצמו כ"תנועת התנגדות לגיטימית" ומאשים את ישראל ב"פשעי מלחמה".

- **היעדר מחויבות בין־לאומית אמיתית לשינוי המצב:** למרות הכרה רחבה בסכנה מצד חיזבאללה, הקהילה הבין־לאומית, בעיקר מעצמות המערב, לא הראתה נחישות מספקת בדרישה לאלץ את לבנון לממש את ריבונותה או לפרק את חיזבאללה מנשקו. אינטרסים כלכליים, חשש מהסלמה אזורית ותפיסות שונות של הסכסוך מנעו יצירת חזית מאוחדת ותקיפה.

חלק ג': השלכותיו של ניצחון ישראלי מול חיזבאללה על מעמדה של לבנון ועל תביעותיה של ישראל

ישראל נכנסה למערכה הנוכחית בצפון מתוך עמדה ברורה: המציאות ששררה לפני 7 באוקטובר לא תוכל להימשך. ביסוד הצעה זו ההנחה כי המערכה הסתיימה בהישגים צבאיים ישראליים ניכרים: הכוחות של חיזבאללה הורחקו מן הגבול, ביכולותיו הצבאיות חלה שחיקה מהותית, הורגשה ירידה בדומיננטיות שלו בתוך לבנון, והביטחון לתושבי הצפון הוחזר. ניצחון ישראלי שכזה, גם אם לא הושג פירוק מוחלט של חיזבאללה, יוצר מציאות אסטרטגית חדשה והשלכות משפטיות ומדיניות מרחיקות לכת:

- **חובתה של לבנון לשקם את הריבונות:** משנוטרל האיום הצבאי המיידי מצד חיזבאללה בדרום, בטל התירוץ העיקרי של לבנון לאי־אכיפת ריבונותה. משהוחלש חיזבאללה במידה ניכרת, ממשלת לבנון, בגיבוי בין־לאומי, יכולה וחייבת לפרוס את צבאה ביעילות לאורך הגבול, לאכוף את החוק, ולמנוע כל התבססות מחודשת של גורמים לא־מדינתיים חמושים.

- **חיזוק תביעותיה של ישראל לשינויים טריטוריאליים וביטחוניים:** אי־עמידתה המתמשכת של לבנון במחויבויותיה הבין־לאומיות (בעיקר 1701), לצד הצורך החוזר של ישראל לפעול בדרך צבאית כדי להסיר את האיום הנשקף משטח לבנון, מאששים את הטיעון הישראלי בעד שינויים מהותיים בהסדרי הביטחון. העיקרון "שטחים תמורת ביטחון אמיתי" הופך לרעיון מרכזי.

- **ההשלכות על פי החוק הבין־לאומי:** מצב שבו מדינה מאפשרת בהתמדה לארגון טרור לפעול משטחה ולתקוף מדינה שכנה מעורר שאלות חריפות בדבר אחריות מדינתית. ניצחון ישראלי המאפשר ללבנון להביא שוב לידי ביטוי את ריבונותה מחזק את הטיעונים בעד הטלת האחריות המשפטית והמדינית על לבנון למנוע את התחדשות התוקפנות מתוך אדמתה.

חלק ד': פרדיגמות ואפשרויות לעיצוב גבול חדש — הצעת מתווה מדורג

ההיסטוריה מראה כי לשם השגת הסדרי גבול בני־קיימא יש צורך ביותר ממסמכי הסכמות. הם מצריכים שינויים מוחשיים בשטח, מנגנוני פיקוח ואכיפה איתנים, והכרה בין־לאומית רחבה. האזור המפורז הקוריאני (DMZ), הסכם לוזאן (1923) והסכם קמפ דיוויד (1979) בין ישראל לבין מצרים מניבים כמה לקחים יסודיים:

- **האזור המפורז הקוריאני:** אזור חיץ שרוחבו 4 ק"מ, בפיקוח הדוק של כוחות בין־לאומיים (בעיקר מארה"ב ומקוריאה הדרומית) וצפון־קוריאניים, מונע מלחמה כוללת בחצי האי הקוריאני כבר יותר מ־70 שנה, למרות היעדר הסכם שלום רשמי.

- **הסכם לוזאן:** הסכם זה הגדיר מחדש את גבולותיה של טורקיה אחרי מלחמת העולם הראשונה והתמוטטות האימפריה העותמאנית, וכך יצר מציאות טריטוריאלית חדשה יציבה יחסית.

- **קמפ דיוויד:** החזרת סיני למצרים התאפשרה בזכות פירוז מוחלט של חצי האי מכל נשק התקפי ופריסה של כוח משקיפים רב־לאומי אפקטיבי יותר מכוחות או"ם.

על סמך לקחים אלו, ובהתחשב בקריסת המודל הקיים, מוצעת במחקר זה חלופה אסטרטגית הדרגתית ("פעימות") לעיצוב מחודש של מרחב הביטחון בגבול ישראל־לבנון:

שלב א': יצירת מציאות ביטחונית חדשה והבטחת חופש פעולה ראשוני לישראל

- **תרגום הישגים צבאיים להישגים ביטחוניים:** אכיפה נוקשה של התוצאה הצבאית הישראלית כך שכל כוחות חיזבאללה ותשתיותיו יוסגו למרחק ניכר מן הגבול, לפחות עד לנהר האוולי, ובאזורים נבחרים אף מעבר לו. השמדת כל תשתיות התת־קרקע של הארגון ומאגרי הנשק האסרטגיים שלו ברחבי לבנון.

- **שמירה על חופש פעולה אווירי ומודיעיני מלא של ישראל:** בתקופה הראשונית, עד שיתייצב מנגנון ביטחוני חלופי אמין – שמירה ישראלית על חופש פעולה אווירי ומודיעיני מלא בכל המרחב האווירי הלבנוני כדי למנוע התבססות מחודשת של חיזבאללה, לסכל הברחות נשק ולהגיב מיד על איומים מתהווים. חופש זה יצטמצם בהדרגה כשהכוח הרב־לאומי וצבא לבנון יַראו יכולת ויעילות.

שלב ב': הקמת אזור ביטחון מפורז ומפוקח בהובלת כוח אמריקני

אחרי פירוק מאומת של חיזבאללה מנשקו יש להגדיר אזור ביטחון מורחב: הקמת אזור ביטחון רחב הרבה יותר מצפון לקו הכחול, שישתרע מן הגבול הבין־לאומי צפונה לפחות עד נהר הליטני ומעבר לו באזורים בעלי חשיבות טופוגרפית מכרעת. שטח זה יהיה מפורז לחלוטין מכל נוכחות צבאית או חמושה למעט צה"ל בשלב הראשון, ובהמשך צבא לבנון והכוח הרב־לאומי הייעודי.

1. **המלצה משולבת – תפיסת גבול הגנתית חדשה:** ביסוס הגבול בין ישראל ללבנון על אזור חיץ מפורז בתוך לבנון תחת כוחות בראשות ארה"ב, בשילוב רצועת הגנה רב־שכבתית בתוך ישראל.

עקרונות הליבה:

- **שליטה אפקטיבית:** שילוב של גורמים בין־לאומיים ושליטה ישראלית טכנולוגית חכמה.

- **מניעת התבססות חוזרת של גורמי טרור:** חיץ משמעותי החוסם התחדשות של חיזבאללה או של גורמים קיצוניים אחרים.

- **גמישות מבצעית:** מערכי הגנה מתקדמים בתוך ישראל לצורך תגובה מהירה.

- **שיתוף פעולה בין־לאומי:** כוח רב־לאומי המספק לגיטימיות ואכיפה בשטח.

מרכיבי התוכנית:

- **אזור חיץ מפורז (10–15 ק"מ רוחבו) בתוך לבנון**

מבנה השליטה:

- **כוח רב־לאומי בראשות ארה"ב: י**פקח על הפירוז ויבטיח כי ממשלת לבנון תחסום כל התחדשות של פעילות טרור.
- **שותפים ערביים פוטנציאליים:**
  - **ירדן:** תכשיר כוחות לבנוניים להחזקת שטח ולתחזוקתו.
  - **מצרים:** תנהל מתקנים לוגיסטיים ותפקח מבחינה הנדסית.
  - **איחוד האמירויות:** יספק מימון ותמיכה מבוקרת למיזמים אזרחיים.

מאפיינים עיקריים:

- **איסור על שיקום קווי רכס שולטים:** יש להגדיר כפרים/אזורים עיקריים כ"רכסים שולטים שחל בהם איסור בנייה מחדש" כדי למנוע חזרה של ארגוני טרור.
- **פיקוח טכנולוגי:** מצלמות חכמות, רחפני סיור, מערכות התרעה מוקדמת.
- **מכשולים קרקעיים:** בניית מכשולים קרקעיים בתוואים נבחרים כדי למנוע פשיטות קרקעיות לתוך ישראל בדומה למה שאירע ב־7 באוקטובר בעזה.
- **אישורי בנייה:** כל פרויקט אזרחי יצריך אישור משותף של ממשלת לבנון תחת פיקוח רב־לאומי.
- **מוקד פיקוח מרכזי:** ימוקם ליד נקורה, עם גישה ישירה לכוחות הרב־לאומיים.

תיאום וניהול משברים רב־לאומי:

- **מרכז תיאום רב־לאומי בגבול:** ימוקם סמוך לראש הנקרה, יכלול נציגים מארה"ב, לבנון וישראל ויופקד על ניהול תקריות עם צבא לבנון.

- **תיאום מודיעיני:** מסגרת מודיעינית משותפת – היתוך בין נתוני מודיעין, מעקב וסיור ישראליים מתקדמים לבין נתוני איסוף קרקעי של הכוח הרב־לאומי.

- **תמיכה אזרחית:** מרכזי חירום אזרחיים ליד מטולה וראש הנקרה לתמיכה באוכלוסיות בזמן הסלמה. **סיוע הומניטרי מבוקר ליישוב מחדש** של תושבי כפרים לבנוניים שיפונו בעת הצורך.

יתרונות:

- **ביטחון ויוקרה בין־לאומית:** השתתפות של ארה"ב ושל מדינות ערביות תגביר את הלגיטימציה.

- **הגנה אקטיבית:** טכנולוגיה ישראלית לצד נוכחות רב־לאומית בשטח.

- **מניעת התבססות מחודשת של גורמי טרור:** פירוז והגבלת בנייה יחסמו את ההתחדשות.

- **שיפור היציבות הלבנונית:** תמיכה בשליטה מבירות ומתן סיוע אזרחי.

סיכונים:

- **ערעור היציבות בלבנון:** צורך במנגנונים לתגובה מהירה על שינויים פוליטיים.

- **שיתוף פעולה בעייתי:** הבטחת מחויבות ארוכת טווח של הכוח הרב־לאומי.

- **פריצות גבול:** תגבור מערכי המודיעין המקדים בתוך ישראל.

- **האוכלוסייה השיעית:** עלולה לחזור לאזור; עדיין תומכת באידאולוגיה של חיזבאללה ועשויה להיות כלי מסייע לחידוש תשתיות הטרור.

2. **יצירת כוח רב־לאומי חזק ואפקטיבי (לא גוף של האו"ם):** החלפת יוניפי"ל בכוח רב־לאומי חדש בראשות ארה"ב ובצירוף מדינות המעוניינות ביציבות אזורית (כגון צרפת, בריטניה, גרמניה, מדינות המפרץ). יש להעניק לו מנדט ברור ואיתן הכולל יכולות אכיפה, סמכות להשתמש בכוח וגישה בלתי מוגבלת לכל דרום לבנון. משימותיו העיקריות:

- למנוע כל חזרה של חיזבאללה או גורמים חמושים אחרים לאזור המפורז.

- לפקח על פירוק התשתית הצבאית הנותרת.

- לסייע לצבא לבנון להשליט ריבונות בשטח.

- למנוע הברחת נשק לאזור המפורז.

- להקים מנגנון יעיל לתיאום ויישוב סכסוכים עם ישראל ולבנון.

3. **פריסה של צבא לבנון:** צבא לבנון ייפרס בכל האזור המפורז כגורם הריבוני הלבנוני היחיד המורשה לפעול שם, ויקבל מן הכוח הרב־לאומי סיוע בציוד, אימונים ולוגיסטיקה.

שלב ג': ייצוב ארוך־טווח, פיתוח כלכלי והקלות הדרגתיות (בכפוף לעמידה בתנאים)

- **הוכחת יציבות וביטחון מתמשכים:** רק לאחר פרק זמן ניכר (למשל 5 עד 10 שנים) של שקט מוחלט, פירוז מלא והיעדר פעילות עוינת מדרום לבנון, יהיה אפשר לשקול הקלות מסוימות. פרק זמן זה נחוץ כדי לבנות אמון ולהוכיח את מחויבותה של לבנון.

- **תמריצים כלכליים ופיתוח דרום לבנון:** במקביל לייצוב הביטחוני, הקהילה הבין־לאומית, בראשות ארה"ב והאיחוד האירופי, תציע חבילה של סיוע כלכלי נכבד לפיתוח דרום לבנון. הפיתוח ייתן מענה סוציו־אקונומי חלופי לאוכלוסייה המקומית ויפחית את התלות בחיזבאללה.

- **הסדרים ספציפיים בנקודות שנויות במחלוקת:** באמצעות מנגנון התיאום יטופלו נקודות מחלוקת מסוימות לאורך הגבול (לדוגמה, חוות שבעא/הר דב, ע'ג'ר) על פי החוק הבין־לאומי וצורכי הביטחון של שני הצדדים.

- **הערכה מחודשת של חופש הפעולה האווירי של ישראל:** לכשתתבסס היציבות וצבא לבנון והכוח הרב־לאומי יוכיחו כי הם מסוגלים למנוע איומים, יהיה אפשר לצמצם בהדרגה את החופש האווירי של ישראל מעל לבנון, תוך שמירה על יכולת תגובה במקרה של הפרות חמורות.

אתגרים בין־לאומיים ופנימיים ליישום האפשרות המוצעת

יישום חזון אסטרטגי שאפתני שכזה כרוך באתגרים מורכבים, הן במישור הבין־לאומי והן במישור הפנימי.

1. **התנגדות לבנונית פנימית:** חיזבאללה ובעלי בריתו הפוליטיים יתנגדו בעוז לכל מהלך שיפגע במעמדם ובכוחם הצבאי, ועשויים לחבל ביישומו באמצעות לחץ מדיני, אלימות פנים או חידוש הלחימה. גם ממשלה לבנונית שתרצה בקיום ההסדר תתקשה לגייס תמיכה רחבה לתוכנית שעשויה להיראות ככניעה לתכתיבים חיצוניים או כהפרה של ריבונותה (אם כי המצב הנוכחי הוא הפרה חמורה אף יותר).

2. **התנגדות אזורית, בעיקר מצד איראן:** פירוק חיזבאללה מנשקו הוא מכה אסטרטגית חמורה לאינטרסים האיראניים. טהרן תפעיל את מלוא השפעתה כדי לסכל צעד שכזה ולהמשיך לתמוך בחיזבאללה ובגורמים אחרים המערערים את היציבות.

3. **בניית קונצנזוס ותמיכה בין־לאומיים רחבים:** יצירת כוח רב־לאומי בראשות ארה"ב עם מנדט איתן וסמכות אכיפה מצריכה הסכמה של מדינות מפתח במועצת הביטחון של האו"ם (ארה"ב, בריטניה, צרפת, ואולי גם רוסיה וסין, שסביר יותר כי יסתייגו). יש לשכנע את המדינות לתרום חיילים ומשאבים, ולהתגבר על מחלוקות בנוגע להיקף המנדט ולשימוש בכוח.

4. **הבטחת מחויבות ארוכת־טווח של ארה"ב:** הובלה של ארה"ב היא חיונית אך מצריכה מחויבות מדינית, צבאית וכלכלית מתמשכת. מחויבות כזו לעולם אינה מובטחת, והיא תלויה בפוליטיקה הפנימית של ארה"ב ובתפיסתה בכל הנוגע לאינטרסים שלה.

5. **מכשולים לוגיסטיים ותקציביים:** הקמה והפעלה של כוח רב־לאומי מצויד היטב ושל תוכניות פיתוח כלכלי נרחבות בדרום לבנון מצריכות מימון בין־לאומי ניכר ומנגנוני ניהול יעילים.

6. **הגדרת מנגנוני אכיפה וסנקציות יעילים:** יש להגדיר מראש את התגובות על הפרות – מצד חיזבאללה או מצד ממשלת לבנון (אם לא תעמוד בתנאים). יש להבהיר ולהסכים מראש על סנקציות בין־לאומיות ועל אפשרות לתגובה צבאית (מצד הכוח הרב־לאומי או מצד ישראל).

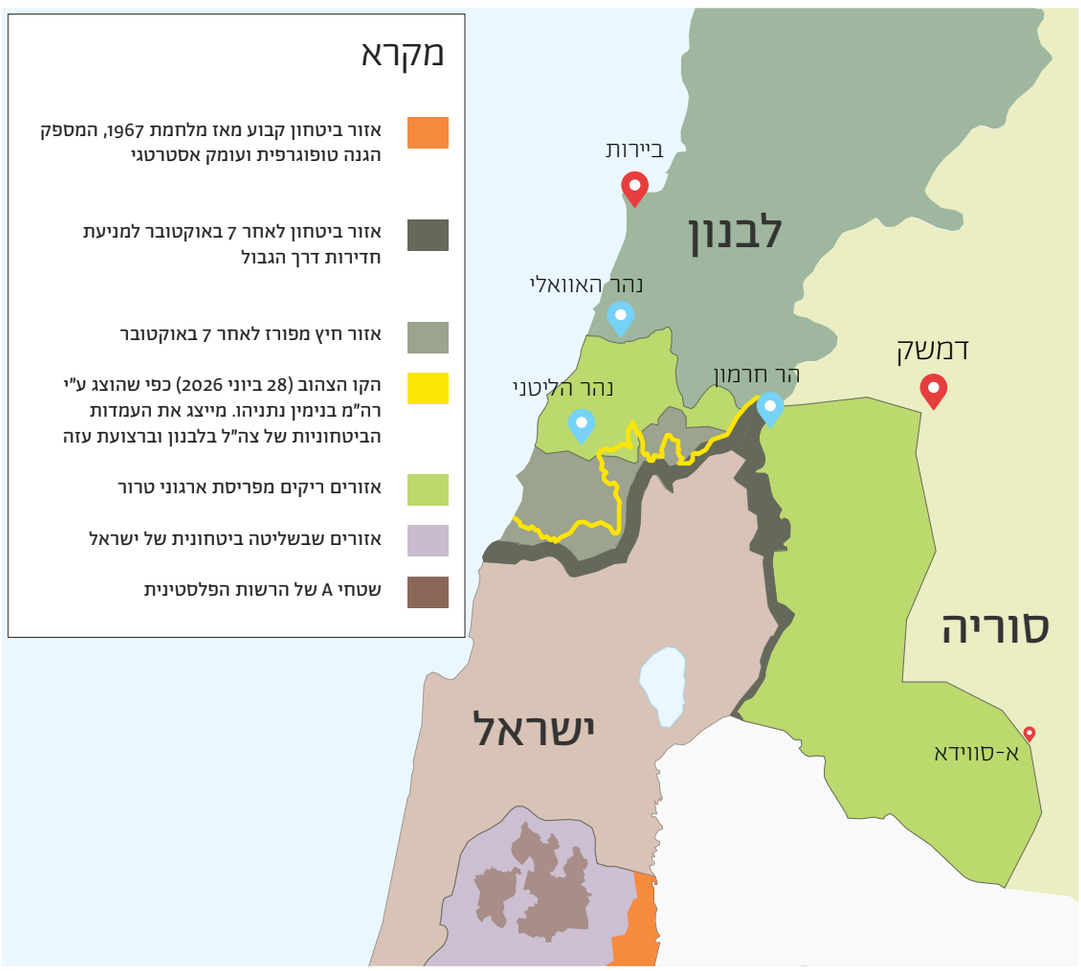
סיכום ומסקנות: לקראת עידן חדש של ביטחון בצפון — מחזון למציאות

המציאות האסטרטגית בגבול ישראל־לבנון, שנחשפה במלוא חומרתה מאז 7 באוקטובר, מצריכה שינוי פרדיגמה יסודי. המשך ההסתמכות על מודלים כושלים כגון החלטת מועצת הביטחון 1701 ויוניפי"ל במתכונתו הנוכחית הוא הזמנה לאסון הבא. הצעה זו מטפלת בשורשי הכשל – חולשתה המובנית של לבנון, חוסר היעילות של האו"ם, ותפקידם המרכזי של איראן/חיזבאללה בערעור היציבות.

ההנחה כי ניצחון ישראלי במערכה הנוכחית יכול ליצור הזדמנות לשינוי מחייבת את ישראל לעצב חזון אסטרטגי ארוך־טווח ברור. החלופה המוצעת – מסגרת הדרגתית הכוללת אזור ביטחון מפורז בפיקוח כוח רב־לאומי יעיל בראשות ארה"ב, תוך שמירה על חופש פעולה לישראל בשלבים הראשונים – מספקת דרך להתמודד עם אתגרים מורכבים אלו. היא משלבת כוח צבאי, דיפלומטיה נחושה ומחויבות בין־לאומית, מתוך הכרה בצורך בפתרונות בני־קיימא המבוססים על שינוי אמיתי בשטח.

חזון זה יהיה קשה ליישום, כפי שפורט לעיל. הוא מצריך הנהגה נחרצת בישראל, נכונות אמריקנית ליטול את ההובלה, ושיתוף פעולה מצד גורמי מפתח בין־לאומיים. מעל לכול, הוא מחייב הבנה כי אין פתרונות קסם: ביטחון בר־קיימא בגבול הצפון יתקיים רק באמצעות מאמץ רב־ממדי מתמשך והפגנת נחישות אסטרטגית. הכישלונות החוזרים ונשנים בעבר חייבים לשמש אות אזהרה ומקור לתובנות שיאפשרו לבנות עתיד בטוח יותר לתושבי צפון הארץ ולמדינה בכללותה. המעבר מייצוב זמני לביטחון בר־קיימא מחייב נכונות למהלכים אמיצים ולשינוי עמוק בתפיסה.

הגבול הצפוני של ישראל

גבולות בני־הגנה בחזית הסורית

אל"מ (במיל') ד"ר ז'ק נריה

קריסתו הפתאומית של משטר הבעת' בסוריה, שהיה מזוהה עם שושלת אסד העלווית במשך כמעט שישה עשורים, ניתצה את תפיסת הביטחון ארוכת־השנים של ישראל בדבר גבולות בני־הגנה עם סוריה.

לאחר מלחמת ששת הימים ומלחמת יום הכיפורים התבסס ההסדר הביטחוני בין ישראל לסוריה על היצמדות נוקשה להסכם הפרדת הכוחות מ־1974, בפיקוח כוחות משקיפי או"ם (UNDOF ו־UNTSO). הסכם זה, שהטיל מגבלות ברורות על פריסת כוחות סוריים מול ישראל, היה נתון להשגחה קפדנית גם בזמנים שבהם כוחות ישראליים התנגשו עם חיילים סורים בלבנון או תקפו מן האוויר בתוך שטח סוריה.

ישראל, נאמנה לדוקטרינה האסטרטגית שלה הגורסת מניעה של כל איום גרעיני קיומי, השמידה את הכור הגרעיני הסורי שנבנה בסיוע קוריאה הצפונית ב־2007, ובכך אותתה כי לא תסבול שום ניסיון לסכן את שרידותה ולא תרשה לכל ישות עוינת לרכוש יכולות גרעיניות המאיימות על המדינה היהודית.

מלחמת האזרחים בסוריה יצרה סביבה אסטרטגית חדשה לגמרי. איראן ושלוחיה התערבו כדי להציל את משטר אסד, תוך יצירת נוכחות צבאית רציפה באזורים הסמוכים לרמת הגולן שבשליטת ישראל. במשך ארבע עשרה השנים האחרונות פעלה ישראל ללא לאות כדי למנוע מאיראן ומבעלי בריתה להתבסס לאורך הגבול הישראלי. מול ישראל הוקמו תחנות מעקב איראניות ועמדות תצפיות של חיזבאללה, בתגבור מיליציות פרו־איראניות מאפגניסטן ומפקיסטן. הדבר הפך את האיום המקומי לציר עימות אזורי ואף עולמי, שנועד לכתר את ישראל ובסופו של דבר להשמידה.

ביסודו של דבר הצליחה איראן לבנות "טבעת אש" המשתרעת מלבנון דרך סוריה ועיראק עד תימן, ויוצרת למעשה קו חזית עם ישראל במרחק 1,300 עד 1,500 ק"מ מגבולותיה של איראן עצמה.

בתגובה אימצה ישראל אסטרטגיה הידועה בראשי התיבות מב"ם ("המערכה בין המלחמות"),

שנועדה למנוע התבססות של איראן ושל שלוחיה בסוריה ולבלום העברת כלי נשק אסטרטגיים מאיראן לחיזבאללה בלבנון. ישראל ביצעה מאות תקיפות אוויריות נגד מטרות בסוריה, בהצלחה חלקית בלבד, ובהן פגעה אולי בעשרה אחוזים ממשלוחי הנשק, אך בעזרת תיווך רוסי הצליחה למנוע פריסת כוחות איראניים בהיקף גדול סמוך לגבול בגולן.

ב־8 בדצמבר 2024 קרס משטרו של בשאר אל אסד כמו מגדל קלפים, ובמקומו תפסה את השלטון מיליציה סונית ג'יהאדיסטית שהשיגה את מה שהיה קשה להעלות על הדעת: סילוקה של האוליגרכיה העלווית המבוססת.

בשל חששה ממתקפת פתע דומה למתקפת 7 באוקטובר בחזית הדרומית, ובהאמינה כי המנהיג הסורי החדש הוא דאע"ש בשינוי אדרת, פתחה ישראל בתקיפות אוויריות עזות כדי לנטרל את יתרת האיום הצבאי הסורי, ולאחר מכן קידמה כוחות קרקע אל תוך אזור החיץ ולעומק דרום רמת הגולן. צה"ל תפס עמדות הצופות על דמשק, בצד הסורי של החרמון. כדי למנוע מתקפות פתע בעתיד החלה ישראל לבנות תעלה אדירת ממדים כמכשול בלתי עביר לפני קו ההגנה החדש שלה.

ואולם עד מהרה החלו להישמע צלילים חדשים ומפתיעים מפי שליטה החדש של סוריה, אחמד א־שרע, הידוע בשם אבו מחמד אל־ג'ולאני, שהיה בעבר חבר בדאע"ש ובארגון א־נוסרה וממייסדי היאת תחריר א־שאם. לאחר תקופה ראשונית שבה עורר חשד כבד כי הוא ג'יהאדיסט בתחפושת, המנסה לשטות במשקיפים, החל א־שרע בהדרגה לצבור לגיטימיות באמצעות גישושי שלום עקביים. המסר שלו היה ברור: לישראל לא צריך להיות ספק כי פניה של סוריה לשלום. סוריה, כך הצהיר, לא תשמש בסיס למתקפות על ישראל. תחת זאת, יש לסוריה ולישראל אויב משותף, קרי איראן, שמבצעת פעולות חתרניות כדי להפיל את משטרו.

מחוותיו של א־שרע הלכו ותכפו. בפעולה סימבולית מדהימה העניק לישראל את הארכיון המלא של אלי כהן, המרגל הישראלי האגדי שהוצא להורג בדמשק ב־1965. הוא הסכים לשיחות קרבה עם ישראל, שהתקיימו באזרבייג'ן, באיחוד האמירויות ואפילו באזור החיץ בגולן. נשיא ארה"ב דונלד טראמפ חשף לאחר מכן כי ראש ממשלת ישראל בנימין נתניהו עודד אותו להסיר את הסנקציות מעל סוריה ומינה את צחי הנגבי, היועץ לביטחון לאומי של ישראל, לאיש קשר עם ההנהגה הסורית.

תחת הנהגתו של א־שרע החלה סוריה לשקם את מעמדה בקרב האומות, מה שהוביל להתלכדות אינטרסים אסטרטגית בין ישראל לסוריה, כל אחת מהן ממניעיה שלה:

- **סוריה:** ראתה בישראל בעלת ברית פוטנציאלית שביכולתה להרתיע את איראן ואת חיזבאללה. ישראל (וערב הסעודית) היוותה גשר דיפלומטי לוושינגטון.
- **שני הצדדים:** מצאו צורך לנהל בזהירות את יחסיה של ישראל עם העדה הדרוזית והקהילה הכורדית, שנתפסו במשך זמן רב כמנופי השפעה, כדי להימנע מערעור יציבותה של סוריה.
- **ישראל:** ראתה קדימות עליונה בהשארת השטחים במזרח רמת הגולן ובדרומה פנויים ממיליציות איראניות, ושיתוף פעולה מצד סוריה היה חיוני להשגת יעד זה.

עד מהרה צצו שמועות על הסכם שלום פוטנציאלי בין סוריה לישראל, כנראה לאחר פגישה בין נתניהו וא־שרע במהלך כינוס העצרת הכללית של האו"ם בספטמבר שלאחר מכן. קולות זהירים יותר דיברו במקום זאת על הסכם אי־לוחמה, שעשוי לכלול סעיפים כגון:

- **מהפן הסורי:** נסיגת ישראל משטחים שנתפסו אחרי 8 בדצמבר, הפסקת הגיחות האווירית הלא מתואמות מעל סוריה, והכרה מצד ישראל כי חוות שבעא שייכות לסוריה (בניגוד לטענת חיזבאללה כי הן שייכות ללבנון).

- **מהפן הישראלי:** הרחבת אזור החיץ כך שיכלול לא רק את הרצועה המקורית אלא את כל האזור שמדרום לדמשק עד לגבולות 1967, ויצירת "אזור סטרילי" המבטיח לישראל חופש פעולה צבאי ואווירי מלא וחיסול איומים בעתיד.

אם יתממש הסכם כזה ואם לאו, אין להכחיש את העובדה הבאה: שאיפתה של אירן לכונן גבול ישיר עם ישראל ממרחק 1,500 ק"מ נכשלה. המצור שחשבה אירן להטיל על ישראל נשבר. למעשה, מבחינה אסטרטגית התהפכו היוצרות. סוריה הפכה למדינת חיץ בין ישראל לאירן, הקוטעת את המסדרון היבשתי אל הארגון השילוחי של אירן בלבנון, חיזבאללה.

עקב זאת גבול ישראל בפועל נע מזרחה אל גבול סוריה־עיראק, מה שמשנה באופן דרמטי את המאזן האסטרטגי באזור לטובת ישראל.

במסגרת סדר חדש זה, ישראל נהנית מיכולות התרעה מוקדמת משופרות בהרבה מול איומים מאירן ומעיראק. שיתוף פעולה עם סוריה יוכל לאפשר את התקנתן של מערכות התרעה מוקדמת משותפות וכך לחזק את ההגנות של שתי המדינות נגד החתרנות האיראנית. שיתוף פעולה ביטחוני יאפשר פעולות למניעת טרור ויקל על חיל האוויר הישראלי להשתמש במרחב האווירי הסורי כבמסדרון לצורך חדירת ההגנה האיראנית.

עמדתה של סוריה כאזור חיץ מחזקת גם את הפיקוח הישראלי על גבולה עם ירדן, דבר חשוב במיוחד לנוכח שאיפתה של אירן להתסיס את הגבול הישראלי־ירדני הארוך (300 ק"מ) באמצעות חדירות דרך סוריה ועיראק.

נוסף על כך, השינוי בעמדתה האסטרטגית של סוריה שיבש קשות את צינור החמצן הלוגיסטי מאירן לחיזבאללה. הארגון הלבנוני מוצא את עצמו כעת בלי אפשרות לחדש את מאגר התחמושת שלו ובלי גישה לכספים שסופקו לו בעבר על ידי טהרן, שנתנה לו חסות ואוויר לנשימה.

לסיכום, התמוטטות משטרו של בשאר אל־אסד פתחה נתיבים חדשים המשפרים במידה רבה את יכולתה של ישראל להגן על עצמה מפני האיומים האיראניים. שיתוף הפעולה עם סוריה נעשה לא רק רצוי אלא הכרחי. שתי המדינות תצאנה נשכרות לאין שיעור מן ההזדמנויות העצומות שנפתחו בזכות עלייתו של משטר חדש זה בסוריה.

מקומה של מצרים בתפיסת הביטחון של ישראל

אל"מ (במיל') ד"ר ערן לרמן

הסכם השלום בין ישראל למצרים הוא יסוד בתפיסת הביטחון הישראלית ונותר בתוקפו קרוב לשני דורות לאחר חתימתו. הוא מאפשר לישראל, שמצרים הייתה אויבתה העיקרית ב־30 השנים הראשונות לקיומה, להפנות את משאביה הביטחוניים והלאומיים לכיוונים אחרים. בעשור האחרון סיפקה ישראל סיוע ביטחוני למצרים במאבקה נגד דאע"ש בסיני. ישראל גם חברה למצרים, יוון וקפריסין לצורך הקמת מסגרת אנרגטית אזורית במזרח הים התיכון. עד כה עמד הסכם השלום אף במבחן הקשה שהציבה לפניו המלחמה, כפי שהיא משתקפת בדעת הקהל המצרית. ההנהגה המצרית ממשיכה להצהיר, למרות קולות עוינים במצרים ובישראל, כי השלום הוא בחירה אסטרטגית של מצרים.

וחרף כל זאת השלום הוא שלום "קר", כמעט ללא כל מגע בין העמים. העוגנים הכלכליים מוגבלים לאספקת אנרגיה ולייצוא מצרי לארה"ב במסגרת הסכמי הסחר בין מצרים, ירדן, ישראל וארה"ב (QIZ). בינתיים מצטברים סימנים מדאיגים בנוגע לעתיד היחסים. מבחינה דיפלומטית, מצרים מובילה יוזמות בעייתיות בסוגיה הפלסטינית, ומשרד החוץ שלה עדיין מחפש דרכים להוקיע את ישראל בשל היכולות המיוחסות לה, ומעביר לשם כך את זירת המאבק מהסוכנות הבין־לאומית לאנרגיה אטומית לעצרת הכללית של האו"ם. העוינות הרווחת בעם המצרי, בעיקר בקרב האליטות, עמוקה ואף התעצמה בצל הסבל בעזה.

צבא מצרים כולל כיום 13 דיוויזיות ו־3 דיוויזיות משמר, חיל ים וחיל אוויר עוצמתיים, עם יותר מ־400 מטוסי קרב. אימוניהם וציודם של כוחות אלו מתמקדים במה שהם מכנים "המדינה הקטנה מצפון־מזרח". סדר הכוחות והתשתיות בסיני מתוגברים בהתמדה, לפעמים בהסכמת ישראל, גם כאשר שינויים אלו חורגים לעיתים מתנאי הנספח הצבאי להסכם. לעת עתה לא נראה כי שינויים אלו משמשים לתכלית התקפית. הסיוע האמריקני עודנו חשוב למצרים ומעצב את חשיבתה הצבאית. ובכל זאת, מצרים פונה יותר ויותר לספקי נשק אחרים, בעיקר לסין. סיבה נוספת לדאגה היא יחסיה המשתפרים של מצרים עם טורקיה. בעבר, תמיכתו של מנהיג טורקיה ארדואן באחים המוסלמים הרחיקה את מצרים והובילה לחששות משותפים לה, לישראל וליוון בדבר כוונותיה של טורקיה. בעת האחרונה, בעיותיה הכלכליות של מצרים

והמתחים עם אתיופיה קירבו אותה אל טורקיה, מה שהפחית את האמון בינה לבין שותפות אזוריות אלו.

מכיוון שישראל מתמודדת עם מערכות קשות בחזיתות אחרות, התפתחויות אלו יוצרות אתגרים אסטרטגיים חדשים. גם אם נראה כי עדיין מוקדם להזהיר מפני מצרים, ישראל חייבת להתכונן לשינויים אפשריים. מצרים ממוקדת בבעיותיה שלה, בהן הסכר האתיופי, חוסר היציבות בלוב והאיום בקריסה כלכלית. למרות זאת אסור לישראל להתעלם מעוצמתה הצבאית הגדלה של מצרים בעת תכנון בניין כוחותיה. ישראל חייבת לשמור על יתרונה האיכותי באמצעות צבא משמעותי, רב־זרועי, המסתמך חלקית על תמיכה אמריקנית. הדבר יסייע להבטיח הרתעה ומוכנות לאורך זמן אל מול שינויים בלתי צפויים במדיניות המצרית. בה בעת ישראל צריכה לגלות תושייה ולבנות את צבאה באופן שלא יגביר את החשדות מצד מצרים ולא יביא לידי התעצמות צבאית בתגובה. מסיבות אלו חיוני מתמיד לשמור על תקשורת מדינית פתוחה עם מצרים ועל שיתוף פעולה עם ארה"ב ועם שותפים אזוריים.

חוסנו של הסכם השלום נבחן...

יותר מעשרים חודשים לאחר 7 באוקטובר 2023, הסכם השלום עם מצרים מחזיק מעמד היטב. הוא שרד את המבחן הקשה ביותר שעמד בו מעודו, קשה הרבה יותר מאפיזודות קודמות כדוגמת התקיפה בעיראק ב־1981, מלחמת לבנון ב־1982, האינתיפאדה ב־1987, אירועי האינתיפאדה השנייה החל מסתיו 2000, וארבעה סבבי לחימה עם חמאס בעזה (2008–2009, 2012, 2014, 2021). הסבל וההרס בעזה במהלך המלחמה הנוכחית הותירו רושם עמוק בתודעתו של הציבור המצרי. הם ליבו ביתר שאת את העוינות העמוקה בקרב האליטות המקצועיות והאקדמיות במצרים. פעילות צה"ל בציר פילדלפי ובאזור רפיח יצרה סיכון של ממש לחיכוך ישיר עם מצרים, והיו תקריות עם נפגעים. הפוטנציאל להסלמה היה גדול, ובכל זאת לא התממש עד כה.

כמו כן מצרים מיצבה את עצמה, הן מתוך שותפות והן מתוך יריבות עם קטר (שיחסיה עם ממשלת א־סיסי אינם נוחים בשל תמיכתה באחים המוסלמים), כמתווכת הראשית בשיחות לשחרור החטופים. מצרים גם רוצה למלא תפקיד חשוב בתכנון "היום שאחרי", בהיותה הנתיב הטבעי לכניסת בני אדם וסחורות לצורך שיקום בעתיד. במצבים בעייתיים קודמים מול חמאס לחצה ישראל כי מצרים – ולא טורקיה או קטר – תטפל בשלבים הסופיים. אז, עכשיו ובעתיד, פעילות כזו מחייבת לשמור על קו פתוח בין מצרים לישראל.

מאז סילוקם של הנשיא מוחמד מורסי והאחים המוסלמים מהשלטון בקהיר ב־3 ביולי 2013, התפתחו הקשרים בין ישראל לבין מצרים בשלושה תחומים עיקריים, מעבר לדפוסים שאפיינו את עידן מובארכ:

1. ישראל פעלה רבות בארה"ב להפסיק את צעדי הענישה נגד מצרים ואת הפגיעה בסיוע המועבר לה בעקבות סילוקו של נשיאה הנבחר.

2. בצפון סיני התבסס ארגון טרור שנשבע אמונים לדאע"ש והפך ל"מחוז סיני" של המדינה האסלאמית. בתגובה על כך נוצר שיתוף פעולה מודיעיני ואף מבצעי עם ישראל כדי לעזור לצבא המצרי. שיתוף פעולה זה מעולם לא הוכר בפומבי. בדיווחים בעיתונות, בהם מאמר

מפורט בניו יורק טיימס ב־2019, נרמז כי חיל האוויר של ישראל, באישור מצרים ולבקשתה, תקף יעדי טרור בסיני.

3. ב־2019 הוקם פורום הגז של מזרח הים התיכון (EMGF), שמצרים מארחת אותו. ישראל, יוון, קפריסין, ירדן והרשות הפלסטינית משתתפות בו, וגורמים אירופיים וכן ארה"ב משמשים משקיפים. הפורום מגלם עניין משותף בפיתוח משאבי גז ואפשר שגם נפט באזור. התקיימו פגישות פסגה משולשות – מצרים־יוון־קפריסין וישראל־יוון־קפריסין – ובהן נוצרה מסגרת לשיתוף פעולה אסטרטגי, אם כי לא התקיימו פגישות משותפות לארבעת הצדדים.

האינטרסים המשותפים במזרח הים התיכון נובעים בחלקם מן החשש מפני שאיפותיה של טורקיה תחת ארדואן. ישראל עמדה לצד מצרים ויוון במחלוקת שלהן עם טורקיה בעניין גבולות המים הכלכליים. טורקיה טוענת למסדרון המחבר בין מימיה שלה למים של לוב. איחוד האמירויות נקט עמדה דומה ונמנה עם הגורמים העיקריים שתמכו בתנועה נגד האחים המוסלמים ב־2013. תגובתה של מצרים על הסכמי אברהם משנת 2020 הייתה חיובית, בשונה מאוד מעוינותה לנורמליזציה בעבר. תלותה באיחוד האמירויות תורמת גם היא לחוסנו של הסכם השלום.

גם אם השיח הציבורי במצרים עודנו משקף עוינות קיצונית כלפי ישראל, יש למשטר עניין רב בהימנעות מהתלקחות, ולו רק משום שיש לו עניינים דחופים יותר לענות בהם: הסכסוך עם אתיופיה בנושא מילוי "סכר הרנסנס" שעל הנילוס הכחול; מלחמות אזרחים הרסניות בסודאן ובלוב; ומעל לכול, אספקת מזון לכ־110 מיליון תושבים.

...אך סימנים מדאיגים הולכים ומצטברים: במישור הצבאי

למרות כל האמור לעיל, במיוחד בנקודה האחרונה, קרי ההשלכות האסוניות של חזרה לעימות יקר והרסני מן הסוג שאנואר סאדאת ירש מנאצר על מדינה שנמצאת תמיד על סף פשיטת רגל, יש היבטים בהתנהלות המצרית, בבניין הכוח ובהיערכותו וגם בדיפלומטיה, המעוררים חששות בנוגע לעתיד הסכם השלום ולכוונותיה ארוכות־הטווח של מצרים כלפי ישראל. בקרב אנשי המחקר בישראל וגם בשיח הציבורי יש קולות המעצימים את ההיבטים הללו עד כדי "התרעה" כי הידרדרות לכדי משבר (או אף מתקפת פתע) ממשמשת ובאה; גם אם לעת הזאת זה פחד בלתי מבוסס, לא יהיה זה נבון להתעלם מן העננים ההולכים ומצטברים.

הסימן המדאיג ביותר קשור הן להיקף בניין הכוח המצרי והן לגיוון הגובר של המקורות שמצרים רוכשת מהם כלי נשק מתקדמים. ביולי 2025 הודיע הממשל בארצות הברית על כוונתו למכור למצרים מערכות הגנה אווירית מתקדמות בהיקף גדול – כ־4.67 מיליארד דולר. חלק ניכר מן הצבא המצרי, בעיקר כוחות היבשה (טנקי אברמס ונגמ"שים) וחיל האוויר (מטוסי F-16 ומסוקי אפאצ'י), ממשיך להסתמך על סיוע המשכי של ארה"ב במסגרת חבילת הסיוע השנתית העומדת זה שנים רבות על 1.3 מיליארד דולרים. הצבא המצרי מונה כיום 13 דיוויזיות (ארבע משוריינות, האחרות ממוכנות), ועוד שלוש דיוויזיות לביטחון פנים ויחידות של כוחות מיוחדים; יותר מ־3,800 טנקים – יותר מרבע מהם טנקי אברמס M1A אמריקניים; וחיל אוויר ובו יותר מ־400 מטוסי קרב, יותר ממחציתם F-16.

בשנים האחרונות, מכל מקום, מצרים מגוונת יותר ויותר את מקורות החימוש שלה, בעיקר לצורכי חילות הים והאוויר. חיל הים המצרי הוא הגדול במזרח התיכון. רכישתן של ארבע צוללות גרמניות כבר עוררה סערה בישראל. חיל הים גם רכש ארבע פריגטות גרמניות, שתיים איטלקיות, אחת צרפתית ושש אמריקניות. נוסף על נושאת מסוקים צרפתית, מצרים רוכשת שתיים מרוסיה, המבקשת לשמר את השפעתה ושותפותה עם מצרים במדיניות האזורית, במיוחד בלוב.

דרמטיות אף יותר הן ההשלכות של הרכש לחיל האוויר: לצד 54 מטוסי ראפאל צרפתיים (24 שנקנו ב־2015 ועוד 30 שנקנו ב־2021), 46 מטוסי מיג 29 רוסיים ועסקה מתגלגלת לרכישת 50 מטוסי קרב קלים מסוג FA-50 מתוצרת קוריאה הדרומית, הולכת ועולה חשיבותה של סין כספקית נשק (וכמשקיעה המספקת גם גב כלכלי במסגרת פרויקט החגורה והדרך, שבו מצרים משמשת עוגן אסטרטגי). בפברואר 2025 התחילו להגיע למצרים מטוסי הקרב המתקדמים הראשונים מסוג J-10CE, חלק מעסקה לרכישת 40 מטוסים שהוסכם עליה בקיץ 2024. מצרים גם רוכשת מטוסי תובלה מסוג שיאן Y-20, בסיוע סין, בונה 60 מטוסי אימון מסוג JL-8, ורוכשת כטב"מים סיניים מתקדמים ומערכות הגנה אווירית HQ-9 (במקביל לרכש מארה"ב, מה שמעורר שאלות בדבר חשיפת טכנולוגיות).

זאת ועוד, תרגיל אווירי משותף חסר תקדים עם סין שנערך באפריל־מאי 2025 בכותרת "נשרי הציוויליזציה 2025", ואשר שיקף יוהרה כלפי אמריקה "הצעירה" ו"חסרת התרבות", הוא אות מדאיג בנוגע לאוריינטציה האסטרטגית של מצרים. התרופפות אחיזתם של האמריקנים בכוחה הצבאי של מצרים עלולה להשפיע על האופן שבו הנהגתה הצבאית של מצרים תתייחס לחשיבותם של הסכם השלום ושל "חבילת קמפ דיוויד".

מטבע הדברים, למרות ההסכם, בניין הכוח המצרי נמדד כנגד ישראל כאיום הייחוס. סודאן ולוב מהוות אתגרי משילות בשל התנאים בתוכן, אך אף לא אחת מהן מצדיקה רכישות בסדר גודל שכזה; גם עימות עם אתיופיה אינו רעיון שיש בו ממש. ובכל זאת, חשוב להבחין בין רציונל צבאי־אסטרטגי לבין משקלו הפוליטי של הממסד הצבאי ששלט במצרים בפועל יותר משבעים שנה, הדיח את האחים המוסלמים ב־2013, ובעבורו עוצמה צבאית היא גם המהות וגם הסמל של ההגמוניה במדינה. במובן זה, "האיום הישראלי" הוא תירוץ יותר משהוא סיבה – אך אין בזה כדי להפיג את החשש שהיכולות עלולות להיתרגם יום אחד לכלל כוונה.

בהקשר זה, הנוכחות והתשתית הצבאית של מצרים בסיני משמעותיות גם הן. בגלל המאבק נגד דאע"ש נתנה ישראל ב־2015 את הסכמתה (המפורשת, והמתחדשת מעת לעת במסגרת "הפעולות המוסכמות") לנוכחות צבאית מצרית בסיני בהיקף כפול כמעט מן המותר על פי הנספח להסכם (מ־22,000 ליותר מ־40,000). מאז אוקטובר 2023, לנוכח חששות מפני זליגה של הלחימה ו/או העברת אוכלוסייה לסיני, תוגברו הכוחות אף יותר, ויחידות ברמת גדוד נפרסו סמוך לגבול.

עם זאת, אין מדובר ביחידות ברמת דיוויזיה או ארמיה עם כל הכרוך בכך, והצבא המצרי אינו ערוך ואינו מאורגן ללחימה מול עוצמתו של צה"ל במסגרת קלאסית של כוח מול כוח. במשך שנים הוא היה מודע לחולשותיו ב"קרבות מפגש" בסיני, בהתחשב בעליונותה הטכנולוגית של ישראל, שהודגמה שוב בעת האחרונה. במבט קדימה, המרכיב המטריד יותר הוא היקף ההשקעה

בתשתיות דו־תכליתיות – שדות תעופה, בסיסים לוגיסטיים ונתיבי תחבורה – שיכולים לנייד כוחות גדולים בעת פקודה, תחת חיפוי אווירי, ועם מטריית הגנה אווירית ניידת.

...ובמישור הדיפלומטי

החששות בדבר כוונותיה של מצרים, ומשמעות בניין הכוח וההיערכות שלה, נובעים בראש ובראשונה מהעובדה שמדובר בשלום קר שעוגניו הכלכליים מוגבלים למדי (אספקת גז למצרים וייצוא לארה"ב במסגרת הסכמי הסחר), וכי אין בו רובד ממשי של יחסים בין העמים באופן שעשוי לרסן הידרדרות.

לכך מתווספת עמדתה הדיפלומטית של מצרים, שלמרות הסכם השלום ממשיכה לשמר אלמנטים של עוינות. ובתור גורם מוביל בליגה הערבית היא ממשיכה לדבוק בדרישות הליבה בסוגיה הפלסטינית – מדינה בגבולות 1967 אשר בירתה ירושלים – ולקדם אותן בזירה הבין־לאומית.

אשר ליכולות המיוחדות המיוחסות לישראל: כבר בראשית 1995, כאשר תהליך אוסלו היה עדיין במלוא התנופה, בלמה מצרים את השיחות הרב־צדדיות עם ישראל, בדרישה שישראל תחתום על האמנה לאי־הפצת נשק גרעיני. לאחר כמה ניסיונות כושלים במליאת סבא"א בעשור האחרון העבירה מצרים את הקמפיין הזה למוסדות האו"ם.

שאלות נוספות על עתיד היחסים נוגעות להיבטים רחבים יותר של המדיניות האזורית המצרית. למרות קשריה הנזכרים לעיל עם מדינות המפרץ, ובפרט עם ערב הסעודית ועם איחוד האמירויות, נמנעה מצרים בפועל מלנקוט עמדה ברורה כלפי איראן (שעימה היא מנהלת בשנים האחרונות דיאלוג בדרג שרי חוץ); יתרה מזאת, היא לא סייעה למאמץ הצבאי נגד פעולות החות'ים בים סוף, אף על פי שנפגעה מבחינה כלכלית יותר מכול בגין התמעטות התעבורה בתעלת סואץ. אפשר אפוא לזהות סימנים להיחלשות זיקתה ל"מחנה היציבות" במזרח התיכון, שעימו נמנית ישראל.

היחלשות זו באה לידי ביטוי גם בשינוי ביחסיה של מצרים עם טורקיה, המזוהה מבחינה אידאולוגית עם מחנה אחר בשל תמיכתה, עם קטר, באחים המוסלמים. היחסים – שהיו מתוחים מאוד עד לפני שנים אחדות ואף היו על סף עימות ישיר ב־2019–2020 עקב המאבק בלוב בין ממשלת טריפולי (שעליה הגנו כוחות טורקיים) לבין כוחותיו של ח'ליפה חפתר במזרח לוב, שזכו לגיבוי מצרי – התחממו בינתיים. כחלק ממאמציו לקבע את מעמדה של טורקיה בתור מנהיגה אזורית ולשפר את הקשרים עם מדינות המפרץ, ארדואן מבקש לקרב את מצרים וליצור נתיבים של שיתוף פעולה, בהם גם צבאיים. גם כאן, יסוד מרכזי באינטרסים המשותפים של ישראל ושל משטר א־סיסי הולך ונשחק.

האם יש לראות במצרים איום? הדילמה העומדת לפני מעצבי תפיסת הביטחון של ישראל

רצף ההסדרים שהרחיקו את מצרים ממעגל המלחמה, "צעד אחר צעד", כלשונו של קיסינג'ר,

החל מיד לאחר מלחמת יום כיפור והושלם בהסכם השלום ב־1979 ובנסיגה מסיני ב־1982. במשך כחמש שנים, התמורה ביחסים עם מצרים אפשרה לישראל להפנות את כוחה הצבאי ואת משאביה הלאומיים למשימות ולתכליות אחרות, בהן הפחתה ניכרת של ההוצאות הביטחוניות כחלק מהתמ"ג.

להערכה המחודשת של עוצמתה של מצרים כחלק ממשוואת הביטחון הישראלית יש אפוא השלכות מרחיקות לכת. מצרים אינה כלולה ב"איום הייחוס" של צה"ל, אם כי בעבר, במהלך השיחות השנתיות עם ארה"ב על מסגרת הסיוע, העלתה ישראל מדי פעם בפעם את הצורך להביא את מצרים בחשבון כשמגדירים את היתרון הצבאי האיכותי (QME) של ישראל, שארה"ב מחויבת לשמור עליו. שינוי בעמדה הבסיסית הזאת יביא לידי שינויים מרחיקי לכת בבניין הכוח, בהיערכות ובתקציב הביטחון.

לנוכח אתגר זה – והסיכונים והעלויות הגלומים בשתי החלופות (מזה, שמירה על המצב הקיים והקדשת משאבים מוגבלים בלבד לחזית המצרית; ומזה, תפנית חדה הממקמת את מצרים במרכז איום הייחוס של צה"ל) – דומה שיש צורך בדרך אמצע. במסגרתה יש לרתום מרכיבים של תפיסת הביטחון המסורתית של ישראל, וכאלה שנוספו מאז שנות ה־50, כדי לטפל בסיכון (שעדיין אינו בגדר איום) הנשקף מההתעצמות הצבאית של מצרים ומהאקלים הדיפלומטי המשתנה:

1. **הרתעה** – בעת האחרונה הומחשה יכולתו של צה"ל, במיוחד באמצעות זרועו הארוכה, ויש בה מסר מרתיע כלפי מצרים. חשוב לחדד אצל ההנהגה הצבאית המצרית, בעיקר באמצעות ערוצים שקטים, את מה שכבר ידוע לה: עליונותו של צה"ל בתמרון רב־זרועי ובניהול קרבות מפגש בסיני, ויכולתו של חיל האוויר הישראלי, בעת הצורך, לנטרל את יתרונו המספרי של הצי המצרי. בה בעת יש להימנע מאיומי סרק שרק מגבירים את המתח ואת העוינות, כגון דיבורים על פגיעה בסכר אסואן, מה שיביא לידי פגיעה המונית והרס רב, ואינו עומד על הפרק מבחינת ישראל.

2. **התרעה (מודיעין)** – הסימנים המדאיגים, אף שעדיין אינם מגיעים לדרגת התרעה, צריכים להיתרגם להעלאת קדימותה של מצרים באיסוף המידע על ידי קהיליית המודיעין, תוך מתן דגש על מודיעין גלוי (OSINT), ובמסגרתו: מעקב אחר המדיניות בסיני, היחסים המורכבים עם גורמים שבטיים בצפון סיני, בניית תשתיות, הפרופיל הצבאי המצרי והלכי הרוח בקרב הצמרת המצרית.

3. **יכולת הכרעה** – במסגרת בניין הכוח המחודש של צה"ל והצטיידותו כמתבקש מלקחי המלחמה, יש להביא בחשבון את הסיכון להידרדרות מול מצרים ומעל לכול לחזק מחדש את יכולות התמרון. הבאת הגורם המצרי בחשבון יכולה לסייע למקד שוב את תשומת הלב ברכיבי חשיבה צבאית שהוזנחו ונשחקו בישראל בעבר.

4. **התגוננות** – תוואי הגבול בין ישראל למצרים אינו קל להגנה מפני כוח תוקף (שלא כגדר נגד מסתננים ומהגרים שיעילותה הוכחה). לקחי אוקטובר 2023 מצביעים על הצורך לעבות את מערכי ההגנה לאורך נתיבי גישה אפשריים ולשמור על עתודות מהותיות לצורך מתקפת־נגד מהירה.

5. **עליונות טכנולוגית** – לצד המערכות האמריקניות המוכרות, מצרים רוכשת יכולות מתקדמות מסין וממדינות אחרות; הדבר מחייב את המודיעין והתעשייה הישראליים להגביר מאמצים כדי לתת לכך מענה.

6. **שותפות אסטרטגית** – כל עוד ארה"ב היא הפטרונית העיקרית (אם כי לא הבלעדית) של מצרים מבחינה ביטחונית, ונראה כי החבילה הענקית בתחום ההגנה האווירית מיועדת לשמור על מעמדה זה, ישראל צריכה להעביר מסרים דיפלומטיים מרסנים ובד בבד להבטיח כי ההשפעות הפוטנציאליות על יתרונה הצבאי האיכותי ימותנו.

לצד ההתאמות האלה נחוצה הרגעה דיפלומטית הנובעת מ"דילמת הביטחון": המצרים עלולים לפרש את צעדיה של ישראל כאיום, להאיץ את התעצמותם, ולדרדר יותר את המצב. משום כך נחוץ לזהות ולהדגיש אינטרסים משותפים שעדיין קיימים, ולהבהיר כי אין לישראל שום כוונה לפגוע במצרים (או לכפות עליה כניסה של תושבי עזה לסיני) כל עוד היא מכבדת את מרכיבי היסוד של הסכם השלום. הערוץ האמריקני, קרי הממשל והקונגרס (וגם הארגונים היהודיים בארה"ב, שאת הקשרים עימם העריכו המצרים בעבר), יכול גם הוא לשמש אפיק להעברת המסרים, הן כדי להרגיע והן כדי לאותת כי פעולות מצריות מסוימות, בעיקר פיתוח תשתיות בסיני, מעוררות דאגה לא רק בישראל.

נוסף על כך, האוריינטציה המצרית – כלפי ישראל, כלפי סין ברמה הגלובלית וכלפי טורקיה ברמה האזורית – צריכה להדאיג גם גורמים אחרים, ובהם איחוד האמירויות, שקשריו עם ארה"ב עמוקים ויחסו לארדואן עודנו חשדני. כמשקיע עיקרי בכלכלה המצרית, בין השאר באמצעות סכום עתק של 35 מיליארד דולר לצורך פיתוח התיירות בראס אל־חיכמה שלחוף הים התיכון, יש בידי איחוד האמירויות מנופים על מצרים שעשויים להועיל גם לישראל, לנוכח ההשלכות האזוריות הקשות שעלולות להתפתח אם יחול מפנה מסוכן ביחסי ישראל־מצרים.

גבולות בני־הגנה בהקשר של הגבול המזרחי

תא"ל (במיל') יוסי קופרווסר

מתקפת חמאס ב־7 באוקטובר 2023 סיפקה המחשה מטלטלת לקשת האיומים שישראל צריכה להתמודד עימם, כולל פשיטה קרקעית באמצעות כלי רכב קלים, חדירה מן האוויר ומן הים, רקטות, טילים, רחפנים וכטב"מים אחרים. כל האיומים האלה וגם אחרים (תקיפות ממוקדות באמצעים שונים, נשק נ"מ ואיומים צבאיים קונבנציונליים) חייבים לקבל מענה בעת ניתוח צורכי ההגנה של ישראל מפני איומים מן המזרח. ניתוח זה מתייחס לכמה רכיבים, שלכל אחד מהם מאפיינים ייחודיים: ישראל כפי שתפקדה מאז 1967, כלומר כשנהר הירדן והערבה הם גבול הביטחון המזרחי שלה מול הממלכה ההאשמית של ירדן; ההתיישבות הישראלית ביהודה ושומרון; ירושלים והשטחים המקיפים אותה; וישראל שבתוך הקו הירוק באופן כללי, עם דגש על היישובים צמודי הקו משני צידיו. אמת הדבר שהיכולת להתמודד עם אחדים מאיומים אלו, בעיקר רקטות, טילים וכטב"מים, תלויה פחות בתוואי הגבול המדויק ובטיב הנוכחות הצבאית והאזרחית לאורכו. עם זאת, גם באותם אזורים, ובוודאי בהקשר של איומים קרקעיים קלאסיים וחדשים יותר, יש לשליטה בשטח ולטופוגרפיה משמעות רבה.

גבולות בני־הגנה, בתפיסה שלפיה ישראל היא יחידה גיאוגרפית אחת הכוללת את שטח ארץ ישראל מן הירדן ועד לים התיכון, מצריכים נוכחות צבאית ישראלית בבקעת הירדן, כפי שאמר ראש הממשלה יצחק רבין בנאומו בכנסת ב־5 באוקטובר 1995: "גבול הביטחון של ישראל יוצב בבקעת הירדן בפירוש הנרחב ביותר של המושג הזה". משמעות הדבר היא שהגנה אפקטיבית נגד איומים ממזרח מצריכה שליטה צבאית במורדות המזרחיים של רכסי יהודה ושומרון, שממילא מיושבים בדלילות. מסקנה זו כמעט מובנת מאליה לנוכח טיב האיומים והטופוגרפיה בשטח, המחייבים ואף מאפשרים שליטה בתצפית ובאש על הגזרה כולה, וכן שליטה בצירים העולים מבקעת הירדן אל גב ההר, בעיקר סביב ירושלים. שליטה שכזו חיונית לסיכול אופטימלי של כל האיומים הנזכרים לעיל.

תרגום הדברים האלה לסד"כ ולפריסה בשטח הוא תוצר של הערכות מצב שוטפות. נכון לעת הזאת, מכיוון שהצבא הירדני פועל בהצלחה סבירה לסיכול פעילות עוינת נגד ישראל משטחו ושומר על שיתוף פעולה ביטחוני הדוק עם ישראל, אפשר להסתפק בכוחות ניידים המגובים בתצפית ובמודיעין. ואולם, אם ישתנה אופי הפעילות הביטחונית הירדנית במידה ניכרת בעתיד, סביר שיהיה צורך לתגבר את הכוחות. על כל פנים, כרגע אין צורך להחיל על ירדן

את תפיסת הביטחון החדשה של ישראל, כלומר לדכא מראש כל איום שצץ לאורך גבולותיה, משום שהממלכה מטפלת ביעילות באיומים האלה בכוחות עצמה. הדבר מדגיש את חשיבותו העצומה של השלום עם ירדן בהיותה בעלת הגבול הארוך ביותר עם ישראל, ביתם של מיליוני פליטים ועקורים פלסטינים וצאצאיהם, ומדינה שמתמודדת עם חתרנות איראנית ואסלאמית לצד מחאות והתנגדות מתמדת להסכם השלום, שהתגברו מאז 7 באוקטובר 2023.

ההיערכות הצבאית לאורך גבול ירדן היא רכיב חיוני גם במענה לאיומים הייחודיים למכלולים האחרים. כך, ההיערכות בבקעה חיונית למניעת הברחות נשק דרך ירדן לגורמי טרור ביהודה ושומרון, ולסיכול ניסיונות ספורדיים של מחבלים בירדן לבצע מתקפות ממוקדות נגד מטרות ישראליות ברחבי יהודה ושומרון. ככלל, מניעת פיגועים ברחבי יהודה ושומרון ומשם בישראל שבתוך הקו הירוק ובירושלים מצריכה פריסת כוחות נרחבת לאורך הגזרה כולה, בדגש על צירי התנועה, וכן מודיעין איכותי שמביא בחשבון את אופיו המבוזר של איום הטרור.

לנוכח היעדר רצון ויכולת מצד הרשות הפלסטינית להילחם בטרור, בעוד בפועל היא אף מעודדת אותו באמצעות תוכנית הלימודים שלה ותשלומי משכורות למחבלים ולמשפחותיהם, ישראל חייבת גם לנקוט מדיניות יוזמת ביהודה ושומרון למניעת התפתחות איומי טרור סמוך לגבולותיה. מדיניות זו כבר באה לידי ביטוי בשטח במהלך 2025 בתפיסת שכונות בעייתיות במחנות הפליטים בשומרון בידי צה"ל וגירושם של פעילי טרור מתוכן, אך השגת המטרות לאורך זמן מצריכה נחישות מתמשכת. תפיסה מבצעית זו חיונית לנוכח האפשרות כי לאחר עידן אבו מאזן יחריפו השינויים בשטח את אתגרי הביטחון, ובכלל זה כאוס משילותי פוטנציאלי בשטחי הרשות הפלסטינית או השתלטות של חמאס על הרשות. על ישראל להתכונן לתרחישים אלו.

פעולות למניעת איומי טרור משטחים הסמוכים לקו הירוק נחוצות בשל הרגישות החריפה למתקפות בתוך ישראל או סמוך לה בתוך הקו הירוק, ובעיקר בבירה ירושלים. ארגוני טרור מסוגים שונים, מאורגנים יותר או פחות, מנסים כל העת, במלוא המרץ, לבצע פיגועים בתצורות שונות, וסיכולם מצריך מניעת כניסתם של מחבלים לשטחה הריבוני של מדינת ישראל בכל דרך שתידרש. לשם כך, בין השאר, על ישראל להבטיח כי גדר ההפרדה ואזור החיץ הסמוך לה מתפקדים כהלכה ונתונים לפיקוח מתמיד.

מתקפת הטרור ב־7 באוקטובר ממחישה את הסכנות הגלומות במתן אפשרות למחבלים לשלוט בשטח הסמוך לגבול ולנהוג בו כבמעין מדינה עצמאית. חומרתן הפוטנציאלית של מתקפות בתרחיש שכזה גבוהה במיוחד. המתקפה כוונה בו־בזמן למספר מטרות בתוך הקו הירוק, ולאורך המלחמה כולה נעשו ניסיונות חוזרים לפגוע בנמל התעופה בן־גוריון. על רקע זה ברורה החשיבות של שימור חופש הפעולה בכל רחבי יהודה ושומרון, ובכלל זה בשטחי הרשות הפלסטינית; מניעת התהוותם של איומי טרור שם; וכמובן, ההכרח הביטחוני למנוע את הקמתה של מדינה פלסטינית, שתשמש בית גידול להתפתחות איומים שכאלה.

לסיכום, כנגד האיומים מן המזרח, גבול הביטחון של ישראל חייב להיות בקעת הירדן במובן הנרחב ביותר של המושג. יתרונו העיקרי הוא בהתמודדות עם איומים קרקעיים, אך הוא חיוני גם להדיפת איומים בליסטיים ואוויריים ולשיפור יכולתה של ישראל לתת להם מענה. בה בעת, ההיערכות ההגנתית הכוללת חייבת להבטיח חופש פעולה מבצעי בכל רחבי יהודה ושומרון ומניעה יזומה של התפתחות איומים ביטחוניים שם, בעיקר איומי טרור, הן נגד יישובים

ישראליים באותו השטח והן נגד ישראל שבתוך הקו הירוק, בפרט ירושלים. כדי להבטיח את השגת היעד הזה ולמנוע סכנה ביטחונית חמורה, אין לאפשר הקמת מדינה פלסטינית.

חלק ג':
גבולות בני־הגנה כאינטרס ביטחוני אמריקני

בעד עומק אסטרטגי לישראל לאחר 7 באוקטובר — טיעונים מפי מפקד אמריקני

גנרל (בדימוס) צ'ארלס פ' ("צ'אק") וולד, חיל האוויר של ארה"ב

הטבח שעשה חמאס ביישובים בדרום ישראל ב־7 באוקטובר 2023 יישב ויכוח אסטרטגי ישן. ישראל, שגודלה כגודל מדינת מרילנד, גובלת כמעט כולה באויבים המבקשים להשמידה. ההגנה על ישראל מחייבת עומק אסטרטגי. למדינה לא היו אזורי חיץ בעזה, בדרום לבנון ובחזית הסורית בגולן. עקב זאת חזינו ביום הנורא ביותר ליהודים מאז השואה. חיזבאללה תקפו גם הם מן הצפון, ואילו היה תיאום טוב יותר עם טהרן ועם חמאס, האסון היה עלול להיות חמור הרבה יותר. הטיעון בעד גבולות בני־הגנה אינו עוד תיאורטי. הוא הלקח המבצעי ממלחמה מתמשכת.

רוב האמריקנים לא מבינים באילו מרחקים מדובר. ישראל משתרעת על שטח של כ־22,800 קמ"ר, פחות משטחה של ניו ג'רזי. אוכלוסייתה והתעשייה שלה מרוכזים על רצועת חוף שרוחבה לפני 1967, בנקודה הצרה ביותר, היה כ־14.5 ק"מ בלבד. מספרם של הרקטות והטילים של חיזבאללה בלבנון, שמצפון לישראל, הוערך בכ־150,000 עד 200,000. המשטר האיראני בנה את מאגר הנשק הזה, חימש את חמאס, וזה 40 שנה מצהיר על כוונתו להשמיד את ישראל. אירן פועלת ממרחק של כ־1,600 ק"מ – השקול, במונחים אמריקניים, למעצמה עוינת בהוואנה עם יכולת לתקוף את שיקאגו.

עומק אסטרטגי, בסביבה זו, אינו מותרות. הוא מושג בשלושה אמצעים בו־בזמן, וישראל חייבת להשתמש בכל השלושה. הראשון הוא שליטה פיזית בשטחי מפתח המונעים מן האויב לרכז כוחות על הגבול. השני הוא השמדת האיום הקרוב ביותר, כלומר הכחדת יכולתו של האויב המסוגל לצאת ולתקוף. והשלישי הוא הגנה רב־שכבתית: מערכות כיפת ברזל, קלע דוד, אור איתן וחץ, בשילוב מערכות של ארה"ב ובעלות ברית נוספות. אף לא באחד מהשלושה אין די כשלעצמו. האמצעי הראשון, הקו הקרקעי, הוא השנוי ביותר במחלוקת והעתיר יותר במשאבים. הוא גם המכריע ביותר, והוא שנעדר ב־7 באוקטובר.

צה"ל מחזיק בשטח חיוני כ־30 ק"מ מצפון לגבול ישראל בדרום לבנון, עד לנהר הליטני. מנהרות נוספות של חיזבאללה שנתגלו בעת האחרונה שלושה עד ארבעה ק"מ מן הגבול מעידות על היקף תשתיות הפלישה שנבנו בעת שהקהילה הבין־לאומית הפצירה לשמור על איפוק. אל

לישראל לסגת מן השטח הזה עד שהאיום ינוטרל באופן ברור ועקבי. אותו היגיון חל על הצד הסורי של רמת הגולן, שם צה"ל מספק כעת עומק ואזור חיץ שלא היה קיים ב־7 באוקטובר. ההנהגה החדשה בדמשק היא אולי בגדר שיפור, אבל שום הערכה צבאית אחראית לא תייעץ לישראל לסגת בשל כך. לקחי הנסיגה מדרום לבנון בשנת 2000 ומרצועת עזה ב־2005 עלו לישראל בדם. אין צורך לשלם עליהם שנית.

טיעון מוכר גורס כי רקטות מדויקות, טילי שיוט ורחפנים מתאבדים הופכים את הצורך בשטח למיושן ומיותר. אולם טענה זו אינה עומדת במבחן המציאות המבצעית. רקטות ורחפנים הם קטלניים, אך אינם מכריעים מלחמות. מטרתם של חיזבאללה, חמאס והמשטר האיראני אינה להטריד את ישראל – הם מבקשים לחסלה. לשם כך נחוצה פלישה קרקעית כמו זו שביצע חמאס בדרום ב־7 באוקטובר. אזורי חיץ, שטחים מפורזים ושליטה טופוגרפית מונעים פלישות שכאלה. הגנה אווירית רב־שכבתית יכולה למתן מטחי טילים, אך אין ביכולתה לעצור פלישה רגלית דרך מנהרות.

הניסיון הצבאי המבצעי של ארה"ב מן השנים האחרונות מאשש את אותה מסקנה. הטליבאן הובסו כחמישה שבועות לאחר אוקטובר 2001. כוחותיו הסדירים של סדאם קרסו בתוך שלושה שבועות. הטעות של ארה"ב בשתי הזירות לא הייתה באופן הניהול של המערכה הראשונית. היא הייתה בהנחה ששיקום מדיני לאחר מכן יוכל לעצב את אותן חברות מחדש בדמות דמוקרטיות מערביות. ולא כך היה. הלקח שעל ישראל ליישם הוא מבצעי, לא מדיני: יש לנטרל את יכולתו של האויב לאיים ולפלוש, לא לנסות לעצב מחדש את השקפת עולמו; ואז לחזור ולפרק את יכולותיו בכל פעם שהוא מתחיל להיבנות מחדש. זה ההיגיון שהֶחיל צה"ל על לבנון, עזה, ובמקרה החשוב מכול – על המשטר האיראני עצמו.

מבצע שאגת הארי של ישראל ביוני 2025 הראה מה יכול ההיגיון הזה להשיג בקנה מידה מורחב. בתוך פחות משבועיים שיתקה ישראל את תוכניות הגרעין והטילים הבליסטיים של איראן, פירקה את ההגנה האווירית שלה, הותירה את מערך השליטה והבקרה ללא הנהגה, וחיסלה מדענים ואנשי צבא בכירים. הטייסים הישראלים פינו קודם כול את הדרך למפציצי B-2 של ארה"ב, לבקשת הפנטגון. המבצע היה צריך להימשך עוד שבועיים־שלושה: כל טיל, כל מכ"ם הגנ"א, כל מפקדה של משמרות המהפכה וכל צומת שליטה ובקרה שנותרו היו צריכים להיפגע. המערכה צריכה להתחדש ברגע שיופיעו סימנים של בנייה מחדש. בשלב זה משמרות המהפכה מוחלשים, מבודדים ומאבדים כספים רבים. שלוחיהם מורעבים, האוכלוסייה מותשת, ואחיזתו של המשטר נחלשה. סבלנות ולחץ מתמשך יסיימו את מה שהוחל במבצע שאגת הארי.

כחלק מתמונה זו, המערך האזורי חשוב ממש כמו המערך הטריטוריאלי. הסכמי אברהם היו צעד הפתיחה המדיני והכלכלי. הצעד הנחוץ הבא הוא מה שראש הממשלה נתניהו, בנאומו באוגוסט 2024 לפני שני בתי הקונגרס, כינה "ברית הביטחון האברהמית" (The Abraham Security Alliance). ההבדל בין השלב הבא לקודמו מתגלם במילה "ביטחון". צעד זה מחייב לרתום את משאבי המדינות השותפות ואת אמינות ממשלותיהן להגנה אזורית משותפת – יכולת הגנה אווירית והגנה נגד טילים משולבת המחברת את ישראל, ארצות הברית ומדינות המפרץ המוכנות לכך למערך משותף אחד, עם רכיב קרקעי משמעותי. התנאים האסטרטגיים להסדר שכזה הם הטובים שידענו בעשרים וחמש השנים האחרונות. כאשר נפגשו בפעם הראשונה מפקדי חילות האוויר של החברות במועצת שיתוף הפעולה של מדינות המפרץ (GCC), בתקופת

שירותו של כותב שורות אלו כמפקד הכוח האווירי של ארה"ב במזרח התיכון, טרם הונח היסוד למערך זה. כעת הוא קיים.

מרכיב אחד בתמונה האסטרטגית עדיין לא התפתח במלואו: הטיעון לטובת ישראל אינו מוצג בדרך יעילה לפני הציבור האמריקני ובכלל מדינות המערב. הסקרים והניסיון הישיר מראים כי רוב האמריקנים אינם יודעים להצביע על נהר הליטני על המפה, או לתאר לעצמם אזור חיץ של 30 קילומטרים במדינה שגודלה כגודל מרילנד, או לתפוס את המשמעות של 150,000 רקטות המכוונות אליה.

בינתיים, אויבים בעלי יכולת צבאית נחותה ממשיכים לנהל מבצעי תודעה ממושמעים ועקביים יותר משעושות זאת הדמוקרטיות החזקות ביותר במערב. אומנם צה"ל הוא, בפער גדול, הצבא המיומן ביותר באזור מבחינה מבצעית, ואולי אף המנוסה ביותר בלוחמה מדויקת בשטח בנוי בעולם, אך מצוינות צבאית כשלעצמה אינה מדברת בעד עצמה. הדבר מבליט את הצורך במאמצי הסברה אסטרטגיים משותפים לארה"ב ולישראל שיתמקדו בהצגה ברורה ועובדתית של הגיאוגרפיה, האיום והיכולות. בלי לגיטימציה בעולם, גם הכלים הצבאיים המתקדמים ביותר אינם יכולים לבוא לידי ביטוי במלוא השפעתם.

זו המלאכה שהמרכז הירושלמי לענייני חוץ וביטחון מקבל עליו ביוזמתו בנושא גבולות בני־הגנה. המיזם עושה את מה שממשלות כמעט לעולם אינן מצליחות לעשות היטב: הוא מבהיר לקהלים במערב מדוע אי־אפשר להגן על ישראל מתוך הקווים שלפני 1967. הוא מראה מדוע אזורי חיץ בדרום לבנון ובגולן הסורי הם בגדר הגנה עצמית, ולא תוקפנות. הוא מסביר מדוע מערך ביטחוני שעוגניו הם ישראל וארצות הברית משרת ישירות את האינטרסים האסטרטגיים של ארה"ב.

לישראל יש זכות קיום. לאזרחיה יש זכות לחיות בבטחה בתוך גבולות בני־הגנה. 7 באוקטובר הראה מה קורה כאשר אין הגנה גיאוגרפית והאיומים מתגברים בלי הפרעה. גבולות בני־הגנה אינם דרישה מקסימליסטית או עמדה הנתונה למשא ומתן. הם המינימום הדרוש להישרדותה של מדינה קטנה בסביבה עוינת, ותנאי מוקדם לכל שלום בר־קיימא.

עומק אסטרטגי, לוחמה היברידית, וההיגיון בהגנה קדמית אחרי 7 באוקטובר

בריגדיר גנרל (בדימוס) ארנסט ק' ("ארני") אודינו, צבא ארה"ב

עומק אסטרטגי אינו סיסמה. הוא פונקציה של זמן ומרחק, המשפרת את יכולת ההגנה הגיאוגרפית של מדינה בשתי דרכים קונקרטיות: הוא מספק זמן תגובה נאות בין זיהוי איום לבין תגובת נגד, והוא מספק די שטח קרקעי לפריסה והיערכות של כוחות עמיתים לפני הכנסתם לקרב. דבר זה, המובן לכל מי שאמון על תכנון צבאי רציני, מובן רק למעטים מן הפוליטיקאים האמריקנים.

7 באוקטובר 2023 הציף שוב את השאלה. בלי השטחים השולטים ביהודה, שומרון ורמת הגולן, רוחבה של ישראל צר להדהים – צר מכדי לאפשר פריסה פנימית מהירה של כוח מחץ לוחם נגד כל איום חיצוני של ממש. אין זו תובנה חדשה או מסר הסברתי ישראלי. ראשי המטות המשולבים של ארה"ב הגיעו לאותה מסקנה ממש בניתוח שעשו הם עצמם בשלהי שנות ה־60, כאשר לישראל הצעירה בקושי מלאו שני עשורים. הערכתם זו רק התחזקה בעקבות ההתפתחויות הטכנולוגיות שהתחוללו בחצי המאה שחלפה מאז. הטווח היבשתי של אמצעי הלחימה הרווחים כיום גדול בהרבה משהיה לפני 20 שנה, ועל אחת כמה וכמה לפני 60 שנה. עומק אסטרטגי שנחשב פעם הולם, אינו הולם כיום.

הליטני כלקח

נבחן את השטח שמדרום לנהר הליטני מאז הנסיגה החד־צדדית של כוחות צה"ל בשנת 2000. המרחק בין הנהר לגבול ישראל, בנקודה המרוחקת ביותר שלו, הוא 30 קילומטרים. אין זו זירה נרחבת. זו רצועת אדמה צרה. ולמרות זאת, ב־23 השנים שחלפו מן הנסיגה ועד מלחמת 7 באוקטובר התמלאה רצועה זו בטילים, ארטילריה, מרגמות, טילי נ"ט מונחים, רקטות ורחפנים של חיזבאללה. תנאי השטח, בשילוב עם הטכנולוגיה המודרנית, אפשרו תקיפות עמוקות יותר ומדויקות יותר בתוך ישראל מכפי שהתאפשר קודם לכן. כל אמצעי לחימה מוקם לתכלית אחת: הריגת אזרחים ישראלים.

מכאן נובעות שלוש מסקנות שלא קשה להגיע אליהן. ראשית, בלתי קביל שאמצעי לחימה אלו יכוונו כלפי אזרחים. שנית, בלתי קביל שממשלת לבנון לא הצליחה לפרק את חיזבאללה מנשקו. שלישית, המחשבה שחיזבאללה עצמו יתפרק מנשקו היא חלום באספמיה. לנוכח מציאות זו, תפיסתו של שטח זה מחדש בתור אזור חיץ היא הכרחית – לא 'אופציה', לא עומדת למשא ומתן, ולא נתונה לשיקולה של כל רשות זרה שגבולותיה אינם חשופים ולו לרקטה אחת של חיזבאללה. אותו היגיון חל גם על הצד הסורי של רמת הגולן, שכן לקחי הנסיגה מלבנון בשנת 2000 והנסיגה מעזה בשנת 2005 שולמו בדם של ישראלים ואסור שישולמו שוב.

מדוע וושינגטון לא רואה זאת

ההתנגדות של ארה"ב לנוכחותו של צה"ל בלבנון ובסוריה אידאולוגית ביסודה, ואינה מבוססת על ניסיון. רוב המדינאים בארה"ב חסרי ניסיון צבאי ואינם מבינים את המציאות בשדה הקרב כהווייתה. הם פוליטיקאים, לא קולונלים. הם מודדים כל סוגיה בראש ובראשונה במטבעות פוליטיים, כלומר, האם תגרום להם רווח או הפסד של קולות; והם שבויים במיוחד בידי מקורות המידע המועדפים עליהם בנושא לחימה, משום שאין להם ניסיון רלוונטי שיאפשר להם להעריך באופן ביקורתי את מה שנאמר להם. בלי ניסיון רלוונטי הם נתונים בידי המקורות המועדפים עליהם, כאלה שעוצבו במשך עשרות שנים באמצעות נרטיבים כוזבים מתוזמרים היטב בנוגע לזירה הישראלית־פלסטינית, לאיראן, ולמזרח התיכון בכללותו. התוצאה היא שסנטימנטים מתחזים להיגיון – והם אינם מודים בכך או אינם יכולים להודות בכך. תומכי הגישה של גבולות בני־הגנה ניצבים לפני אתגר שאינו אנליטי בעיקרו, אלא הסברתי: עליהם למצוא דרך לפנות אל הפוליטיקאים בתוך מרחב האינטרסים האמריקניים, שהוא המקום שבו הם מושקעים ממילא.

לחפש את השיקול האנוכי, לא את הרחמים

בהתחשב בכל אלה, הדרך האפקטיבית ביותר להסביר למחוקקים בארה"ב את הצורך באזורי חיץ צבאיים ובפירוז בשטח שמחוץ לגבולות ישראל אינה לפנות אל רגש הרחמים של האמריקנים. במקום זאת יש לפנות אל האינטרסים שלהם. גישת "אמריקה תחילה" של הנשיא טראמפ אולי מתויגת כשחצנית על ידי יריביו הפוליטיים, אך היא רציונלית להפליא. התנהגות רציונלית, במהותה, היא פעולה לטובת האינטרס של עושה הפעולה. אולי לא ראוי לומר זאת בפה מלא, אך זו הדרך שבה העולם פועל, וכך נשמרות בריתות כאשר הדיבורים היפים על ערכים משותפים מאבדים מכוחם.

יש גורם נוסף שמקשה את השיח: בחלק ניכר מן הקואליציה הרפובליקנית רווחות כיום נטיות בדלניות המדכאות בחוגי הממשל דיון בצורכי הביטחון של מדינות בעלות ברית. גם בדלנים מודים לעיתים כי בקרב הם מעוניינים בידידים חזקים רבים ככל האפשר – לא כאלה שהגיעו לזקנה ושיבה, אלא חברים שמוכנים ומזומנים להפיל מישהו לקרשים. וזו ישראל. כפי שאמר הגנרל ג'ורג' מרשל: לא כדאי להילחם אלא אם כן מוכרחים, וכשמוכרחים, לא כדאי להילחם לבד או הרבה זמן.

מנקודת מבט אמריקנית ישראל נמצאת בחזית מול הטרור האסלאמיסטי, ומספקת חיץ. הצורך

של ישראל להתעמת עם איומים יום־יומיים הניב ניסיון, טכנולוגיה ורשתות מודיעין בעלי ערך רב. הלקחים המופקים מהם משרתים גם את ביטחונה של ארצות הברית.

אותו אויב בחצר האחורית שלנו

דינמיקה דומה מתרחשת בחצר האחורית של ארצות הברית עצמה, וממחישה כי הטיעון בעד גבולות בני־הגנה רלוונטי גם מעבר לישראל. ארצות הברית עומדת, גם אם ממרחק גדול יותר, לפני אותו אויב המנהל מבצעים מבוזרים בשטח לא־רציף בחצי הכדור שלנו. ונצואלה היא הדוגמה הברורה ביותר. עד ללכידתו של ניקולס מדורו בעת האחרונה, הנוכחות האיראנית בוונצואלה הייתה מפושטת ומכוונת. מאז 2010 לפחות החזיקה טהרן נוכחות גדלה והולכת של כוח קודס ונכסי חיזבאללה על אדמת ונצואלה. ב־2022 החלו טהרן וקראקס לתאם עם מוסקבה ובייג'ין הקמת בסיס ימי איראני על חוף ונצואלה. ב־2023 הודיע מפקד הצי האיראני בפומבי על כוונתו של המשטר לפרוס ולתחזק נכסים בתעלת פנמה. במשך כמה שנים סיפקה איראן לוונצואלה רכיבים ופסי ייצור לרחפנים, ובסופו של דבר הקימה מפעל ייעודי המייצר שלושה דגמים של חימוש משוטט מסוג שאהד – אותה משפחת רחפנים שסופקו לכוחות בוונצואלה ולקבוצות חמושות אחרות באמריקה הלטינית. זמן קצר לפני נפילת מדורו הסכימו שני המשטרים להעמיק את שיתוף הפעולה הגרעיני ביניהם.

האיום בחצי הכדור המערבי אינו מקרה יחיד. אזור משולש הגבולות בין ברזיל, פרגוואי וארגנטינה הפך לצומת מרכזי של רשתות סמים וטרור, ואין פלא שפעילי כוח קודס וחיזבאללה פועלים בשטח זה כדי לנצל את הרשתות הללו לטובת אינטרסים איראניים. אותם אנשי כוח קודס שמשימתם לאמן, לצייד ולהכשיר עתודה של כוחות טרור במזרח התיכון הם האנשים שמשימתם היא לעשות זאת גם באמריקה הלטינית, וכמעט בוודאות גם בתוך ארצות הברית עצמה. האויב משתמש ביכולות היברידיות במתכוון, ופועל באזור האפור שבין מלחמה לשלום, בין לוחמה לפשיעה. אי־בהירות זו מבלבלת את המחוקקים ואת הלוחמים גם יחד ומעכבת תגובה אפקטיבית. מכיוון שטהרן מחשבת כל פעולה היברידית כך שתישאר בדיוק מתחת לסף שעלול לעורר תגובה אמריקנית החלטית, הפיתוי בוושינגטון הוא להכחיש את עצם העובדה שזה מאפיין חדש של המלחמה.

הנשיא טראמפ נוקט סוף סוף פעולה כלשהי בעניין. החייאתה של דוקטרינת מונרו והפלת מדורו היו הצעדים הראשונים. סביר להניח שקובה תהיה הבאה בתור. ההשלכות מסדר שני ושלישי על יריבות גלובליות, בראש ובראשונה איראן, שעסקו בחשאי בהתארגנות בקרבת גבולנו הדרומי בשעה שעיני האמריקנים היו עצומות, תהיינה כבדות משקל. הישארו עימנו.

טהרן היא מרכז הכובד

מה שקורה בטהרן לא נשאר בטהרן. הטרור האסלאמיסטי הגלובלי המודרני נולד שם ב־1979. הטרור האסלאמיסטי היה קיים לפני המהפכה האסלאמית, אך הדוגמה שהציב חומייני עם תפיסת השלטון, בשילוב עם הדוקטרינה המפורשת של המשטר לייצא את הג'יהאד, העניקו השראה וסיפקו מימון למסעי טרור בעולם כולו. טהרן היא כיום נותנת החסות ומרכז הכובד של תנועות אלו. התלות הזאת שלהן במדינת חסותן היא גם נקודת תורפה.

השמדתו של מרכז כובד זה שומטת את הקרקע מתחת לפעילויותיו – גם באמריקה הלטינית. לישראל, בזכות קרבתה, נכונותה ויכולותיה, אין תחליף כחלק מכל מאמץ לחסל את אותו מרכז. בכל עת שיבחרו האמריקנים לפגוע במשטר האיראני, השתתפותה של ישראל תהיה חיונית. וגם להפך: ישראל בטוחה בתוך גבולות בני־הגנה היא הפלטפורמה שממנה נמשכת מלאכה זו.

המסד לאסטרטגיה רצינית

גבולות בני־הגנה, אזורי חיץ ופירוז בגבול הצפוני ובגבול והדרומי של ישראל אינם דרישות מקסימליסטיות. הם המינימום הנדרש למדינה קטנה כדי לשרוד בסביבה עוינת, ותנאי מוקדם לכל שלום בר־קיימא. מרכז הכובד הצבאי בכל דמוקרטיה הוא כמעט תמיד תמיכתה של אוכלוסיית המדינה. אם האמריקנים רוצים בעלת ברית ישראלית שיש לה נכונות ויכולת – וברור יותר ויותר שלרבות מבעלות בריתנו באירופה כבר אין נכונות או יכולת – אם אנו רוצים שותפה שתוכל לעמוד איתנו כתף אל כתף ולהנחית מכת מחץ, עלינו להבין שנחוץ עומק אסטרטגי מספק כדי להבטיח את אוכלוסיית ישראל. אין כאן מעשה חסד. יש כאן אינטרס אמריקני, כפשוטו.

חלק ד':
תפיסת הביטחון המעודכנת
של ישראל אחרי 7 באוקטובר

תפיסת ביטחון עדכנית

אלוף (במיל') גיורא איילנד

עדכון תפיסת הביטחון הקיימת של ישראל

תפיסת הביטחון הקיימת של ישראל, כפי שניסחה ועדת מרידור ואישר שר הביטחון שאול מופז ב־2006, כוללת ארבעה עמודי תווך: התרעה מוקדמת, הרתעה, הגנה והכרעה. אפשר לומר שב־7 באוקטובר כשלו שלושת עמודי התווך הראשונים של ישראל; אשר לרביעי, ההכרעה, התוצאה עדיין לא ידועה. מובן מאליו שישראל חייבת להבטיח כי כישלון כזה לא יחזור עוד לעולם, אך אין די בכך. כיום יש צורך ברור בעמוד תווך נוסף, ראשון ברשימה: "מניעת התעצמות האויב".

במשך עשרות שנים הייתה ישראל נכונה לפעול בדרך צבאית כדי למנוע את התעצמות האויב רק כאשר האיום כלל נשק גרעיני. זה היה הרציונל מאחורי תקיפת תוכנית הגרעין העיראקית (1981) והכור הסורי (2007) בידי ישראל. לעומת זאת, ישראל נמנעה מפעולה צבאית לעצירת התחמשות קונבנציונלית של יריביה. זו מדיניות סבירה, כל עוד יריבים אלו הם מדינות כגון סוריה ומצרים. ארבעת עמודי התווך המסורתיים של תפיסת הביטחון הישראלית די היה בהם כדי לשמור על תקופות רגיעה ממושכות וגם להבטיח ניצחון כאשר פרצו מלחמות. אשר למצרים ולירדן, הוכח כי דוקטרינה זו איתנה דיה לתרום להשגת הסכמי שלום.

אולם אימוץ אותה "גישת הכלה" כלפי אויבים תת־מדינתיים כגון חמאס בעזה וחיזבאללה בלבנון הייתה, כפי שהתברר, שגיאה איומה. בשתי הזירות קמו אויבים מפלצתיים. יתרה מזאת, ככל שהללו התחזקו מבחינה צבאית, כך גברה נכונותם לצאת למלחמה נגד ישראל. גורמי הרתעה מסורתיים שכוחם יפה נגד מדינות, כגון הצורך בלגיטימציה בין־לאומית, יעילים הרבה פחות נגד אויבים מסוג חדש זה.

השנים 2005–2006 הן השנים שבהן זנחה ישראל את עקרון מניעת התעצמותו הצבאית של האויב. עד ההתנתקות ב־2005 החזיק חמאס בעזה בעיקר בנשק קל, במרגמות וברקטות קצרות־טווח. בעקבות מלחמת לבנון השנייה היה חיזבאללה מוחלש במידה ניכרת. אילו החילה אז ישראל את עקרון מניעת ההתעצמות הצבאית, היא הייתה כיום בעמדה חזקה הרבה יותר.

הזירה היחידה שבה יישמה ישראל בפועל את העיקרון הזה הייתה בסוריה – לא נגד הצבא הסורי עצמו, אלא נגד משלוחי נשק מאיראן לחיזבאללה והקמת מיליציות שיעיות בגיבוי איראני על פי הדגם של חיזבאללה. מערכה זו, "המערכה בין המלחמות" (מב"ם), הייתה, כך התברר, יעילה בחלקה.

יישום העיקרון של "מניעת ההתעצמות" יכול וצריך להתבצע, אחרי סיום מבצע חרבות ברזל, הן בעזה והן כלפי חיזבאללה.

חשיבותו של עומק טריטוריאלי

במהלך ההיסטוריה, תנאי השטח נותרו הגורם המכריע ביותר בכל הערכה צבאית. חיזבאללה הוא בגדר סיכון של ממש לישראל לא רק בשל כוחו אלא בראש ובראשונה בשל קרבתו, המאפשרת לו לירות טילי נ"ט בכינון ישיר לתוך ערים בישראל. היפותטית, אילו היו לחיזבאללה אותן יכולות אך במרחק 1,000 ק"מ מישראל, היה האיום הנשקף ממנו פחות בהרבה, אף על פי שאויבים מרוחקים כגון איראן והחות'ים בתימן עדיין מציבים אתגרים ניכרים.

תפיסת הגנה קלאסית מכתיבה ארגון שטח בשלושה אזורים:

- מרחב האבטחה (שטח קדמי)
- מרחב האחזקה (רצועת הגנה עיקרית)
- מרחב העורף האזרחי

בעת התקפה האויב עשוי לחדור לאזורים מסוימים של מרחב האבטחה, מרחב שנועד "לספוג" פשיטות. קרב ההגנה העיקרי מתרחש במרחב האחזקה, ואם זה מחזיק מעמד, הוא מונע כל חדירה למרחב העורף האזרחי, שהוא הרגיש ביותר.

כאשר נסוג צה"ל מלבנון (2000) ומעזה (2005), הוא ויתר למעשה על יכולתו להתפרס על פי מודל מקובל זה. כל שלושת המרחבים – מרחב האבטחה, מרחב האחזקה ומרחב העורף האזרחי – התאחדו מבחינה גיאוגרפית לכדי רצועה צרה, שעומקה במקומות מסוימים פחות מקילומטר. ההנחה שישראל תוכל להגן על עצמה כראוי בלי עומק טריטוריאלי, בהסתמכה במקום זאת על מודיעין, מכשולים וטכנולוגיה, קרסה ב־7 באוקטובר.

לפיכך נדרשת ישראל, לאורך גבול עזה וגבול לבנון, ובאותה מידה באזור התפר לאורך הגדה המערבית, ליצור עומק הגנתי מינימלי, שחייב לכלול לפחות סוג אחד של מרחב אבטחה.

קיימות שתי תצורות אפשריות:

- הגרסה המצומצמת יותר היא הקמת פרימטר ביטחוני – רצועה מעבר לגבול שבה לא תתאפשר שום נוכחות צבאית של האויב, גלויה או מוסווית. זה פתרון דחוק, אולם יתרונו הוא הימנעות מנוכחות ישראלית קבועה בתוך שטח אויב.

- הגרסה הרחבה יותר כרוכה בהקמת מרחב אבטחה בתוך שטח האויב. אזור זה גם דוחק את האויב אחורה וגם מספק התרעה מוקדמת במקרה של פלישה. בלבנון הוא מספק יתרון קריטי נוסף, והוא אחיזה בשטח שולט ומניעה מהאויב להשתמש בנקודות אלו לירי נק"ל ונ"ט לתוך ישראל.

אחריות מדינתית ובהירות אסטרטגית

חיוני באותה מידה לכייל מחדש את הגדרת האויב. הגדרה זו מעצבת הן את המדיניות המוצהרת של ישראל והן את תגובותיה הצבאיות על מתקפות מצד מדינות וישויות שכנות.

בעימותים האחרונים, מלחמת לבנון השנייה והמלחמה הנוכחית בעזה, אימצה ישראל את הנרטיב ולפיו האויב הוא ארגון הטרור התת־מדינתי שתקף אותה (חיזבאללה בלבנון, חמאס בעזה). בהתאם לכך לחמה ישראל בארגונים אלו ובתשתיותיהם תוך ניסיון להימנע ככל האפשר מלגרום נזק לשטחים האזרחיים שבהם הם פועלים, ובכלל זה תשתיות פיזיות ולוגיסטיות והאוכלוסייה ה"בלתי מעורבת".

נרטיב זה עולה בקנה אחד עם העדפותיהם של גורמי חוץ, בעיקר ארצות הברית, שככל הנראה ימשיכו ללחוץ על ישראל להמשיך לפעול לפיו. ואולם הוא לקוי מיסודו ומנותק מן המציאות. מן ההיסטוריה אפשר ללמוד כי השגיאות האסטרטגיות החמורות ביותר נובעות מאימוצו של נרטיב שגוי.

חיזבאללה, עם היותו ארגון טרור, הוא גם מפלגה פוליטית גדולה בעלת ייצוג ניכר בפרלמנט הלבנוני. היא המייצגת העיקרית והלגיטימית של האוכלוסייה הלבנונית השיעית. יתרה מזאת, הסיעות המכונות "מתונות" בלבנון נשענות על כוחו הצבאי העדיף של חיזבאללה, ומעניקות לו סמכות נרחבת על הביטחון הלאומי. חיזבאללה קובע למעשה אם הגבול עם ישראל יישאר רגוע או יתלקח. עקב זאת אין היגיון בהפרדת חיזבאללה ממדינת לבנון בכל הנוגע לסכסוך עם ישראל. מוצדק אפוא שישראל תראה בלבנון כולה אחראית לביטחון לאורך גבולה הצפוני.

בדומה לכך, הקשר בין עזה לחמאס מוחלט. מאז ההתנתקות ב־2005 וניצחון חמאס בבחירות הפכה עזה לישות כמו־מדינתית לכל דבר ועניין, עם מדיניות חוץ משלה, צבא חמוש היטב וממשל מרכזי. חמאס צמח כתנועה אותנטית, לגיטימית, שנבחרה מתוך האוכלוסייה העזתית. אחרי שעלתה לשלטון תפסה את כל מוסדות המדינה – הצבאיים והאזרחיים, ובכללם מוסדות חינוך, רפואה ומינהל – ויצרה איחוד מלא בין מדינת עזה, אוכלוסייתה והאידאולוגיה החמאסית, שנהנית מתמיכתה הרחבה של האוכלוסייה. משום כך מדויק יותר לראות במלחמה הנוכחית עימות בין מדינת ישראל והמדינה־בפועל שבעזה, עם כל המשתמע מכך.

מעבר לתיקון הנרטיב חיוני להכיר בכך שמדינה דמוקרטית הפועלת בהתאם לחוק הבין־לאומי אינה יכולה לנצח במלחמה א־סימטרית כאשר זו מתנהלת מול ארגון תת־מדינתי הפועל מתוך שטחה של מדינה אחרת, בתמיכת האוכלוסייה של אותה מדינה, אך אינו נושא בכל אחריות לאומית או בין־לאומית. מדינה אינה יכולה לנצח במלחמה שבה האויב תוקף את העורף האזרחי שלה, בשעה שמצפים ממנה להימנע מלפגוע באיכות החיים של אוכלוסיית האויב.

במלחמות בין מדינות מגוון הכלים הלגיטימיים והיעילים רחב הרבה יותר, והוא כולל לחץ כלכלי, דיפלומטי ואזרחי. לא כך הדבר בעימותים מול ארגוני טרור. חיזבאללה, למשל, אינו חושש מעימות צבאי נוסף עם ישראל אם צה"ל ינסה לחסל את משגרי הטילים של הארגון. אבל הוא, וגם העולם, חוששים מחורבן תשתיות בלבנון, ובכלל זה בביירות.

המסקנה הנובעת מכך היא שישראל חייבת להבהיר כעת לקהילה הבין־לאומית כי כל פעולה עוינת נגדה המגיעה משטח שאינו בשליטה ישראלית, ובכלל זה עזה או כל מדינה אחרת, תיחשב תוקפנות מצד אותה מדינה, וזו תישא באחריות המלאה.

ההשלכות הביטחוניות על יהודה ושומרון

במשך 31 שנה עמד "פתרון שתי המדינות" במוקד הוויכוח על הסכסוך הישראלי־פלסטיני. מטבע הדברים העלתה ישראל חששות ודרישות בתחום הביטחוני. על כך השיבו בדרך כלל בני שיחה הפלסטינים והאמריקנים בהבטחות כי כל מדינה פלסטינית תהיה מפורזת ברובה וחלשה הרבה יותר מישראל וכי, ובמשתמע מכך, לא יהיה ממה לחשוש.

למרבה הצער, יש הרבה ממה לחשוש, ושלוש נקודות הן קריטיות במיוחד:

1. **הסביבה האזורית** – ישראל וכל מדינה פלסטינית לעתיד לבוא לא תתקיימנה בסביבה שלווה ורוגעת. תיאורטית, אילו היה אפשר להעביר את כברת הארץ שבין נהר הירדן לים התיכון למערב אירופה או לקנדה, היה אפשר להשלים עם אתגרי הביטחון. במציאות, ישראל מוקפת מכל עבריה, במרחק כמה אלפי קילומטרים, באויבים בפועל או בכוח. אם תיסוג ישראל לקווי 1967 (בשינויים פעוטים), המרחק מטול כרם לנתניה יהיה 15 קילומטרים, אך מטול כרם מזרחה לאורך 5,000 קילומטרים שוכן רצף של מדינות וכוחות עוינים או עוינים בפוטנציה.

2. **היעדר עומק אסטרטגי** – כפי שהודגש, לא ייתכן פיצוי הולם על המחסור החמור בשטח, בעיקר בעומק טריטוריאלי. אם תסכים אי פעם ישראל עם הקמתה של מדינה פלסטינית בגבולות 1967 פחות או יותר, יוכל האויב לירות טילי קורנט נגד טנקים, בעלי טווח אפקטיבי של 10 ק"מ, על כל כביש ראשי, עיר מרכזית ומרכז עירוני בלב ישראל. שלא כמו הסכמי פירוז בעבר, כאשר האיומים העיקריים היו טנקים וארטילריה, שקשה להבריחם ולהסתירם, כעת יהיה לגמרי בלתי אפשרי למנוע הברחה של טילי נ"ט ונ"מ לתוך ערים פלסטיניות. בהתחשב במרחקים הקצרים ובטופוגרפיה, אמצעי לחימה שכאלה יוכלו בקלות לשתק את ישראל, ושום הסכם או ערבות בין־לאומית לא יוכלו למנוע זאת. ונוסף על כך, אם ייסוג צה"ל מכל שטחי יהודה ושומרון או מרובם, אלפי פלסטינים חמושים בטול כרם או בקלקיליה יוכלו לפרוץ בבוקר יום שבת את הגדר, לחצות את כביש 6, ולטבוח באזרחי כפר סבא והערים הסמוכות.

3. **בקעת הירדן** – יש מקום להניח שיהיה אפשר לבודד את המדינה הפלסטינית אם צה"ל ימשיך לשלוט בבקעת הירדן לאורך נהר הירדן. אולם לשם שליטה אפקטיבית יהיה צורך בעומק של 10 ק"מ לפחות בממוצע, שכן בלי עומק מינימלי ושליטה בקו הרכס הראשון ממערב לבקעה תהיה הנוכחות הישראלית שם לנטל ולא לנכס. משמעות הדבר היא שכ־800 ק"מ רבועים – כ־12% משטח הגדה המערבית – יצטרכו להישאר תחת ריבונות ישראלית,

וזאת נוסף על רצועת ביטחון מערבית הצמודה לישראל שבתוך הקו הירוק. ספק רב אם גורם ערבי או פלסטיני כלשהו יקבל זאת, מכיוון שתצורה שכזו תהפוך את מדינתם למובלעת המוקפת מכל צדדיה במדינת ישראל. יתרה מזאת, החזקת השליטה בבקעת הירדן תחייב את ישראל לשמור על מסדרון אחד לפחות ממערב למזרח, כדוגמת ציר ירושלים־מעלה אדומים־צפון ים המלח, המחבר בין ישראל לבקעה. משום כך המדינה הפלסטינית לא רק תתכווץ בגודלה ותהפוך למובלעת, אלא גם תפוצל מבחינה גיאוגרפית לשני חלקים נפרדים.

לסיכום

אירועי 7 באוקטובר מוכיחים כי אין די בהסכמים, ואף לא ביכולת הרתעה, כאשר מדובר באויבים לא־מדינתיים. ישות פלסטינית שתיווצר במסגרת "פתרון שתי מדינות" תהיה אולי מדינה מבחינה פורמלית, אך נאיבי ומסוכן להניח שחמאס או קבוצות ג'יהאדיסטיות אחרות לא תתפוסנה בה את השלטון, בדיוק כפי שקרה בעזה. וכאשר זה יקרה, שום הסכם לא יכובד.

מ"קיר הברזל" ל"שלום מתוך עוצמה"

גבי סיבוני וארז וינר

רקע

תורת הביטחון של ישראל צמחה מתפיסת "קיר הברזל" שפיתח זאב ז'בוטינסקי: הצורך בכוח צבאי יהודי חזק, "קיר ברזל", שיוכיח לתושבי הארץ הערבים כי כל ניסיון לעקור את היישוב היהודי בארץ ישראל נועד לכישלון. רק אז, טען ז'בוטינסקי, יתחזקו הגורמים הפרגמטיים ויתאפשרו הסכמים מדיניים ופשרות בנות־קיימא. כיום, כעבור מאה שנה, מדהים להיווכח עד כמה דומה תפיסה זו לעיקרון "שלום מתוך עוצמה" שישראל וארצות הברית מבקשות לקדם כעת באזור.

המושג "קיר ברזל" שימש את דוד בן־גוריון כבסיס לתפיסת הביטחון של ישראל בעשורים הראשונים לקיומה, ואחר כך התגבשו מתוכה העקרונות התרעה, הרתעה והכרעה. אולם לאורך חלק ניכר מן ההיסטוריה הישראלית הורגש חוסר בעייתי בדיון מהותי בתפיסת ביטחון כנקודת מוצא לחשיבה צבאית ופיתוח דוקטרינה. למרות השינויים הגדולים לאחר מלחמת ששת הימים, כאשר גבולות ישראל התרחבו ונוסף לה עומק אסטרטגי, תפיסת הביטחון, שנבנתה בחלקה על היעדר עומק אסטרטגי, מעולם לא שונתה.

כזה היה המצב גם בראשית שנות ה־80, בעת כריתת הסכם השלום עם מצרים וההתמקדות הגוברת בסוגיה הפלסטינית. אירועים מרכזיים אחרים השפיעו גם הם על הביטחון הלאומי: מלחמת לבנון, האינתיפאדה הראשונה ב־1987, הסכמי אוסלו ב־1993, והסכם שלום נוסף עם מדינת מפתח ערבית, הממלכה ההאשמית של ירדן, ב־1994. מעבר לסוגיה הפלסטינית ולהסכמי השלום, שינוי בולט נוסף השפיע על ישראל במידה רבה: האיום הגובר בטילים וברקטות על העורף הישראלי. איום זה התעצם בשל ירי רקטות מלבנון ונעשה מוחשי לכל ישראלי בזמן מלחמת המפרץ ב־1991. וחרף זאת, למרות השינויים, שללא ספק היו להם השלכות על תפיסת הביטחון, לא נפתח בזמנו תהליך סדור לבחינתה המחודשת ולעדכונה של תפיסה זו.

ניסיון של ממש לעדכן את תפיסת הביטחון נעשה באמצעות ועדת מרידור בראשית שנות ה־2000. "הוועדה לעדכון תפיסת הביטחון של ישראל" פעלה מ־2003 עד 2006 והציעה בפעם

הראשונה שינויים מהותיים בתפיסתו של בן־גוריון, ובראשם תוספת של עמוד תווך רביעי: הגנה. שינוי מרכזי נוסף במסקנות הוועדה היה המעבר מהמושג 'הכרעה', אחד מעקרונותיו של בן־גוריון, למושג 'הכלה'. אומנם מסקנות הוועדה לא אושררו רשמית כמדיניות מחייבת, אך המלצותיה, בעיקר הדגש על הגנה כעמוד תווך, חלחלו עמוק אל תוך הממסד הביטחוני של ישראל והשפיעו על פעולותיו.

גישה זו ליוותה את ישראל לאורך שנות ה־2000, כולל השלב הראשון של האינתיפאדה השנייה, לפחות עד למבצע חומת מגן במארס 2002. היא בלטה במיוחד בנסיגה מדרום לבנון בשנת 2000 ואף יותר בהתנתקות מעזה ב־2005, ובכלל זה הנסיגה מציר פילדלפי, הנתיב המרכזי להברחת אמצעי לחימה וחומרי חבלה לרצועה.

באוגוסט 2018 הציג ראש הממשלה נתניהו את תפיסת הביטחון שגיבש.[1] במסמך הוא הדגיש את האיום האיראני כאיום קיומי, הבהיר את הצורך בבניית עוצמה כלכלית וטכנולוגית כיסוד לעוצמה צבאית ומדינית, והרחיב על גישת המערכה שבין המלחמות (מב"ם) – תקיפות רציפות של יכולות האויב כדי לחבל בהתעצמותו ולשלול ממנו מוכנות למלחמה, ובכך למנוע מלחמות או לפחות להאריך את פרקי הזמן שביניהם. זו הייתה דוגמה ברורה להעדפת גישת ההכלה של מרידור על פני גישת ההכרעה של בן־גוריון.[2]

הצורך בעדכון תפיסת הביטחון

עם אירועי 7 באוקטובר הקיץ הקץ על תפיסת ההכלה. ראש הממשלה נתניהו הבין זאת מן הימים הראשונים, וכבר ב־8 באוקטובר, בעת שמחבלים מעזה עדיין שהו בתוך ישראל, דיבר על שינוי פני המזרח התיכון. ואכן, בחודשים שחלפו מאז אותו יום נורא פעלה ישראל ברוח תפיסת "קיר הברזל" של ז'בוטינסקי: גיוס המשאבים הלאומיים להבסת האיום, מינוף יתרונו היחסי של חיל האוויר ומעבר לתמרון קרקעי על אדמת אויב, תוך חתירה לשיתוף פעולה עם ארצות הברית במידת האפשר, בעיקר לאחר שנשיא ארה"ב דונלד טראמפ נכנס לתפקידו, וחיזוק עמידותו של העורף לתנאי מלחמה.[3]

ישראל הכתה בחמאס, הנחיתה מכות עזות על חיזבאללה, תרמה בעקיפין לנפילת משטר אסד, השמידה את רוב יכולותיו של צבא סוריה, ובסופו של דבר פגעה קשות בתוכנית הגרעין ובתוכנית הטילים הבליסטיים של איראן. בעקבות הישגים אלו, ובעיקר המכה המרשימה שניחתה על איראן, נשמעים כיום קולות המדברים על הסכמי שלום אזוריים בדומה להסכמי אברהם. מדינות מבקשות בריתות עם ישראל – המעצמה האזורית העולה ושותפתה המובילה של ארצות הברית בהנהגת הנשיא טראמפ.

זו הזדמנות להחיות את תפיסת "קיר הברזל". כפי שטען ז'בוטינסקי, רק כוח צבאי יהודי חזק המרתיע את הערבים ומוכיח שאי־אפשר לעקור את הבית הלאומי יפתח את הדרך להסכמים ופשרות ארוכי טווח. בראשות נתניהו, שלפעמים מתייחס אל "קיר הברזל" כאל טקסט מכונן, ישראל עומדת כעת בצומת אסטרטגי המאפשר לה למקסם את ההישגים הצבאיים של השנתיים האחרונות ולתרגמם להישגים מדיניים ולמציאות ביטחונית משופרת.

חזרה להכרעה

כדי לעצב את הסביבה הביטחונית של ישראל לשנים הבאות, ומתוך כך גם את כוחה המדיני, חייבת ישראל בראש ובראשונה לשוב לתפיסת ההכרעה, המתמקדת בפירוק יכולות האויב ולא במבצעי הרתעה תקופתיים. זה הפך למרכיב חיוני ב"מלחמת התקומה" לנוכח איומי חמאס בעזה, חיזבאללה בלבנון, התשתיות האיראניות בסוריה, עיראק ותימן, ותוכנית הגרעין והטילים הבליסטיים של איראן.

המבצע הקרקעי הנרחב בעזה – תפיסת שטח, השמדת מנהרות ותשתיות על־קרקעיות וחיסול בכירי חמאס – משקף את הצורך בתבוסה מכרעת כדי להשמיד את יכולותיו הצבאיות של הארגון ולמנוע מתקפות דומות בעתיד. גישת ההכרעה נחוצה כדי להבטיח שקבוצות כדוגמת חמאס לא תוכלנה לשוב ולבנות את כוחן.

בלבנון, המערכה נגד חיזבאללה המחישה כי פעולות התקפיות יכולות להשמיד יכולות נרחבות ולפגוע במנהיגים. שנים של תקיפות ממוקדות בסוריה כחלק מדוקטרינת המב"ם, או מניעת משלוחי נשק איראניים לחיזבאללה כגון טילי SAM וחימוש מדויק, המחישו כי מניעה לבדה אינה מספקת. הכנעת חיזבאללה הצריכה נטרול של תשתיות הארגון, פגיעה בלוחמיו ובפעיליו הבכירים (כמו במבצע הביפרים ומכשירי הקשר), השמדת מאגרי נשק ומפקדות ופגיעה בהנהגת הארגון (כולל נסראללה), כל זאת כדי לשלול מהארגון יכולת התקפית ולכפות עליו מחזורי התאוששות ארוכים. מכות אלו גם החלישו את מעמדו של חיזבאללה בתוך לבנון, המבקשת כעת, בתמיכת ארצות הברית, לפרק את יכולותיו הצבאיות של הארגון.

החזקת מרחב אבטחה בדרום סוריה וסביב החרמון, והשמדת רוב היכולות הצבאיות של סוריה בתוך ימים מנפילת משטר אסד, שיקפו גם הן מעבר לגישת ההכרעה. ולבסוף, תקיפת המתקנים הגרעיניים ומערכי הטילים ארוכי הטווח של איראן מכניסה את דוקטרינת הביטחון של ישראל לעידן חדש.

חזרה זו להכרעה נובעת גם מן הלחץ הציבורי בישראל לשינוי אסטרטגי אחרי כישלון מדיניות ההכלה שנחשף ב־7 באוקטובר, ומן ההבנה שעמידה מול הציר הרדיקלי בהובלת איראן מחייבת פעולה נחושה. תפיסה הכרעתית, לצד דיפלומטיה ("שלום מתוך עוצמה"), הכרחית לביטחונה של ישראל מול מדינות וארגונים גם יחד, וזה הנתיב שבו ישראל מצויה כעת.

הצורך באכיפה

השינוי הדרוש בתפיסת הביטחון נוגע גם לשמירה על תוצאות ההכרעה באמצעות אכיפה. לאחר שהנחיתה מכה קשה על חיזבאללה ופגעה בתוכניות הגרעין והטילים של איראן, ישראל חייבת לשמור על הישגיה באמצעות מניעה של התחמשות חוזרת ושל בניית איומים מחודשת. זו הסיבה לשורת התקיפות המתמשכת בלבנון, גם אחרי כניסתה של הפסקת אש לתוקף, שכן ישראל פועלת על פי מודיעין כדי לחסום את מאמציו של חיזבאללה להשתקם.

פעילות דומה של צה"ל נראית בסוריה, וזאת מתוך כוונה לפרק את היכולת השיורית של צבא סוריה, להכות בגורמי טרור המנסים לאיים על ישראל ולסכל את ההתבססות האיראנית. דוגמה

לאכיפה הייתה פעולת צה"ל ביולי 2025 בסוריה, שנועדה לחסום כוחות של המשטר שנעו מדמשק דרומה ולעזור לדרוזים בא־סווידא שבהר הדרוזים כדי למנוע פגיעה בהם.

לאחר המכה הכואבת שספגה איראן במבצע "עם כלביא", סביר שישראל תצטרך להתמודד בקרוב עם הצורך למנוע ממשטר האייתוללות לבנות מחדש את תוכנית הגרעין ואת פרויקט הטילים שלו.

האכיפה נועדה לא רק למנוע התקפות על ישראל אלא גם לבלום התעצמות אסטרטגית של היריב, תוך שימוש במגוון כלים – כלכליים, משפטיים ומדיניים – לצד הכלים הצבאיים.[4] האכיפה בלבנון, בצורתה לאחר המלחמה, מצריכה שיתוף פעולה הדוק עם ארצות הברית כדי להבטיח לגיטימציה בין־לאומית ולהשיג גיבוי לפעולות אכיפה נרחבות, כפי שכבר קורה בלבנון ובסוריה. היא מחייבת גם אחיזה מודיעינית רציפה במגוון זירות ושמירה על חופש הפעולה של ישראל בכל רחבי המזרח התיכון.

זה השינוי הבולט ביותר לעומת תפיסתו של בן־גוריון. בן־גוריון העדיף הכרעה מהירה, בהתחשב בעומק הטריטוריאלי המוגבל ובכוח האדם המצומצם, ואילו כיום, אחרי הכרעה מהירה, נחוץ שלב אכיפה כדי לשמר את ההישגים הצבאיים.

קיימות ביטחונית

המחסור בחימוש ובחלקי חילוף שעיכב את צה"ל בזמן המלחמה (בעיקר תחת ממשל ביידן) הראה באיזו מידה ישראל תלויה באחרים כדי ליישם את מדיניות הביטחון שלה. הוא הדגיש את הצורך של ישראל לפתח יכולת מקומית של הצטיידות, פיתוח, ייצור ורכש כדי שתוכל לבצע כמעט כל תוכנית צבאית שנחוצה בעיניה לאינטרסים הביטחוניים שלה. עם זאת יש להכיר בעובדה שאי־אפשר להגיע לעצמאות מוחלטת בתחום זה.

ישראל צריכה לשאוף לקיימות ביטחונית (יכולת לספק את צורכי הביטחון שלה, בעיקר אמצעי לחימה וחימושים): להגדיל את מגוון הרכש ולייצר בכוחות עצמה חימושים ופלטפורמות קריטיים רבים ככל האפשר. כדי להתגבר על התלות בארה"ב על ישראל לבחון מקורות חלופיים לתחמושת, כלי נשק ומערכות מתקדמות, נוסף על רכש מארה"ב או במקומו, ובהתאם לצרכים הנוספים של הרחבת סדר הכוחות. את הרכש של מערכות קריטיות יש לחלק בין מדינות שונות ככל שהדבר מתאפשר. כמו כן צריכה ישראל לכונן שותפויות עם מדינות אחרות בעלות אינטרסים דומים כדי לחזק את הקיימות הביטחונית.[5]

לנוכח זאת, וכדי להבטיח קיימות ביטחונית, על ישראל לפעול להפחתת תלותה בארצות הברית ככל האפשר, ובכלל זה לקצץ בהדרגה ולבסוף לבטל את הסיוע הצבאי האמריקני. בד בבד עליה להשקיע בתעשיות הביטחוניות המקומיות ולהרחיבן. כמו כן, על ישראל לבחון ולהגדיר מחדש את תרחישי איום הייחוס שלה ואת מספר ימי המלאי הדרושים כדי להחזיק די תחמושת למלחמה ממושכת ולעיתות חירום.[6]

לסיכום

התפתחות תפיסת הביטחון של ישראל משקפת את השינויים במציאות האסטרטגית שבה היא פועלת. עידן בן־גוריון התמקד בהכרעה מהירה נגד צבאות סדירים; כיום, ישראל עומדת לפני איומים מורכבים יותר, הכוללים טרור וסייבר. תפיסת "קיר הברזל" של ז'בוטינסקי עדיין משפיעה על המדיניות הישראלית, אך היא עברה שינויים ניכרים. ראוי לציין כי הסכם השלום עם מצרים, ובמידה פחותה גם עם ירדן, שיקף למעשה את היגיון "קיר הברזל" כלפיהן: גם אם לא השלימו עם הלגיטימיות של מדינה יהודית, הן הגיעו לכלל הבנה שסילוקה אינו אפשרי בעתיד הנראה לעין וכי הקדשת רוב המשאבים הלאומיים למטרה זו היא מעשה לא רציונלי. נראה שהישגיה של ישראל בשנה האחרונה משדרים למצרים כי נבון יהיה לדבוק בשלום כבחירה אסטרטגית.

"קיר הברזל" אינו כולל רק צבא המסוגל להכות באויב, אלא גם מערכות הגנה מתקדמות, טכנולוגיה, מודיעין, דיפלומטיה ולכידות חברתית. לרעיון המקורי של ז'בוטינסקי יש להוסיף יכולת כלכלית וטכנולוגית לפתח אמצעי לחימה ומודיעין מתקדמים ולשמור על צבא הגנה עוצמתי וחדיש.

המעבר מהכרעה להגנה והכלה שיקף, בחלקו, את ההערכה כי קשה להביס לחלוטין גורמים לא־מדינתיים. מדיניות "שקט ייענה בשקט" שננקטה כלפי עזה לפני 2023 הוכיחה את מגבלותיה, בעיקר ב־7 באוקטובר, משום שהיא אפשרה לחמאס להיבנות מחדש בין סבבי הלחימה ולתכנן מכה קשה נגד ישראל. "מלחמת התקומה" הייתה חזרה חלקית להכרעה, תוך הבלטת הצורך לעדכן את תפיסת הביטחון של ישראל ולהתאימה למציאות הקיימת.

המעבר מ"פעולה נגד כוונות" ל"פעולה נגד בניית יכולות" משקפת את ההכרה כי מניעת התחמשות האויב יעילה יותר מהמתנה עד שכוונותיו יבשילו לכלל יכולת התקפית. תקיפות בסוריה ובעזה נגד תשתיות טרור הראו שגישה זו מסוגלת להפחית איומים לאורך זמן. יישומה מצריך מודיעין מדויק וטכנולוגיות מתקדמות.

תפיסת הביטחון של ישראל התפתחה אפוא מדוקטרינה התקפית שבמרכזה הכרעה בסוף כל סבב למסגרת המשלבת הגנה, הכלה ומניעה. "קיר הברזל" עדיין מצוי ביסוד התפיסה, אך יש להתאימה לאתגריה הנוכחיים של ישראל. "מלחמת התקומה" מראה כי למרות ההתקדמות הטכנולוגית והצבאית, הכרעה מלאה של גורמים לא־מדינתיים נותרה אתגר לא פתור. במבט לעתיד, תפיסת הביטחון של ישראל תצריך השקעה מתמשכת בטכנולוגיה, כלכלה יציבה, מודיעין ודיפלומטיה, וכן בריתות והסכמים עם קרובים ורחוקים. זה ה"שלום מתוך עוצמה" שעליו מדברים ראש הממשלה נתניהו והנשיא טראמפ: שלום שיבטיח את חוסנה ושגשוגה של ישראל, ויחזק את עמדתה בזירה האזורית והבין־לאומית.

הערות

1. אריאל כהנא, "נתניהו הציג: תפיסת הביטחון 2030", **ישראל היום**, 15.8.2025.
2. לקריאה נוספת ראו "הכלה – מרכיב מטריד בהתנהגות הביטחונית של ישראל", JISS, אפריל 2024.

3. לקריאה נוספת ראו יוסי קופרווסר, **נייר מדיניות "פירוז עזה"** (פרויקט הניצחון הישראלי, יוני 2023).

4. אביתר מתניה, **תפיסת ביטחון חדשה לישראל** (מכון משגב, 2024).

5. לדוגמה, אין צורך שישראל תרכוש ציוד הנדסי כגון D9 רק מחברת Caterpillar האמריקנית. יש בעולם יצרנים נוספים שאינם נופלים ממנה, כגון Komatsu (יפן), Liebherr (גרמניה), Hyundai (דרום קוריאה), Hitachi (יפן) ועוד. אומנם לשם כך יש להקים מערך תחזוקה ותפעול לוגיסטי שלם ולא רק לקנות ציוד, אך חיוני לבחון מחדש את הסוגיות האלה מתוך מבט מרחיק־ראות כדי שלא נהיה כפופים לאמברגו אמריקני באמצע "מלחמת התקומה".

6. קובי מיכאל וגבי סיבוני, **ישראל 2.0** (מכון משגב, 2025).

השינויים הדרושים בתפיסת הביטחון של ישראל בעקבות כשלי 7 באוקטובר

תא"ל (במיל') יוסי קופרווסר

מתקפת חמאס הרצחנית ב־7 באוקטובר 2023 והמלחמה הממושכת שישראל מנהלת מאז בשמונה זירות ערערו את תפיסת הביטחון של ישראל. הן מחייבות בחינה מחודשת של עקרונותיה הקיימים וניסוח תפיסה חדשה. מעל לכול, הן המחישו כיצד ביטחון ישראל ועצם קיומה נתונים לאיום מצד רבות משכנותיה, ואת ההכרח שתפיסת הביטחון תביא עובדה זו בחשבון. לצד זאת יש להשתדל לבנות ארכיטקטורה אזורית המחזקת גורמים שמוכנים לשמור על יחסי שלום עם ישראל, ולהפחית ככל האפשר את עוצמת השנאה והעוינות (דה־רדיקליזציה).

עד 7 באוקטובר נשענה תפיסת הביטחון על ניתוח יתרונותיה וחסרונותיה היחסיים של ישראל בהשוואה לסביבתה בתחומים הצבאי, האנושי, הטכנולוגי, הדמוגרפי, הגיאוגרפי, הדיפלומטי והכלכלי. היא נבנתה על ארבעה יסודות: התרעה, הרתעה, הכרעה והגנה. כדי להביא יסודות אלו לידי ביטוי גובשה סדרת עקרונות, ובהם צבא־עם המבוסס על שירות חובה וכוח מילואים גדול; שליטה ועליונות אווירית ומודיעינית; שימור והרחבה של היתרון האיכותי; מחויבות להגן על עצמנו בכוחות עצמנו תוך שמירה על שיתוף פעולה אסטרטגי ומבצעי עם ארצות הברית על בסיס ערכים ואינטרסים משותפים; העברת הלחימה לשטח האויב; פיתוח פתרונות טכנולוגיים מקומיים כגון הגנה נגד טילים; למידה תמידית; מניעת התגרענות האויב; תגובה על כל פגיעה באינטרסים ישראליים; מניעת התעצמות צבאית באמצעות המערכה בין המלחמות (מב"ם); חוסנו של העורף; הקפדה על חוקי הסכסוך המזוין ועל ערכי צה"ל; ושמירה על לגיטימציה בין־לאומית.

ב־7 באוקטובר כשלה ישראל בהתרעה, בהרתעה ובהגנה. למרות הישגים מרשימים בשדה הקרב לא עלה בידה להביס את חמאס בעזה, הן בשל המורכבות האסטרטגית והן בשל המאפיינים המשתנים של האויב. בפועל, במקום להילחם נגד כוחות סדירים בשדה קרב פתוח, נאלצה ישראל להילחם נגד כוחות טרור שפעלו מתוך אזורים מאוכלסים בצפיפות ומתוך התווך התת־קרקעי. כל זה היה ידוע לכאורה מראש והיה אמור להצריך הכנות נאותות ובחינה מחודשת של תפיסת הביטחון מלכתחילה. במידה מסוימת, בחינה מחודשת כזו אכן נעשתה והיו לה השלכות

על בניין הכוח והפעלתו, אולם השלכות אלו לא הופנמו במלואן בכל המערכת, בעיקר בגופי המודיעין, התכנון והמבצעים העוסקים ברצועת עזה.

הקונספציות שהובילו למלחמה, שנבעו בחלקן מתפיסת הביטחון, הניחו כי הממסד הביטחוני יוכל לספק התרעה על עזה בזמן הולם, כי ישראל מרתיעה את חמאס ברצועה, וכי ישראל תוכל להתגונן מפני כל מתקפה של חמאס, ואם נחוץ – להכריעו. הן גם כללו את ההנחה שחמאס הוא איום כרוני שאפשר לחיות איתו – "כיסוח הדשא" בכל פעם שאופיו הג'יהאדיסטי הביא לידי הסלמה – ועל כן אין צורך לנקוט פעולה מכרעת כדי למנוע את התעצמותו הצבאית. בפועל, כך התברר, כל ההנחות האלה היו חסרות בסיס. וגרוע מזה, העימות עם חמאס הצית זירות נוספות רבות בעצימות משתנה, מה שאילץ את ישראל לשתף פעולה עם ארצות הברית כדי להתגונן מפני האיומים האיראניים ולטפל בהם בהצלחה יחסית.

משום כך על ישראל לעדכן את תפיסת הביטחון שלה, ובכלל זה ארבעת היסודות התפיסתיים והעקרונות הנלווים אליהם. בראש ובראשונה נראה שעל ישראל להוסיף יסוד חמישי: מניעה ודיכוי של התעצמות צבאית. ישראל אינה יכולה להרשות התפתחות של איומים על ביטחונה סמוך לגבולותיה או במעגל השני והשלישי (תוכנית גרעין וטילים באיראן; טילים וכטב"מים בתימן ובעיראק). יישומו של יסוד זה מחייב שיתוף פעולה והבנה אסטרטגית עם ארצות הברית כדי להבטיח חופש פעולה ושימוש בפועל בעליונות האווירית והמודיעינית.

כפי שהתברר, המערכה שבין המלחמות (מב"ם), שבאמצעותה ניסתה ישראל להגביל את התעצמותו של חיזבאללה, ובמידה פחותה יותר של חמאס, הייתה בלתי מספקת. יש צורך באמצעים נחרצים הרבה יותר כדי לממש את היסוד החדש הזה. התנאים לסיום העימות הנוכחי חייבים ליצור מרחב מבצעי שיאפשר את יישומו של יסוד זה בכל הזירות. בפועל, משמעותו שמירה על אזורי חיץ בשליטת צה"ל בעזה (ובכלל זה לאורך הגבול עם מצרים, כדי למנוע הברחת אמל"ח), בלבנון, בסוריה, ובאזורים מסוימים ביהודה ושומרון (בעיקר במחנות הפליטים).

אי־אפשר להמשיך ולבסס מוכנות לשעת חירום ומלחמה על ההנחה שתהיה התרעה מספקת. יש להגדיר מחדש את מקומם של ההתרעה והמודיעין באופן כללי בתפיסת הביטחון. המודיעין ממלא תפקיד חשוב בכל רכיב של התפיסה, אך הציפייה שהוא ייתן התרעה בתוך פרק זמן מספיק הייתה, כך התברר, בלתי מציאותית. משמעות הדבר היא שהיסוד החדש, מניעה ודיכוי של התעצמות צבאית, חיוני כדי להפחית את הסיכוי למתקפות פתע. משמעות נוספת היא שישראל זקוקה לצבא גדול בהרבה מגודלו של צה"ל ב־7 באוקטובר, וזאת לצורך פריסה נאותה של כוחות בכל הזירות האפשריות על פי תרחישי ייחוס עדכניים.

גם את ההרתעה יש לעדכן. הנחת העבודה עד 7 באוקטובר הייתה כי אויב שמכיר את כוחו של צה"ל יהיה מורתע ויעדיף להימנע מעימות. מתקפת חמאס והמלחמה שהתחוללה בעקבותיה המחישו כי הנכונות להקרבה אצל גורמים אסלאמיסטיים קיצוניים, בצירוף הערכתם בדבר חולשתה הפנימית של ישראל, יכולות להניע אותם לתקוף למרות עוצמתו של צה"ל. חישוביהם כללו גם את הנזק שתסב להם אי־פעולה, למשל, אם תתממש נורמליזציה בין ישראל לערב הסעודית.

יתרה מזאת, התברר שהרתעה היא מושג רב־ממדי ויחסי. אויב עשוי להיות מורתע ממלחמה

כוללת עם ישראל, אך מורתע פחות מהסלמה מבוקרת המתמקדת בעיקר בחילופי אש, במיוחד אם הימנעות ממנה תפגע במעמדו וביוקרתו בקרב קהלי היעד שלו. תיאור זה הולם את התנהגות חיזבאללה לפחות עד יולי 2024 במהלך תקופת ההסלמה המבוקרת. הערכת רמת המורתעות של אויב היא משימה חמקמקה נוספת של המודיעין, שגם בה נכשל, ואסור לתפיסת הביטחון להסתמך יתר על המידה על הצלחה במשימה זו. גם מן הסיבה הזאת יש להרחיב את סדר הכוחות של צה"ל.

ההגנה כשלה אף היא ב־7 באוקטובר. היא הסתמכה יתר על המידה על מערך המכשול, שקרס בן רגע, כאשר לאוגדה לא הייתה מוכנות לאירוע כזה. ההגנה המרחבית וההגנה על היישובים ועל בסיסי הקבע תפקדה באופן חלקי בלבד. אשר להגנה האווירית, הביצועים נגד טילים היו טובים יחסית, אך נחשפו פערים במניעת מתקפות כטב"מים.

המסקנה היא שישראל חייבת להבטיח גבולות בני־הגנה בכל הגזרות, על ההשלכות הטריטוריאליות הנגזרות מכך, ולשפר את תפיסת ההגנה הכוללת על כל רכיביה. כמה לקחים הגנתיים כבר מיושמים, ובהם הרחבת הפעלתם של אנשי מילואים מבוגרים יותר לצורך הגנה מרחבית. הצורך בגבולות בני־הגנה הוא גם אינטרס אמריקני ברור, לא רק בגלל המחויבות של ארה"ב לביטחון ישראל, אלא גם משום שבהיעדרם יש לקיצונים יותר תמריץ לתקוף את ישראל. בלי גבולות בני־הגנה ישראל נחשפת יותר לאיומים פוטנציאליים, ועקב זאת עולה הסבירות לאי־יציבות אזורית המסכנת את בעלות בריתה של וושינגטון.

ההכרעה עודנה היסוד החשוב ביותר. מערכת הביטחון של ישראל הראתה את עוצמתה בעניין זה במלחמה האחרונה, הן נגד אויבים מידיים והן נגד אויבים מרוחקים. עם זאת, גבולות הכוח נחשפו אף הם. צה"ל לא מוטט את חמאס, לא בהכרח בגלל היעדר יכולת צבאית, אלא כנראה בגלל החלטה מושכלת ולפיה העלויות האסטרטגיות, הצבאיות, המוסריות והכלכליות יגברו על התועלת. אולם הערכה זו נבעה גם מהיעדר נחישות לחולל שינוי מוחלט במציאות בעזה אחרי 7 באוקטובר, בעיקר סילוקו של חמאס מעמדתו השלטת. השינוי הנדרש נוגע אפוא הן להיקף הכוחות והרכבם, בעיקר חיזוק צבא היבשה, והן לרוח הפיקודית.

עדכון תפיסת הביטחון מחייב הבנה מחודשת כי ישראל ניצבת לפני איום ניכר ומתמשך מצד אויביה באזור וכי אינה יכולה להרשות לעצמה שאננות בשום רגע. התפיסה חייבת גם לשקף את הצורך לפעול בזירות מרובות במקביל, ובכללן בזירת הלגיטימציה הבין־לאומית.

חוברת זו מציגה את הרהוריהם של כמה מוותיקי תכנון תפיסת הביטחון של ישראל בנוגע להשלכותיה של מלחמת "חרבות ברזל" על התפיסה הזאת. חלק מההשלכות הצבאיות כבר נבחנו בוועדת נגל, שקראה להגדיל במידה ניכרת את תקציב הביטחון והצביעה על כיוונים עיקריים נדרשים בבניין הכוח. ואולם היקף השינוי ומגמתו עדיין פתוחים לדיון, חלקו מקצועי וחלקו פוליטי, ובסופו של דבר ההחלטות שייושמו יהיו ההחלטות שיקבל הציבור בדרך דמוקרטית.

חשיבה מחודשת על תפיסת הביטחון של ישראל אחרי 7 באוקטובר

גרשון הכהן

מאז פרוץ המלחמה בבוקר 7 באוקטובר 2023 נקלעה תפיסת הביטחון של ישראל, על הנחות היסוד שלה, למבוך אסטרטגי.

התוכנית האיראנית שהגה קאסם סולימאני – להקיף את ישראל ב"טבעת אש" ובמעטפת מתואמת של כוחות ג'יהאדיסטיים לאורך כל גבולותיה, בציפייה לפתיחת חזית פנימית בדמות מהומות של ערביי ישראל – נרקמה כבר בעשור הקודם. באוגוסט 2022, בעקבות הנחייתו של אייתוללה עלי ח'מנאי ב"יום ירושלים" האיראני לפעול להשמדת ישראל, הכריז מפקד משמרות המהפכה חוסיין סלאמי: "הפלסטינים מוכנים כיום למאבק קרקעי. זו נקודת התורפה העיקרית של ישראל. הטילים מצוינים להרתעה... אך הם לא משחררים את האדמות. יש להציב כוח רגלי על הקרקע ולשחרר את האדמה צעד צעד... אנשי חיזבאללה ופלסטין ינועו על הקרקע במבנה צבאי אחד".[1]

מאז גיבש סולימאני את התוכנית להקיף את ישראל בטבעת אש, המשיכה תוכנית זו להתפתח. מרכיבי יסוד שלה כבר יושמו במלחמה הנוכחית. גם לאחר השתתפותה הישירה של איראן באמצעות טילים וכטב"מים בליל 14 באפריל 2024, הופעלה התוכנית רק באופן חלקי. חיזבאללה הצטרף בשלב מאוחר ובמידה מוגבלת יחסית, ובכל זאת הצליח ללכוד את ישראל במבוך אסטרטגי, בעוד עשרות אלפי אזרחים מפונים מבתיהם וכוחות גדולים של צה"ל מרותקים לצפון. כוחות אלו, המרותקים לצפון, יכלו בוודאי לסייע בהבסת חמאס בדרום. בשל הפיצול בין החזיתות נמשכה המלחמה עוד ועוד בלי אופק לסיום מהיה. עובדה זו כשלעצמה מעידה על מהות האיום הביטחוני החדש הטמון במערכת האזורית שבנתה איראן ללחימה נגד ישראל.

משמעותה של מערכת איומים איראנית זו מתחוורת כאשר משווים את ההיגיון המלחמתי של איראן להשמדת ישראל לתפיסת הביטחון שעיצב דוד בן־גוריון בשנותיה הראשונות של המדינה.

צורת המלחמה החדשה, כפי שבאה לידי ביטוי על ידי חמאס וחיזבאללה בהכוונת איראן, וכפי

שאמר סגן המזכיר הכללי של חיזבאללה בדברו על השאיפה לאכוף על ישראל מלחמה בלתי פוסקת, מאתגרת את תפיסת הביטחון של בן־גוריון בשני מישורים:

1. היא שוללת את הציפייה של בן־גוריון להכרעה מהירה במערכה.

2. היא חותרת תחת ציפייתו שלאחר הכרעת האויב תיהנה ישראל משקט ממושך שיאפשר להתמקד בצמיחה ובבניין אומה.

נקודת המוצא של בן־גוריון: מתחים תמידיים

בן־גוריון היה מודע היטב לאי־סימטריה הכמותית בין ישראל לבין אויביה. הוא שב והדגיש כי גם ניצחון ישראלי מוחץ לא ימנע את סבב הלחימה הבא; לכל היותר הוא יעניק לישראל שנים של הפוגה כדי להיערך.

תפיסת הביטחון של ישראל עוצבה לנוכח האתגרים המידיים שניצבו לפני המדינה הצעירה. אלה הוצגו לפני מועצת מפא"י ב־12 בינואר 1949, עוד לפני תום מלחמת העצמאות, כחמישה יעדים:

1. עלייה וקיבוץ גלויות;

2. אכלוס מהיר של שטחי הארץ הריקים, בפרט שטחים שנתפסו בסערת המלחמה;

3. מדיניות חוץ של שלום לצורך הכרה ותמיכה בין־לאומיות;

4. פיתוח כלכלי מואץ בתחומי החקלאות והתעשייה;

5. שדרוג צה"ל בכל היבטי האיכות.[2]

"מדינת ישראל", הסביר בן־גוריון, "היא מדינה ככל המדינות, ובאותו זמן שונה מכל המדינות..."[3] על ישראל להיות, בעת ובעונה אחת, מדינה "נורמלית" המבקשת שגשוג ויציבות, ומדינה "לא נורמלית" שמוטלות עליה משימות לאומיות ייחודיות – בראש ובראשונה המבחן העליון של הגנת המדינה. בהכירו במתחים בלתי פתירים אלו הציג בן־גוריון את מלאכת ניהול המדינה כמאמץ ניווט יום־יומי שנועד לאזן בין צעדים הכרחיים מתחרים בכל תחומי העשייה הממשלתית.

מלאכת ההנהגה, בכל הרמות, מאסטרטגיה לאומית ועד לשירות הציבורי, נתפסה אפוא ככוונון יום־יומי של מארג מתחים מתמיד, תוך שימוש בגישת "גם וגם" המסנכרנת בין מטרות סותרות לכאורה. הלך רוח זה שואב השראה מלוח השנה העברי, המשלב בדרך ייחודית את ההיגיון השמשי עם ההיגיון הירחי: פסח תמיד יחול באמצעיתו של חודש ירחי (כשהירח מלא), אולם, בניגוד ללוח האסלאמי, הוא תמיד יישאר באביב של שנת החמה, בזכות עיבור השנה בחודש הקודם לו. מתוך הבנה ששתי השאיפות אינן יכולות להתאחד לכלל חישוב אחד, הלוח העברי ממזג את הקצב הירחי עם מרכיב הסנכרון למחזור השנה השמשי. עקרון העיבור, המופעל

אחת לכמה שנים על־ידי גוף מוסמך, ממחיש את הבסיס הקונספטואלי של בן־גוריון לניווט בין מתחים בלתי פתורים. הוא גם נמצא ביסוד "הפשרה המפא"יניקית" הקלאסית: המתחים אף פעם לא נפתרים לחלוטין; הם מאוזנים ומסונכרנים על ידי ההנהגה.

על בסיס קונספטואלי זה העמיד בן־גוריון את תפיסת הביטחון של ישראל, הנגזרת מאבחון המתחים הקיומיים והביטחוניים. מלכתחילה היה עליו לסנכרן, בשיטתיות, בין החובה להיות מוכנים תמיד למלחמה, בידיעה שהמדינות השכנות עלולות לפתוח במתקפת פתע, לבין אי־יכולתה של ישראל לשמור כל העת על צבא מגויס במלואו וברמת הכוננות הדרושה. למדינה בחיתוליה היו משימות בניין אומה חסרות תקדים, קיבוץ גלויות והקמת מוסדות, תוך שהיא נאלצת גם להגן על קיומה. נקודת האיזון התייצבה על צבא סדיר קטן המגובה בשעת חירום בגיוס מילואים נרחב. לנוכח הסתמכות זו על מעבר מהיר מבניין אומה בעת שגרה למצב לחימה, לא הייתה אפשרות לוותר על התרעה אסטרטגית. וכך נולד המשולש: התרעה, הרתעה, הכרעה. בן־גוריון מעולם לא ניסח את שלושת היסודות הללו במפורש בכתביו, אולם אחרים שעסקו במחשבה הביטחונית הישראלית ניסחו אותם בהמשך, ובהם האלוף ישראל טל בספרו **ביטחון לאומי – מעטים מול רבים** ודוד פרייליך בספר **תפיסת הביטחון הלאומי של ישראל**. ב־2006 הוסיף דוח מרידור יסוד רביעי: הגנה.

משולש המושגים כמצפן תפיסתי

מצפן הוא כלי עזר לניווט, אך אין הוא קובע את היעד. הוא הדין גם בלקסיקון הביטחוני הישראלי: ההנהגה הלאומית היא שצריכה לבחור את הכיוון ולעסוק באיזון יום־יומי של המתחים הבלתי פתורים.

התרעה: התרעה מגשרת על הפער בין ההיערכות בזמן שגרה לבין הדרישות בשעת חירום, ומאפשרת גיוס מילואים מהיר. ההערכה המודיעינית היא תמיד חלק מן המיומנות, כדי להימנע מגיוס בשל כל סימן קל.

הרתעה: הרתעה שומרת על האיזון בין שאיפותיה הרגילות של ישראל להתפתחות לבין הרגע המצריך התגייסות לאומית מלאה. מעולם לא הייתה ציפייה שההרתעה תבטל את הסכנה למלחמה, אלא רק שתדחה אותה ותאריך את פרקי הזמן שבין לחימה ללחימה כדי לאפשר צמיחה. במשך הזמן הטעין השיח הציבורי את ההרתעה בציפיות מופרזות; הביטוי השחוק "אובדן ההרתעה" רידד את משמעותה, כאילו אפשר למדוד ולכמת הרתעה. בפועל, הן ב־1973 והן ב־7 באוקטובר, התברר כי "הרתעה", בשל אזכוריה המרובים, היא מושג מטעה.

הכרעה: מרגע שפורצת מלחמה, צה"ל חייב להביאה לידי סיום ברור, מהיר ומכריע, להשיב את השקט ולבנות מחדש את ההרתעה. כוח התקיפה של צה"ל נבנה לצורך העברת הלחימה במהירות לשטח האויב והבסת צבאותיו שם, מה שמשאיר את רוב נזקי המלחמה על אדמת האויב וחוסך אותם מאזרחי ישראל.

בדיוק את היסודות האלה מבקשת תפיסת המלחמה האיראנית החדשה לערער, ולשלול מישראל את היכולת לשמור על התרעה, הרתעה והכרעה.

התפתחות צורת הלחימה של חיזבאללה וחמאס

במאי 2000, לאחר יציאת צה"ל מלבנון, שינה חיזבאללה מן היסוד את היערכותו, ולמעשה אימץ את תפיסת הלחימה החדשה של סוריה שפיתח בשלהי שנות ה־90 הרמטכ"ל גנרל עלי אצלאן (בהשפעת תפקידו כמפקד כוח המשלוח של סוריה בקואליציה שהובילה ארה"ב במלחמת המפרץ ב־1991). בהכוונת איראן ניצל חיזבאללה בדרך מיטבית את השטח ההררי של לבנון, את רשתות הכפרים ואת הצירים המתפתלים דרך שטחים בנויים ומיוערים. ישראל נתקלה בפעם הראשונה בביטויה המלא של דוקטרינה זו במלחמת לבנון השנייה (2006).

בהשראת הלחימה של חיזבאללה ב־2006 אימץ חמאס בעזה במלואו את רעיון המלחמה של חיזבאללה וסוריה. מאז עסקו שני הארגונים בלמידה משותפת, בהפיקם לקחים ממבצעי צה"ל בעזה בעשור האחרון.

במשך השנים התפתחה לוגיקת מלחמה חדשה שנבנתה על שלושה נדבכים מערכתיים:

1. **מערכי אש:** היערכות שיטתית להפעלת מהלומת אש רציפה במסה כמותית במשך ימים רבים, בכל הטווחים, מתוך עמדות מוסתרות ומחופרות שהוכנו מראש, לעבר העורף האזרחי והצבאי הישראלי ולעבר נכסים אסטרטגיים.

2. **מערכי הגנה:** הגנה רב־שכבתית, רב־ממדית, ובכלל זה רשתות תת־קרקעיות מפושטות, בכל מרחב הלחימה. מתוך ידיעת רצונה של ישראל להעביר את הלחימה לשטח האויב, הם מזמינים פשיטות קרקעיות של צה"ל אל תוך מערכי הגנה קשיחים מעל הקרקע ומתחתיה, כדי ליצור שחיקה ולזרוע בלבול מבצעי וספקות בנוגע לתכלית התמרון ולהישגיו.

3. **מהלומות קומנדו:** חדירת כוחות פושטים (כוח רדואן של חיזבאללה בצפון; כוח הנוח'בה של חמאס בעזה) כמהלומה ראשונית או במקביל לכל אורך החזית, באופן שמחייב את צה"ל להקצות יחידות עילית להגנת העורף ולהשהות את המעבר של ישראל לתמרון התקפי. זה בדיוק מה שעשה חמאס ב־7 באוקטובר נגד יישובים לאורך כל קו הגבול.

באמצעות שלושת המרכיבים האלה ערערו חיזבאללה וחמאס את הנחות היסוד של תפיסת הביטחון הישראלית. פריסת האש וההגנה המבוזרת שלהם והיתירות שהם מקיימים מאפשרות את המשך המערכה גם אחרי אובדן שטח ונכסים, באופן שיוצר במתכוון מבוך אסטרטגי בצד הישראלי.

שלושה קשיים מהותיים של צה"ל

התפוגגות ההתרעה. כאשר צבאות קונבנציונליים (כגון צבא מצרים לפני 1967, סוריה בגולן לפני ואחרי 1973) נערכו למלחמה, הם הותירו שובל של סימנים מעידים. שלא כמוהם, חיזבאללה בלבנון וחמאס בעזה, בהטמיעם מערכי אש והגנה קבועים, סמויים, באזורים מאוכלסים, המתוחזקים ברמת מוכנות בידי פעילים מקומיים – הפחיתו במידה ניכרת את חתימות ההתרעה הקלאסיות. היערכותם מאפשרת מעבר מהיר משגרה לחירום, מה שמצמצם את זמן ההתרעה של ישראל.

שחיקת ההרתעה. האויב שומר על יכולת מספקת להמשיך בירי רקטות וטילים אל העורף הישראלי גם אחרי תקיפות אוויריות משמעותיות והישגים קרקעיים של צה"ל. כפי שראינו, האש נמשכה גם מאזורים שכבר "טוהרו". בלבנון, גם אילו כבש צה"ל את דרום לבנון, המערכים הצפוניים של חיזבאללה עדיין היו יכולים לפגוע בתל אביב. בתנאים שכאלה, הישגיה ההתקפיים של ישראל עלולים שלא להניב עמדת פתיחה מוצלחת לשיחות על הפסקת אש, מה שמסבך את בניית ההרתעה מחדש. גם בעזה, שליטה מלאה בשטח אינה מבטיחה את הסרת האיום כאשר האויב נלחם מתוך אוכלוסייה אזרחית. מעל לכול, ישראל עומדת כעת לפני מערך לחימה המוכוון בידי איראן, ומבוסס על הציר רוסיה-סין-קוריאה הצפונית, המעניק לו גיבוי. כמו כן, לוחמי האויב מונעים מדחף דתי (מוג'אהידין), מה שמצמצם אף יותר את המנוף ההרתעתי של ישראל.

טשטוש ההכרעה. לנוכח העומק שבו חיזבאללה פרוס בכל רחבי לבנון ובתוך סוריה, אין די בכיבוש דרום לבנון לצורך הכרעה; באמצעות כטב"מים וטילי שיוט חיזבאללה מסוגל להפעיל אש מתמשכת ממרחק אלפי קילומטרים. כוחות היבשה של צה"ל התוקפים את מרכזי הליבה המבוצרים של האויב נתקלים בהגנות צפופות שגובות נפגעים ומאיטות את ההתקדמות. קרבות טיהור ממושכים, בשעה שרקטות עדיין פוגעות במרכזי אוכלוסייה בישראל, מגבילים את יכולתה של ישראל להשיג הכרעה ברורה ומהירה. בינתיים, הקצאת יחידות עילית לצורך הגנה מפני כוחות רדואן/נוח'בה סמוך לגבול מעכבת את המעבר של ישראל למתקפה, ובשל כך תושבים מיישובים סמוכי גבול נעקרים לפרקי זמן ארוכים.

מבוכה בזיהוי מצב המלחמה

תמורה קונספטואלית מיזגה את אופני ההפעלה הבסיסיים, מגננה והתקפה, ליציר כלאיים הקרוי לעיתים קרובות "מגננה התקפית". שני הצדדים יכולים לשגר מתקפות אש עמוקות ורחבות־היקף בלי כל חצייה קרקעית של הגבול. בנסיבות שכאלה – למשל בלבנון מ־8 באוקטובר 2023 עד אוקטובר 2024 – פעמים רבות לא ברור מי התוקף ומי המתגונן. השאלה המתעוררת היא מתי התרחשות כזאת הופכת ל"מלחמה" (לעומת "יום קרב" או "סבב לחימה"). ברגע שהאש מתעצמת מעבר לשגרה, או שמתרחשת תקרית גבול חמורה (למשל, מארב ליחידה צה"לית, חטיפת חיילים), המצב המבצעי־אסטרטגי נהיה קשה להגדרה. עקב זאת קשה להשתכנע ולהחליט אם להסלים למערכה נרחבת או למלחמה כוללת. אין זו התלבטות ישראלית בלבד; המציאות שהשתנתה הפכה את "נקודת הרתיחה" של מלחמה לחמקמקה ותלוית הקשר.

בין כוח מחץ לכוח עמידה

גם אם המלחמה הנוכחית תסתיים בהישגים צבאיים ניכרים לישראל, קשה להניח שהדבר יבלום את מסלול תוכניתו של סולימאני. במבט ראשון נראה שהמצב דומה לתרחיש שכונה בשנותיה הראשונות של ישראל "מקרה הכול". אך נוספו חידושים חשובים.

גם בשנות ה־50 ביקשו צבאות ערב להשמיד את ישראל. מה שהשתנה הוא רעיון הפעולה והתחכום האסטרטגי. האיום במאה ה־20 ינק משיטות הארגון ומדרכי הפעלת הכוח של צבאות מימי מלחמת העולם השנייה. תפיסתו של בן־גוריון, שבאה לידי ביטוי בשיאה ב־1967, עוצבה

לשם הבסת השיטות האלה. רעיון המלחמה האיראני, לעומת זאת, בנוי על לוחמת המאה ה־21, עם שיפורים שנלמדו מאוקראינה: טילים בליסטיים ארוכי־טווח וטילים לטווח בינוני, מתקפה המונית של כלי טיס נשלטים מרחוק (נחילים), רקטות מדויקות וטילי שיוט קלים להפעלה – וכל אלה תוך ריכוז הלחימה בשטחים בנויים ומאוכלסים והתמקדות מכוונת בעורף האזרחי הישראלי ובתשתיות חיוניות. במצטבר, התפתחויות אלו מאתגרות את תפיסת הביטחון המסורתית של ישראל וחושפות את חולשותיה.

בליבת תפיסתו של בן־גוריון עמד המתח הבלתי פתור בין נורמליות לבין מאבק בלתי פוסק. מבחינה מנהלית, משמעות המתח הזה הייתה איזון בין המשימות הלאומיות־החברתיות – קליטת עלייה, פיתוח הכלכלה והתשתיות, חינוך – לבין הצורך לבנות צבא גדול ומצויד היטב. תפיסת הביטחון הקלאסית של ישראל העדיפה כוח מחץ על פני כוח עמידה. כפי שניתח האלוף ישראל טל,[4] "כוח המחץ" הוא מערך הכוחות המוקדשים בפועל לניצחון מהיר ומכריע; "כוח העמידה" מקיף את כושר הסיבולת הרחבה יותר של המדינה – משאבים חומריים, ייצור, לוגיסטיקה ומורל אזרחי – בעיקר במלחמה ממושכת. בהיותו מודע למגבלות כוח העמידה של ישראל שאף בן־גוריון למלחמות קצרות. המלחמה הנוכחית, כמו המלחמה באוקראינה, ממחישה את מרכזיותו הגוברת של כוח העמידה. אף רוסיה עצמה נתקלה במגבלות מבחינת הרצון החברתי והלוגיסטיקה, תוך הסתמכות על חימוש מבחוץ (למשל, מיליון וחצי פגזי ארטילריה מקוריאה הצפונית).

תוכנית המלחמה של איראן מכוונת בדיוק לשלילת הכרעה מהירה מישראל ודחיקתה אל התחום החלש יותר שלה: כוח העמידה.

שלושה עשורים של שינוי תפיסתי בצה"ל

בשלושים השנים האחרונות עבר צה"ל שינוי עמוק בתפיסת ההפעלה. החל מסיום מלחמת לבנון הראשונה, ובעיקר בהנהגת הרמטכ"ל אהוד ברק (בהשראת תפיסת Air Land Battle האמריקנית ומלחמת המפרץ ב־1991), פיתח צה"ל את "אסופה" – תפיסה ולפיה השמדה מהירה ורחבת־היקף תושג באמצעות מהלומות אש מדויקות מערכתיות מן האוויר ומן היבשה, בהכוונת מודיעין. מנגד, המערכה של נאט"ו בקוסובו ב־1999 חיזקה את האמונה כי בעתיד יוכרעו מלחמות באמצעות אש אווירית. בתרגיל הצה"לי "אבני אש 9" בשנת 2004, בהנהגת הרמטכ"ל משה יעלון, נותרו כוחות היבשה נייחים ברובם בהגנה על הגבול, ואילו המאמץ ההתקפי העיקרי הוקצה לחיל האוויר. כעבור זמן קצר הוצג מסמך תפיסת הפעלה חדש.

לצד זאת חל שיפור דרמטי ביכולות התקיפה והמודיעין האוויריים, וכך, מתוך התפיסה הזאת, נכנס צה"ל ל־2006. התקיפות האוויריות נחלו הצלחה מרשימה כנגד הרקטות לטווח ארוך ובינוני של חיזבאללה (על סמך תוכניות שגובשו במשך שנים), אך המלחמה גם חשפה מגבלות בדיכוי אש רקטית קצרת־טווח של חיזבאללה לעבר העורף הישראלי. מהלכי התמרון היבשתי נתקלו במערכות הגנה צפופות בכפרים, לאורך צירים הרריים ובמעבה החורש הטבעי.

מבצע צוק איתן (2014), שארך 51 יום, חשף שוב אכזבה מהסתמכות־יתר על אש מערכתית. לאורך השנים הללו שינתה מערכת הביטחון הישראלית את תפיסותיה בלי להפנים את ההשלכות במלואן. צה"ל, שהתמקד בעבר בתמרון התקפי אל תוך שטח האויב, נטה לעבר

גישת השמדה באש בעודו הולך ומזניח את הכוחות המתמרנים, בעיקר את המילואים. אויביה של ישראל זיהו את התפנית התורתית הזאת ואת הפוטנציאל שלה להפר את האיזון של צה"ל, כפי שאמר בשאר אל־אסד ב־2009:

> ישראל מתחזקת מבחינה צבאית ככל שהזמן חולף... יש לה יותר יכולת הרס אבל פחות יכולת להשיג יעדים צבאיים, ועקב זאת פחות יכולת להשיג יעדים מדיניים. היא עוברת מכישלון לכישלון... היום ישראל כבר אינה נלחמת על אדמתם של אחרים; זה עיקרון אסטרטגי. היום המערכה שלה היא "בפנים". המפה השתנתה. ישראל אינה יודעת איך להתמודד עם המפה הזאת.[5]

בסוריה מינף צה"ל בהצלחה את הכוח האווירי המדויק והמוכוון על ידי מודיעין במערכה שבין המלחמות (מב"ם) נגד ההתבססות של איראן ומשלוחי הנשק שלה. אולם בד בבד עם שביעות הרצון מהמודיעין ומהעליונות האווירית חל צמצום באימונים של מערכי היבשה, בעיקר של כוחות המילואים, בצד שחיקה בהסדרי ההגנה המקומיים ביישובי הגבול (צמצום כיתות הכוננות).

הרמטכ"ל אביב כוכבי זיהה נכונה את האיום החדש מצד כוח רדואן של חיזבאללה בהכנותיו לתקוף יישובים ומוצבים במרחב הגבול, והדגיש את המוכנות למגננה, תוך קביעת דרגות כוננות (ראשית "צריח" ושנית "מבצר"). תשומת לב דומה יוחדה לכוח נוח'בה של חמאס בדרום. אולם מערך הגנה זה היה תלוי בהתרעה וביציאתם של כוחות מחץ סדירים למגננה, כך שהמעבר של צה"ל למתקפה נדחה. הציפייה המסורתית על פי שיטת בן־גוריון לתמרון מהיר אל תוך שטח האויב איבדה באופן זה את ממשותה.

הביטחון בעליונות המודיעינית, שהתקבע במבצעי המב"ם, מיסך את הבעייתיות הגוברת שבהתרעה נגד מתקפות בזק של חמאס/חיזבאללה. מבצע שומר החומות (מאי 2021) החל באש רקטית של חמאס על ירושלים, לאחר התרעה של כשעה אחת, פרק זמן שאינו מספיק במונחים אסטרטגיים. כשהוא פועל מתוך אוכלוסיות ומתבסס על פעילים מקומיים, האויב יכול לעבור מהר מאוד למתקפה, תוך טשטוש מכוון של סימנים מעידים ושחיקה של יכולת ההתרעה האסטרטגית של ישראל.

מנקודת מבט זו, ההפתעה ב־7 באוקטובר משקפת תהליך ארוך והדרגתי שחתר בשנים האחרונות תחת יסודות תפיסת הביטחון של ישראל.

לסיכום

לנוכח מעטפת האיומים שבנתה איראן סביב גבולות ישראל ובעומקה, מתוך רצון ליצור מצב מלחמה מתמיד, ישראל חייבת לחשוב מחדש הן כיצד להשיג הכרעה והן כיצד לבנות יכולת עמידה של ממש במלחמה ממושכת. בן־גוריון היה טוען, כנראה, שבדיוק בנקודה זו ישראל זקוקה לתפיסת ביטחון חדשה.

לשם מיפוי הכיוונים לתפיסה חדשה יש בראש ובראשונה להכיר בשורשי המשבר התפיסתי,

הכרה שמערכת הביטחון עדיין לא אימצה במלואה. התוויית תפיסה שכזו מצריכה סמינר חקירה ולמידה מן הסוג שניהל בן־גוריון בקיץ 1947 לפני מלחמת העצמאות.

בתור הכוונה, כאשר ההתרעה, ההרתעה וההכרעה כולן מוגבלות, ישראל זקוקה לתפיסת לחימה חדשה, הן הגנתית והן התקפית. מעל לכול, חלון ההתרעה המצומצם מחייב בסיס מחודש להגנה מתמשכת לאורך כל הגבולות ובעורף. חיזוק ההגנה מצריך עיון מחודש בסוגיית העומק הטריטוריאלי. כבר לאחר מלחמת העצמאות היה מקובל כי הרצועה הצרה של מישור החוף בקו כפר סבא/כביש 6 אינה מאפשרת הגנה על ישראל. בהינתן יכולות הלחימה החדשות העומק הדרוש גדול אף יותר, ומחייב אחיזה ישראלית בבקעת הירדן כגבול הביטחון המזרחי ובשטחים חיוניים ביהודה ושומרון.

במערך האיומים האזורי הנוכחי, תפיסת הביטחון של ישראל חייבת להכיר באיום הקיומי האזורי הרב־חזיתי המתגבר, המצריך בניית תודעה לאומית חדשה לחיים תחת משטר מתמיד של הגנה אסטרטגית.

הערות

1. MEMRI, 19 באוגוסט 2022; ריאיון באתר האינטרנט הרשמי של ח'מנאי.
2. ראו **חזון ודרך**, כרך ראשון, עמ' 11–15.
3. הקונגרס הציוני הכ"ג, אוגוסט 1951; **חזון ודרך**, כרך שלישי, מפא"י 1953, עמ' 200–201.
4. **ביטחון לאומי – מעטים מול רבים**, פרק 2.
5. **א־ספיר**, 25 במארס 2009.

אודות המחברים

ד"ר דן דייקר

המרכז הירושלמי לענייני חוץ וביטחון

ד"ר דן דייקר הוא נשיא המרכז הירושלמי לענייני חוץ וביטחון (JCFA), לשעבר מזכ"ל הקונגרס היהודי העולמי, ועמית מחקר במכון הבינלאומי למדיניות נגד טרור (ICT) באוניברסיטת רייכמן. הוא מוכר כבר־סמכא בעל שם עולמי בנושאי הדיסאינפורמציה והדלגיטימציה של ישראל על־ידי הסובייטים, האנטישמיות, ויחסי ישראל־ארה"ב. ד"ר דייקר כתב שישה ספרים שחשפו את תופעת "אנטישמיות האפרטהייד" בצפון אמריקה, וחיבר מחקרים חשובים על המרוץ של איראן לעליונות אזורית ועל הצורך של ישראל בגבולות בני־הגנה.

תא"ל (במיל') יוסף קופרווסר

מכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון

תא"ל (במיל') יוסף קופרווסר הוא מנהל מכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון (JISS). הוא גם עומד בראש המכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין במרכז הממלכתי להנצחה, למורשת ולמחקרי מודיעין, ומעורב במאבק באנטישמיות וביוזמות אנטי־ישראליות. תא"ל קופרווסר היה בעבר מנכ"ל המשרד לעניינים אסטרטגיים. בשנות שירותו הרבות בצה"ל כיהן כעוזר נספח צה"ל לענייני מודיעין בשגרירות ישראל בוושינגטון (1992–1994), קצין מודיעין ראשי בפיקוד המרכז של צה"ל (1998–2001) וראש חטיבת המחקר באמ"ן (2001–2006).

עודד עילם

המרכז הירושלמי לענייני חוץ וביטחון

עודד עילם היה ראש חטיבת הפח"ע במוסד, והוא מתמחה בתכנון אבטחת גבול ובחזית הישראלית־לבנונית. עבודתו מתמקדת בהסדרי גבול בני־קיימא, מסגרות לפירוז ופריסת כוחות רב־לאומיים.

אלוף (במיל') יעקב עמידרור

מכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון

אלוף (במיל') יעקב עמידרור כיהן כיועץ לביטחון לאומי של ישראל וכראש המטה לביטחון לאומי. בתור אחד מוותיקי קהיליית המודיעין הוא מביא עמו עשרות שנות ניסיון בתכנון אסטרטגי ובמדיניות ביטחון.

בריגדיר גנרל (בדימוס) ארנסט ק' ("ארני") אודינו, צבא ארה"ב

בריגדיר גנרל (בדימוס) ארנסט ק' ("ארני") אודינו, צבא ארה"ב, סיים את לימודיו בווסט פוינט ב־1983 ופרש ב־2001 אחרי קריירה של 28 שנים, שכללה תפקידים ביחידות שריון, סיור, חי"ר

וסטרייקר. הוא שימש עוזר בכיר לסגן יושב ראש המטות המשולבים וסגן ראש אגף מבצעים, מוכנות וגיוס במטה מחלקת הצבא. אודינו הוא הגנרל האמריקני היחיד ששירת שנה תמימה בתפקיד יועץ קרבי המשובץ בחטיבת פשמרגה כורדית בעיראק, והוא עמית צבאי בכיר במכון גולד לאסטרטגיה בין־לאומית.

השגריר אלן בייקר

המרכז הירושלמי לענייני חוץ וביטחון

השגריר אלן בייקר, מנהל המכון לדיפלומטיה ציבורית במרכז הירושלמי, שירת בתפקיד היועץ המשפטי למשרד החוץ וסמנכ"ל המשרד, והיה שגריר ישראל בקנדה. הוא השתתף במשא ומתן ובניסוח הסכמי אוסלו עם הפלסטינים, וכן בדיונים על הסכמי השלום עם מצרים, ירדן ולבנון.

אלוף (במיל') גיורא איילנד

אלוף (במיל') גיורא איילנד היה ראש המועצה לביטחון לאומי וראש אגף התכנון בצה"ל. הוא אחד ההוגים האסטרטגיים המובילים בתחום תפיסת הביטחון וההגנה המרחבית.

אלוף (במיל') גרשון הכהן

אלוף (במיל') גרשון הכהן היה מפקד הגיס הצפוני והוא הוגה צבאי נחשב העוסק בתפיסת הביטחון המתפתחת של ישראל ובאתגרי הלוחמה הרב־זירתית.

אל"מ (במיל') ד"ר ערן לרמן

מכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון

אל"מ (במיל') ד"ר ערן לרמן שימש סגן היועץ לביטחון לאומי וקצין מודיעין בכיר. הוא מומחה ביחסי ישראל־מצרים ובדינמיקה האסטרטגית האזורית.

אל"מ (במיל') ז'ק נריה

המרכז הירושלמי לענייני חוץ וביטחון

אל"מ (במיל') ז'ק נריה היה יועץ מדיני של ראש הממשלה יצחק רבין. הוא מומחה בענייני סוריה ולבנון והדינמיקה האסטרטגית המשתנה בגבולה הצפוני של ישראל.

אל"מ (במיל') פרופ' גבי סיבוני

מכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון

פרופ' סיבוני הוא מנכ"ל מכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון. עמד בראש תוכניות המחקר של המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS) בתחומי צבא ואסטרטגיה וביטחון סייבר מ־2006 עד 2020.

תא"ל (במיל') ארז וינר

מכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון

תא"ל (במיל') ארז וינר הוא מומחה לענייני צבא ותו"ל במכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון. הוא מילא תפקידי פיקוד מרכזיים בצה"ל, בהם מפקד גדוד דוכיפת ומפקד חטיבת עציוני, ובהמשך עוזר הרמטכ"ל.

גנרל (בדימוס) צ'ארלס פ' ("צ'אק") וולד, חיל האוויר של ארה"ב

גנרל (בדימוס) צ'ארלס וולד היה סגן מפקד פיקוד אירופה של ארה"ב ואחראי על פיתוח המערכה האווירית של מבצע "חירות מתמשכת" באפגניסטן. גנרל וולד היה גם ראש האגף לתכנון אסטרטגי ומדיניות במטה חיל האוויר האמריקני, ראש המרכז למאבק בטרור בחיל וסגן ראש המטה למבצעי אוויר וחלל בפנטגון. ב־2006 פרש בדרגת גנרל ארבעה כוכבים של חיל האוויר האמריקני.

למידע נוסף

JCFA
המרכז הירושלמי
לענייני חוץ וביטחון

מכון ירושלים לאסטרטגיה וביטחון
The Jerusalem Institute
for Strategy and Security